

Statsvetenskaplig tidskrift

Årgång 116 · 2014 / 2

Ny följd, årg 94. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen.

REDAKTIONSSEKRETERARE *Magnus Jerneck* (ansvarig utgivare)

BITR. REDAKTIONSSEKRETERARE *Björn Badersten*

LITTERATURREDAKTÖR *Björn Östbring*

FÖRBUNDSREDAKTÖR *Magnus Erlandsson*

REDAKTIONSRÅD *Karin Borevi*, Uppsala universitet, *Niklas Eklund*, Umeå universitet, *Mikael Gilljam*, Göteborgs universitet, *Mats Lindberg*, Örebro universitet, *Carina Lundmark*, Luleå tekniska universitet, *Ulf Mörkenstam*, Stockholms universitet, *Elin Wihlborg*, Linköpings universitet, *Björn Badersten*, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, *Magnus Jerneck*, Lunds universitet, redaktionssekreterare, *Björn Östbring*, Lunds universitet, litteraturredaktör, *Magnus Erlandsson*, förbundsredaktör

TEKNISK REDAKTÖR *Bengt Lundell*

Tidskiften utkommer med fyra nummer per år.

PRENUMERATIONSPRIS 2014 420 kr, enstaka nummer 110 kr. Medlemmar i

Statsvetenskapliga förbundet och studenter erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition. Eftertryck av tidskiftens innehåll utan angivande av källan förbjudes.

ADRESS Statsvetenskaplig tidskrift, Box 52, SE-221 00 Lund, Sverige

TELEFON 046-222 97 77 (Jerneck) 046-222 01 59 (Badersten) 046-222 10 71 (Lundell)

TELEFAX 046-222 40 06

E-POST statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se

HEMSIDA www.statsvetenskapligtidskrift.se

TRYCK Mediatryck, Lund 2014

ISSN 0039-0747

Statsvetenskaplig tidskrift

Statsvetenskaplig tidskrift är den svenska tidskriften för statsvetare. Tidskriften publicerar vetenskapliga uppsatser, översikter och litteraturgranskningar inom statsvetenskapens alla subdiscipliner och är därtill huvudorgan för Statsvetenskapliga förbundet (SWEPSA). Svenska är huvudspråket, men tidskriften publicerar också texter på danska och norska samt i undantagsfall på engelska av författare som inte har ett skandinaviskt språk som arbetspråk.

Statsvetenskaplig tidskrift utges av Fahlbeckska stiftelsen vid Lunds universitet, med fyra nummer per år. Tidskriften utkommer år 2014 med sin 116:e årgång. Stiftelsen leds av ett flervetenskapligt sammansatt kollegium (professorer i statsvetenskap, historia, skatterätt, förvaltningsrätt, antikens kultur och samhällsliv, nationalekonomi, ekonomisk historia, socialt arbete, sociologi och statistik). Kollegiet beslutar om tidskriftens budget och övergripande policyfrågor. Tidskriftens redaktion, som är helt fristående i publicistiska frågor, består av en redaktör, en biträdande redaktör, en litteraturredaktör, en teknisk redaktör och ett aktivt arbetande redaktionsråd på åtta personer som sammanträder minst två gånger per år. Redaktionsrådet utses i samråd med Statsvetenskapliga förbundet och representerar flertalet statsvetenskapliga universitetsinstitutioner i Sverige.

Samtliga artiklar kvalitetsgranskas internt av två personer i tidskriftsredaktionen. Den externa kvalitetsgranskningen, med två anonyma referees per artikel, omfattar alla publicerade artiklar utom litteraturgranskningar, kortare översikter/debattartiklar och sakkunnigutlåtanden. Författaren får i samband med redaktionens beslut om publicering/refusering ta del av utlåtanden från referees.

The Swedish Journal of Political Science

Statsvetenskaplig tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) is the Swedish journal for political scientists. The journal publishes scientific essays, review articles and literature reviews in all the subsidiary disciplines of political science and is the principle organ of the Swedish Political Science Association (SWEPSA). While Swedish is its main language, the journal also publishes texts in Danish and Norwegian and, in exceptional cases where the author does not have a Scandinavian language as his/her working language, English.

Statsvetenskaplig tidskrift is published quarterly by Lund University's Fahlbeck Foundation, and in 2014 will be issuing its 116th volume. The Foundation is led by a multidisciplinary board (professors of political science, history, fiscal law, administrative law, classical culture and social life, economics, economic history, social work, sociology and statistics), which decides on the journal's budget and overarching issues of policy. The editorial office, which is wholly independent as regards matters related to publishing, comprises an editor, a deputy editor, a literature editor, a technical editor and an active, eight-member editorial committee that meets at least twice a year. This committee is appointed in consultation with SWEPSA and represents the majority of political science faculties in Sweden.

All articles undergo an internal quality review by two members of the editorial office, and all published articles – excepting literature reviews, short review articles/opinion pieces and expert reports – an external quality review by two anonymous referees per article. Once the editorial office has made its decision to publish or reject a paper, a referees' statement will be sent to its author(s).

Uppsatser

MIKAEL SPÅNG Upplösning av herravälde och sanningssägandets problem.....	187
JOHANNA RICKNE Könskvotering och kvinnors karriärer. En jämförelse av svenska politiska partier	207

Översikter och meddelanden

Nya anslag från VR, RJ och Forte.....	229
HANNA BÄCK Yes Minister! En undersökning av ministrars inflytande på socialpolitiken i sju västeuropeiska länder	229
BJÖRN BADERSTEN & MATS LINDBERG Digitalisering av Herbert Tingstens vetenskapliga skrifter och politiska publicistik.....	230
ANNIKA BJÖRKDAHL, JOHANNA MANNERGREN SELIMOVIC & KRISTINE HÖGLUND Rättvis och jämställd fred (Gender-Just Peace and Transitional Justice)	230
MAGNUS DAHLSTEDT, ALEKSANDRA ÅLUND, CHRISTOPHE FOULTIER & LISA KINGS Samverkan, utbildning och inkludering i mångetniska förortsmiljöer	232
HENRIK EKENGREN OSCARSSON, MARIA OSKARSON & EDVIN BOIJE Partiuppsättningsmodeller för väljarbeteende	232
Joakim Ekman, Pär Zetterberg, Mikael Persson & Klas Andersson Hur påverkar reformer av samhällskunskap ungas medborgarkompetens?	233
MIKAEL GILLJAM & MIKAEL PERSSON Folkviljans förverkligande? Analyser av sambandet mellan svenska folkets åsikter och förd politik under 60 år	234
KRISTINE HÖGLUND & JOHAN BROSCHE Orsaker till fred: Botswanas, Zambias och Malawis "fredszon"	235
ANNA JARSTAD Demokrati utifrån?	235
STAFFAN I. LINDBERG & JAN TEORELL Varianter på demokrati (V-Dem).....	236
SOFIA NÄSSTRÖM & SARA KALM Rätten till medborgarskap – problemet, principen och politiken rörande en ny lag.....	237
BO ROTHSTEIN Demokratiers prestationsförmåga	237

JONAS TALLBERG, THOMAS SOMMERER & THERESA SQUATRITO The Performance of International Organizations: Institutional Design and Policy Output in Global Governance.....	238
ANN TOWNS & BIRGITTA NIKLASSON Kvinnor och diplomati: Könsnormer, motstånd och diplomaten i arbete.....	238
STEN WIDMALM Informerad och intolerant? Om antidemokratiska värderingar i låg- och mellaninkomstländer.....	239

Statsvetenskapliga förbundet

MICHELE MICHELETTI Om att främja kontakter och samarbete, nationellt och internationellt	
Statsvetenskapliga förbundets årsmöte 2014.....	245

Litteraturgranskningar

Anderson, Eva-Lotta: Kön och ansvar i sjukförsäkringen. En studie av utredningstexter 1944 – 2006. Anmälan av Kristina Boréus.	247
Ohlsson, Per T: Svensk politik. Anmälan av Björn von Sydow.	252
Nycander, Svante: Liberalismens idéhistoria. Frihet och modernitet. (Anmälan av Mikael Rundqvist i 2013/4). Replikskifte.	256

**Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida: www.statsvetenskapligtidskrift.se
Där finns bl. a.:**

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig tidskrift.

Upplösning av herravälde och sanningssägandets problem

Mikael Spång

Dissolution of Domination and the Problem of Truth-Telling

Socrates acting as a “gadfly” in Athenian politics is one of the first descriptions of what it entails to engage in political enlightenment. The possibilities of such enlightenment, in particular to engage in critical speech, are addressed in this article by discussing the ideas of Jürgen Habermas and Michel Foucault. Habermas argues that a radical political idea was articulated in the early modern public sphere; this was the idea of the dissolution of domination through public opinion. This understanding is important for Habermas’ later formulations of communicative action and discourse. The latter is contrasted with Foucault’s analysis of truth telling, *parrēsia*, and it is argued that the risk taking and courage required to speak the truth provide clues for deepening the understanding of what Habermas calls discursive problematization. Truth telling is also considered in relation to the Socratic dialogue, which gives us an idea of the reciprocal and dialogical relations between participants focused on elaborating relations to the self that enable individuals to engage in critical speech and political enlightenment.

Inledning

Sokrates beskrev sig själv som en bromsfluga fäst vid staten, en roll som visserligen är för heroisk, i varje fall med tanke på konsekvenserna, för att den ska kunna tjäna som utgångspunkt för medborgarna i gemen men som samtidigt pekar på den betydelse som en kritiskt orienterad upplysningspraktik har haft i politiskt tänkande. I den här artikeln diskuterar jag betydelsen av politisk upplysning och särskilt möjligheterna till kritiskt tal i relation till två nutida tänkare, Jürgen Habermas och Michel Foucault, för vilka möjligheterna att träda fram för att tala fritt och kritiskt är väsentligt. Habermas har diskuterat dessa frågor sedan sin tidiga studie om den moderna offentlighetens framväxt och Foucault riktade uppmärksamhet mot det sanningssägande talet i sina sena arbeten.

Habermas (1981) är mest känd för sin teori om kommunikativt handlande och diskurs där han bland annat försöker klarlägga möjlighetsbetingelserna för diskussioner där det bättre argumentets tvångslösa kraft spelar en avgörande roll. Även om mycket av diskussionen om Habermas fokuserat på karaktären

Mikael Spång är verksam vid Institutionen för globala politiska studier, Malmö högskola.
E-post: mikael.spang@mah.se

av dessa möjlighetsbetingelser, institutionaliseringen av diskurs och liknande, är det också av betydelse att påminna om hur dessa frågor har sin grund i den radikala idé som Habermas (1962) menade artikulerades i den tidigt moderna offentligheten: möjligheten att upplösa herravälde genom offentlig debatt (allmän opinion). I artikelns första delar visar jag hur tanken om relationen mellan offentligt tal och emancipation är ett genomgående drag i Habermas arbeten. I de följande delarna handlar det om att visa hur förståelsen av det kritiska talet, diskursiv problematisering, kan fördjupas. En viktig fråga i detta avseende är vad som utmärker det slags tal som problematiserar maktförhållanden och invanda föreställningar. Särskilt betydelsefullt är de risker som ligger i det sanningssägande talet och det mod som därför krävs för att kunna träda fram och säga sanningen. Dessa aspekter till det offentliga talet lägger Foucault (1983a; 1984a) vikt vid i sin analys av den antika diskussionen om *parrësia*.

Risktagandet pekar på det slags asymmetri som ofta föreligger i kritiskt tal, det maktmässiga underläge som den som yttrar sig kritiskt ofta befinner sig i och den utmaning som ligger i att ifrågasätta vad flertalet tycker och tänker. Den som talar kritiskt och träder fram för att säga sanningen kan inte utgå från att talet tas emot väl, utan måste snarare anta att det inte kommer att falla alla i smaken. Foucault (1983a: 54) betonade denna dimension när han poängterade att *parrësia* under antiken sågs som en sanning som slängs i ansiktet på någon. Sanningssägandet är därför utmanande. Den vikt som Foucault lägger vid risktagandet i det fria talet pekar mot en annan förståelse av de förpliktelser som ligger i att tala offentligt än den som Habermas företräder. För Habermas (1981, vol. 1: kapitel 1 och 3) handlar det om individers förpliktelser i en diskurs att stödja det de säger med argument. Deltagarna är ömsesidigt förpliktade att anföra argument och skäl för sina uppfattningar och det är denna förpliktelse som ger upphov till deras frihet att kritisera andra deltagare. Foucault (1983a) poängterar istället de förpliktelser som sanningssägaren har mot sig själv i att bli en individ som säger sanningen och är bunden till det som sägs som sanning. Det är det etiska förhållningssättet till sig själv som står i centrum.

Samtidigt kan man fråga sig hur förhållandet till andra individer förstås i det slags etiska fokus på sig själv som utmärker sanningssägandet. En fördel med antagandet om symmetri mellan deltagarna i en diskurs, sådant det utvecklas av Habermas, är att det är relationen till andra som är avgörande för individens frihet att kritisera, diskutera och argumentera. Denna ömsesidighet verkar vara svårare att begreppsliggöra när den etiska relationen till sig själv står i centrum (jfr King 2009). I det sammanhanget är det av vikt att beakta relationen mellan *parrësia* och den sokratiska dialogen. I den senare framkommer hur den etiska relationen till sig själv är del av en gemensam upplysningsprocess. Det innebär att ömsesidigheten mellan deltagarna betonas, samtidigt som den sokratiska dialogen likt *parrësia* är fokuserad på den etiska relationen till sig själv. Det är

individens liv (*bios*) som står i fokus för sanningssökandet och den ömsesidiga upplysningen. Ifrågasättandet av och diskussionen om föreställningar rör inte bara sanningshalten av dessa utan också deltagarnas relation till sig själva. Den sokratiska vändningen mot individen ställer hans eller hennes vara ifråga. Det är därmed också ett ifrågasättande av detta subjekt, närmare bestämt av möjligheterna att bli en individ som talar på ett sanningsenligt sätt (se t.ex. Arendt 2005: 5ff; Hadot 1995; Villa 2001: kapitel 1).

Foucault vänder sig till det antika sammanhanget för att finna ledtrådar till vad som utmärker de som kan tala kritiskt, fritt och sanningsenligt. Det kan i förstone tyckas problematiskt då de institutionella och samhälleliga förutsättningarna för den moderna demokratin och politiskt tal i *polis* är så annorlunda. Det gör det också svårt att på ett direkt sätt översätta de antika övervägandena till det moderna sammanhanget. Samtidigt kan något läras från den antika diskussionen och i själva verket tillåter i varje fall vissa förståelser av det moderna, närmare bestämt det moderna som problem eller rent av kris, att vi kan se på den antika diskussionen som ett öppnande av möjligheter. Dana Villa (2001: kapitel 5) har påpekat det i sin diskussion av Hannah Arendt och den sokratiska traditionen. Arendts förståelse av det moderna som krisartat, särskilt som en kris rörande politiskt handlande, gav henne möjlighet att utlinjera konturerna kring politiskt tal och handlande på ett annorlunda sätt genom att framhäva den antika diskussionen. Foucaults undersökning av det sanningssägande talet kan sägas vara motiverat av en liknande ambition.

Offentlighet som upplösning av herravälde

I den moderna offentlighetens framväxt artikuleras ett ideal som Habermas (1962) menade hade radikala implikationer: upplösning av herravälde genom allmän opinion. Den allmänna opinionen sågs av dess förespråkare vare sig som begränsning av politisk makt eller självt källan till politisk makt. Olikt fokusen på att genom rättsstaten reglera, begränsa och kontrollera den politiska makten men också skiljt från betoningen av folkets suveränitet, handlar allmän opinion för Habermas om en radikal tanke:

Den allmänna opinionen vill enligt sin egen intention varken vara en begränsning av makten eller själv makt, och än mindre källan till all makt. I stället skall karaktären av den verkställande makten, herraväldet självt, förändras i den allmänna opinionens medium. Offentlighetens "herravälde" är enligt dess egen idé en ordning, i vilken herraväldet över huvud upplöses; *veritas non auctoritas facit legem* (Habermas 1962 [1988]: 109f).

Med herravälde avsågs, när detta ideal uttrycktes under 1700-talet, framförallt den exekutiva maktutövning som inte diskuterats och förankrats i parlament och i den vidare offentligheten av medborgarna. Genom att insistera på att regeringsmakt måste utövas med beaktande av offentlig diskussion hop-

pades förespråkarna för den allmänna opinionens roll att politiken kunde bli mer förnuftig. Denna rationalisering byggde delvis på att skilja mellan vilja och förnuftighet, något som var väsentligt givet att företrädare för den absoluta kungamakten hade underordnat förnuftighet till kungens eller furstens vilja. Avgörande var emellertid tanken att låta den förnuftighet som framkommer i politisk debatt få bäring på politisk vilja (se t.ex. Koselleck 1959: kapitel 2; Neumann 1937). Habermas (1962: 152ff) uttryckte det genom att påpeka att förespråkarna för den allmänna opinionens roll hade i åtanke en vändning av den doktrin som förknippades med Hobbes, att lagstiftning emanerar ur auktoritet, till att det är sanning som ska utgöra grund för lagstiftning (*veritas facit legem*).

Regering genom diskussion blev ett uttryck för idén om den offentliga opinionens roll, en föreställning som haft betydelse för senare sätt att begreppsliggöra demokrati. Inte minst gäller det för deliberativ demokratiteori. Genom att stöta och blöta politiska frågor i offentlig diskussion, där olika synpunkter och förhållningssätt kan komma fram, ökar chanserna till att förnuftiga synsätt formuleras, synsätt och opinioner som sedan kan få genomslag i lagstiftning och politiska beslut (se t.ex. Benhabib 1992; Bohman & Rehg 1997; Cohen 1989; Habermas 1992; Hermansson, Karlsson & Montgomery 2008). Habermas tillhör en av de mer framträdande förespråkarna för tanken om deliberativ demokrati. Legitimiteten i politiskt beslutsfattande beror enligt Habermas (1992: kapitel 3-4) förmenande i slutändan på medborgarnas jämlika möjligheter att delta i offentliga diskussioner om normers, världens och reglers giltighet.

Det är emellertid inte enbart de institutionella dimensionerna av hur offentliga diskussioner kan få bäring på politiskt beslutsfattande som är av betydelse för Habermas. I kopplingen mellan allmän opinion och upplösning av herravälde uttrycks ett ömsesidigt stärkande samband mellan offentlig debatt och emancipation. Offentligt tal och debatt är förbundet med ifrågasättande av maktförhållanden. Det är en anledning till att Habermas (1989) menar sig företräda inte bara ett fokus på deliberation i demokratiteoretiskt hänseende utan också en radikal syn på demokrati. Demokrati är förknippad med möjligheterna till emancipation från herravälde. Medan herravälde i den tidigt moderna offentligheten i första hand rörde den utövande maktens karaktär, handlar det för Habermas om dominans i bredare mening, om samhälleliga maktförhållanden och särskilt de processer som blockerar och hindrar kommunikativa processer. Av särskild betydelse i det senare avseendet är det Habermas (1981, vol. 2: kapitel 6 och 8) kallar för den interna koloniseringen av livsvärld genom administrativ-politisk makt och den kapitalistiska ekonomins funktionssätt.

Habermas (1962: § 7) menade att man i offentlighetens framväxt kan avläsa idéer och ideal som kan tjäna som utgångspunkt för att begreppsliggöra en politiskt relevant förnuftighet. Flera av den politiska offentlighetens princi-

per och ideal uttrycktes till en början i den litterära offentligheten. Bland dessa principer märks en grundläggande öppenhet både i förhållande till teman att diskutera och vilka som har rätt och möjlighet att delta. Deltagarna tänktes vara fria att beröra de frågor de ansåg angelägna. Diskussionen skulle bygga på jämlikhet och utmärkas av ömsesidighet. Det avgörande i diskussionen var hur väl man argumenterade för sin sak. Skäl och argument, inte personers status och auktoritet, skulle fälla utslaget. Tanken var att individer skulle övertygas genom goda argument och därmed inta en viss ståndpunkt till följd av insikt. Dessa principer blev vägledande för den politiska offentlighet som växte fram i kölvattnet av den litterära offentligheten.

De ideal förknippade med den tidigt moderna offentligheten och den intention som Habermas menade utmärkte den – upplösning av herravälde – har varit vägledande för Habermas formuleringar om herraväldesfri kommunikation, den ideala talsituationen och diskursiv problematisering. Sättet att utveckla och formulera detta ideal har förändrats men ambitionen och syftet har i mångt och mycket förblivit detsamma. Under den period då Habermas (1968: del 3) diskuterade herraväldesfri kommunikation utvecklade han detta bland annat i relation till det slags fri association som kännetecknar psykoanalys. I början av 1970-talet övergav Habermas denna ansats och började istället utveckla sin teori med hjälp av språkteoretiska verktyg. Genom den ideala talsituationen formulerade Habermas (1973: kapitel 3.2) de betingelser som måste vara uppfyllda för att utfallet av en diskussion ska vara en förnuftig konsensus eller rationellt motiverande för deltagarna. Principerna om jämlikhet, frihet och ömsesidighet, utmärkande för den tidigt moderna offentligheten, återkommer i formuleringen av den ideala talsituationen. För att en diskussion ska kunna sägas leda till en förnuftig konsensus och därmed vägledas av det bättre argumentets tvångslösa kraft, krävs att diskussionerna är fria från inre och yttre tvång. Den ideala talsituationen är kontrafaktisk då det inte är troligt att den fullt ut kan realiseras, men den är samtidigt ett oundvikligt antagande i kommunikation då det klargör betydelsen av sanning och normativ riktighet. I offentlighetsstudien förstod Habermas (1962) sanning i vid mening som omfattande även frågor om politiska principer, normer och värden. I diskussionen om den ideala talsituationen började Habermas använda distinktionen mellan sanning (rörande uttalanden om sakförhållanden i världen) och normativ riktighet. Det senare rör normers och värdens giltighet. Normativ riktighet är ekvivalent till sanning (Habermas 1973: del 3).

I utarbetandet av den ideala talsituationen formulerade Habermas sin analys på ett mer systematiskt sätt än i studien om offentlighetens framväxt. Det är inte enbart i förhållande till den moderna offentligheten vi kan tala om principerna om ömsesidighet i kommunikation och möjligheterna att kritisera giltighetsanspråk, utan dessa är del av de idealiseringar som görs i kommunikativt handlande överhuvudtaget. I sin brett anlagda teori om det kom-

munikativa handlandet utvecklade Habermas (1981) förståelsen av detsamma i förhållande till sociologiska överväganden om grundelementen av samhällsordning och utvecklingstendenser i moderna samhällen. Ambitionen var att grundlägga en kritisk teoris anspråk på ett mer djupgående plan än vad förankringen i den moderna offentligheten gav möjlighet till (se t.ex. Habermas 1990: 34f). Formuleringarna om kommunikativt handlande och diskurs har sedermera tjänat som utgångspunkt för Habermas (1992) teoretisering av den demokratiska rättsstaten. I denna diskussion återkommer Habermas explicit till temat om den allmänna opinionen. Habermas utlinjerar bland annat betydelsen av debatt och diskussion, allmän opinion, i samhället i stort och hur den kritik och problematisering, de teman, frågor och förslag som genereras i offentligheter kan slussas in i det politiska systemet och där få bäring på lagstiftning och andra beslut (Habermas 1992: kapitel 7 och 8).

Diskursiv problematisering

Analysen av kommunikativt handlande och diskurs följer i hög grad de tankar som Habermas redan utlinjerat i relation till den ideala talsituationen, även om Habermas övergav det senare begreppet. Grundläggande för kommunikativt handlande är att individer koordinerar sitt handlande genom kommunikation. I kommunikation vägleds individer av de föreställningar, vetande och erfarenheter som utgör deras livsvärld. När individer säger något gör de också giltighetsanspråk om att det som sägs är sant, uppriktigt och normativt riktigt. Habermas menar att kommunikation inte skulle kunna fungera om deltagare inte gjorde sådana anspråk. De idealiserande betingelserna rörande sanning, uppriktighet och normativ riktighet är ”alltid redan” en del av koordinationen av handlingar via kommunikation (Habermas 1981, vol. 1: kapitel 1 och 3).

I kommunikativt handlande är de anspråk som görs implicita, men det som tas för givet kan också problematiseras. Deltagare kan ifrågasätta om det som sägs om världen är sant (eller utgör korrekta beskrivningar av sakförhållanden), om det som sägs är uppriktigt menat och om de normer och värden som vägleder interaktion är normativt riktiga.¹ Den diskursiva problematiseringen innebär ett ifrågasättande av giltigheten i det som sägs. Friheten att ifrågasätta giltighetsanspråk och de argument som framförs i en diskussion kallar Habermas (1992: 152f) i anslutning till Klaus Günther (1991) för kommunikativ frihet, en frihet som består i att ta ställning med ja eller nej till handlingsförslag,

1 Den diskursiva problematiseringen av giltighetsanspråk sker i förhållande till tre olika sätt att tematisera och förstå vad för slags värld det är vi talar om. Värld kan öppnas som objektiv, subjektiv eller social värld (Habermas 1981, vol. 1: kapitel 3). Den objektiva världen består av sakförhållanden, den subjektiva världen rör erfarenheter och upplevelser hos individer och den sociala världen handlar om den legitima regleringen av relationer mellan människor. I förhållande till dessa gör varje talare giltighetsanspråk rörande objektiv sanning, uppriktighet och normativ riktighet (Habermas 1981, vol. 1: 149ff).

argument och så vidare. Den kommunikativa friheten bygger på symmetrin mellan deltagare och härrör ur deltagarnas förpliktelser att ange argument för sin kritik, sina synpunkter, förslag och liknande. Jag har rätt att kritisera det som andra individer säger i den mån jag erkänner att andra har rätt att kritisera mitt tal.

Habermas fokuserar på att utlinjera möjlighetsbetingelserna för en diskurs, ett fokus som bland annat har göra med att han förstår sin teori om kommunikativt handlande som ett alternativ till subjektfilosofiska (eller medvetandefilosofiska) resonemang (se t.ex. Habermas 1985: kapitel 11). Det senare betyder bland annat att möjligheterna att ifrågasätta giltighetsanspråk inte centreras i subjektet utan istället är förankrat i de idealiserande betingelser som "alltid redan" utgör en del av kommunikativt formad interaktion. Ifrågasättande och kritik liksom diskussionen av giltighetsanspråk är inbyggda förutsättningar för kommunikation. I förhållande till mycket av politiskt tänkande innebär det att Habermas tar avsked från föreställningar om politik byggda kring medborgarnas förmåga att orientera sig mot det allmänna bästa. Habermas (1992: 326ff; 1996) riktar i detta avseende särskilt in sig på samtida republikanska teorier som han menar i alltför hög grad gör politiska processer av kritik och debatt avhängiga dygderna hos medborgare (jfr Michelman 1988). Habermas (1992: 326ff) är visserligen kritisk till dem som ser demokrati som en aggregering av privata åsikter och ställningstaganden men vill samtidigt styra undan det slags fokus på delade värderingar, förankrad i den politiska gemenskapen, som han menar utmärker republikanska teorier.

Frågan som en del kritiker uppmärksammar är emellertid om Habermas argumentationslinje inte undervärderar betydelsen av det sätt som karaktäristika hos politiska processer är förankrade i dispositioner, attityder och inställningar hos individer. Kritiker som exempelvis Richard Bernstein (1998) menar att det visserligen finns goda skäl att inte vilja förankra förmågor att delta i en diskurs i subjektfilosofiska resonemang men att det slags deltagande i offentlig diskussion som Habermas anser vara av vikt ställer krav på ett demokratiskt *etos* hos medborgarna (se också Buchwalter 2002). Diskussionen i denna artikel ansluter till detta slags kritik men jag är mindre intresserad av frågan om de attityder som understödjer ett fokus på det allmänna bästa än frågan hur kritiska förhållningssätt kan begreppsliggöras. Med tanke på att kritik utmanar maktförhållanden och invanda föreställningar är de förhållningssätt och det mod som krävs för att träda fram för att säga sanningen väsentligt (se t.ex. Markovits 2008). Vi behöver uppmärksamma vad som är utmärkande för ett tal som syftar till att problematisera maktförhållanden och vilket slags förståelse av själv och andra som detta innebär. Foucaults (1983a; 1984a) diskussion av *parrësia*, sanningssägande, kan vara till hjälp i det avseendet.

Parrësia och kritiskt tal

Att ifrågasätta invanda föreställningar och problematisera giltigheten av det som sägs och görs är väsentligt ur ett kritiskt perspektiv. Genom sin diskussion av hur giltighetsanspråk "alltid redan" är en del av kommunikativt handlande och kan göras till explicit fokus i diskurs visar Habermas hur möjligheterna till kritik och ifrågasättande är inbyggda i samhällelig interaktion. Habermas fokuserar på möjlighetsbetingelserna till diskursiv problematisering. Det finns goda skäl att göra det då det lämnar öppet de mer specifika sätt individer kan problematisera maktförhållanden och ifrågasätta föreställningar som tas för givna. Men det gör också att frågor om förhållningssätt hos dem som ägnar sig åt diskursiv problematisering faller i bakgrunden. Vi kan till exempel fråga oss vilket slags risker det kritiska talet innebär och därmed det mod som krävs för att säga sanningen. Detta är väsentligt i diskussionen av politiskt tal med emancipatoriska intentioner eftersom det är högst troligt att ifrågasättandet av det som tas för givet, det sunda förnuftet, inte kommer att falla alla i smaken.

Modet att säga sanningen är betydelsefullt för Foucaults (1982: 372ff; 1983a; 1984a) analys av det fria och uppriktiga politiska tal som under antiken diskuterades i termer av *parrësia*. Detta slags tal har likheter med andra former av tal, exempelvis rationell diskussion, retoriskt tal och debatt, men skiljer sig också från dem.² Särskilt belysande är Foucaults (1983a: 62ff) jämförelse med performativa yttranden, exempelvis att *parrësia* inte ger upphov till en kodifierad effekt utan snarare öppnar upp en situation. *Parrësia* har karaktären av att bryta med och bryta upp invanda föreställningar. Det är ett tal som snarare avbryter än fortsätter, förstärker eller förverkligar institutionaliserade praktiker (jfr Markovits 2008: 65ff). Mer specifikt öppnar *parrësia* upp för risker. Det handlar om risktagande. Detta visar sig exempelvis när en individ träder fram för att säga sanningen till någon eller några som har politisk makt eller när den som träder fram utmanar vedertagna uppfattningar och föreställningar som flertalet delar. Det är således risktagandet i förhållande till hur andra reagerar som är väsentligt. Den som träder fram för att säga sanningen riskerar att tystas ner, hånas, förlöjligas och förföljas. Men man kan också tänka sig andra risker som sanningssägandet innebär. Som sanningssägare kan man inte vara säker på om det som sägs inte vänds till något annat, att det inte spelar dem som kritiserar i händerna eller tas upp för helt andra syften än den som talar först hade i åtanke. Tal är riskfyllt i denna vidare mening därför att det har

2 Parrësia skiljer sig bland annat från en rationell diskussion då parrësia inte följer de regler som gäller för en motsägelsefri argumentation eller att genom demonstration visa att något är för handen. Parrësia är också olik retorik. Visserligen handlar parrësia om att påverka andra, men det handlar först och främst om att kunna säga sanningen och mindre om att övertyga andra. Det rör förmågan att vara en sanningssägande person. Parrësia involverar diskussion men är inte detsamma som en debatt då det inte handlar om att vinna över andra synsätt (Foucault 1983a: 52ff).

konsekvenser som den som talar inte kan förutse och framförallt inte kan ta tillbaka (jfr Arendt 1958: 236ff).

Att *parrēsia* innebär att ta en risk är särskilt intressant för att förstå kritiskt tal då detta handlar om att ifrågasätta dominerande föreställningar och synsätt. Dessutom är emancipatoriskt tal ofta något som framförs i sammanhang där det utmanar maktförhållanden. Av det skälet krävs det mod för att träda fram och tala. Foucault (1983a: 65) betonar denna aspekt av *parrēsia*; mod är själva kärnan av *parrēsia*. Samtidigt som sanningssägande innebär ett risktagande är syftet med *parrēsia* inte i första hand att ta risker, utan att säga sanningen. Utmärkande för *parrēsia* är att det handlar om sanningsenligt tal. I det skiljer det sig från retorik som handlar om att övertyga andra. Det senare kan vara en konsekvens av sanningssägandet men det primära syftet är att säga sanningen. *Parrēsia* är vidare ett tal som i kraft av att handla om sanning inte är baserat på auktoritet. Det är inte ställning, ämbete eller funktion som ger *parrēsia* dess kraft och betydelse, utan det som sägs som sanning (Foucault 1983a: kapitel 4-5).

I dessa avseenden finns flera likheter mellan *parrēsia* och de ideal och principer som Habermas menar utmärker den moderna offentligheten, exempelvis att det är argument och inte ställning som är utslagsgivande. Sanningssägandet syftar också likt de praktiker som utvecklades i den tidigt moderna offentligheten till att kritisera politisk makt och ställa sanning i centrum för politiska praktiker. Men det finns också skillnader mellan Habermas och Foucaults förståelser, skillnader som följer av det sätt som Foucault lägger vikt vid risktagandet i sanningssägande. Habermas (1981, vol. 1: kapitel 1) utvecklar möjlighetsbetingelserna för diskurs i relation till antagandet att deltagarna delar ett gemensamt intresse att söka sanningen och komma fram till vad som är normativt riktigt. En diskurs är ett gemensamt sökande efter sanning där de som deltar kan ifrågasätta det som sägs men också måste vara beredda att ange skäl för att det de säger är giltigt. Foucaults analys av *parrēsia* visar på en annan dimension av sanningssägande, nämligen att deltagarna inte kan utgå ifrån att de man träder fram inför är intresserade av att söka sanningen. Det gör också att Foucault och Habermas skiljer sig åt när det handlar om förståelsen av de förpliktelser som sanningssägandet innebär.

För Habermas handlar det om förpliktelser att inför andra deltagare ange skäl, om de efterfrågar sådana. På ett mer allmänt plan gäller det också för Foucault (1984b), som inte var intresserad av att rättfärdiga polemiska former av diskussion (se t.ex. King 2009). I *parrēsia* är sanningssägaren förpliktigad att säga sanningen och är bunden av densamma. Men dimensionerna av risktagande och mod pekar på att antagandet om en symmetrisk relation mellan deltagarna också är problematiskt. Kritik av missförhållanden, maktstrukturer och orättvisor är i hög grad ett tal där kritik riktas mot de som har makt och tjänar på existerande maktförhållanden. Det är också en kritik av invanda

och etablerade föreställningar, uppfattningar som inte sällan har en ideologisk funktion. Den utmaning som ligger i sanningssägande gör det på olika sätt riskfyllt. Det ger i sin tur upphov till en något annorlunda förståelse av förpliktelse i sanningssägande än i kommunikativ frihet. I *parrësia* handlar förpliktelse i första hand om sanningssägarens relation till sig själv. *Parrësia* är en pakt mellan sanningssägaren och han eller hon själv att säga sanningen (Foucault 1983a: 64).³ Sanningssägande handlar om att binda sig till att säga sanningen, till det som sägs som sanning och genom det faktum att personen säger sanningen. Sanningssägaren är därför:

[T]he person who has the courage to risk telling the truth, and who risks this truth-telling in a pact with himself, inasmuch as he is, precisely, the enunciator of the truth. He is the truth-teller (Foucault 1983a: 66).

Att binda sig till att säga sanningen, till det som sägs som sanning och genom att sanningen sägs är förpliktelser av ett etiskt slag. Det är i relation till sig själv som förpliktelserna specificeras. Skillnaden mellan Habermas och Foucault i detta avseende kan tydliggöras genom att kontrastera det moraliskt-politiska perspektiv som utmärker Habermas sätt att utlinjera symmetrin mellan deltagarna i diskurs och Foucaults sätt att betona den etiska relationen till sig själv. Med moral menar Foucault (1984c: 28ff) det system av regler, värden och normer som anger vad som är moraliskt riktigt, eller i Habermas termer: giltigt. Etik handlar snarare om hur individer kan och bör förhålla sig till sig själva för att kunna bli subjekt som utmärks av förmågan att handla på ett riktigt sätt och bedöma giltigheten i normer och så vidare. Det är den senare typen av frågeställningar som blir centrala i den förskjutning som ligger i Foucaults analys av *parrësia* som riskfyllt.

Denna dimension av etik är för Foucault relaterad till en annan och mer djupgående skillnad, nämligen *hur* relationen till själv och andra utvecklas och förstås. Även ett moraliskt perspektiv på frågor kring giltighet implicerar en relation till själv och andra. I den kantianska tradition som Habermas tillhör är detta en fråga om att vara eller bli ett subjekt vars agerande och bedömningar överensstämmer med moraliska (eller andra) regler. Detta förhållningssätt är modellerat efter rättssubjektet; subjektblivandet följer ett kvasi-juridiskt förhållningssätt (Foucault 1984c: 29f). Denna förståelse av subjektets agerande som överensstämmelse med regler utmärker emellertid inte alla etiska system. Istället finns det flera sådana där förhållningssättet till sig själv står i fokus:

Now, it seems clear, from a first approach at least, that moral conceptions in Greek and Greco-Roman antiquity were much more oriented toward practices of the self and the question of *askesis* than toward codifications of conducts and the strict definition of what is permitted and what is forbidden. /---/

3 Sara Monoson (2000: 61f) lägger emellertid vikt vid den relation till de som lyssnar som också låg i *parrësia*, sådant det handlade om att den som lyssnar tar till sig av kritik, reflekterar över sina åsikter och så vidare.

Although the necessity of respecting the law and the customs – the *nomoi* – was very often underscored, more important than the content of the law and its conditions of application was the attitude that caused one to respect them (Foucault 1984c: 30f).

I detta etiska subjektblivande är formandet av sig själv centralt. Det är det som enligt Foucaults förmenande är avgörande för sanningssägandet. Det handlar om att bli en individ som kan säga sanningen, som förstår de risker detta innebär och det mod som därmed krävs (Foucault 1983a). Att bli en sanningssägande individ är målet för självskapandet. Men sanningssägandet är också ett medel för detta. Sanningssägandet möjliggör en etisk relation till individen självt. Att någon säger sanningen till en annan individ och denna deltar i en diskussion av detta slag möjliggör för honom eller henne att utveckla ett etiskt förhållningssätt till sig själv, medan exempelvis smicker utgör ett hinder för att en sådan relation ska kunna utvecklas (Foucault 1982: 376f). Att smickra och stryka etablerade föreställningar medhårs är därmed ett hinder både för att sanning ska kunna komma fram i det offentliga talet och för att individer ska kunna utveckla det förhållningssätt till sig själva som krävs för att kunna träda fram för att säga sanningen.

Detta slags frågor har Habermas svårt att beakta därför att för honom handlar etiska frågor om självförverkligande och individers reflektion kring det egna livet som autentiskt (Habermas 1988).⁴ Foucaults diskussion av den etiska relationen som ett slags existens-estetik väcker lätt tanken att det rör sig om självskapande i denna mening (Foucault 1984c). Men det är inte självförverkligande som Foucault har i åtanke. Självskapande följer för Foucault av två andra aspekter av det han kallar för den etiska relationen, dels den etiska substans som står i fokus, dels processen av subjektivering.⁵ I fallet med *parrësia* handlar det om det fria och sanningsenliga talet samt de risker och de förpliktelser som ligger i detta tal. Enbart i förhållande till en förståelse av dessa dimensioner uppkommer frågan om självskapande, vilket således rör de mer specifika sätt som en person kan bli sanningssägare (Foucault 1983a).

Sammantaget leder analysen av det sanningssägande talet till att vi kan uppmärksamma och tydliggöra några dimensioner som är väsentliga för

4 En kompletterande betydelse av etiska frågor handlar för Habermas (1992: 326ff) om förståelsen av vilka "vi" är som del av en gemenskap. De två dimensionerna av etiska frågor har för Habermas det gemensamt att de rör självförverkligande, förverkligande av en individs eller ett kollektivs förståelse av sig självt i värdemässig mening.

5 Foucault (1983b: 263ff; 1984c: 26ff) menar att det etiska förhållningssättet till sig själv innehåller fyra element. För det första handlar det om den etiska substansen; med det avses det handlande och beteende som problematiseras. I fallet med *parrësia* är den etiska substansen det fria och uppriktiga talet. För det andra handlar etik om förmågan att vara en som talar sanning, att ta på sig de förpliktelser som sanningssägandet handlar om. Detta element av subjektivering är nära sammanknutet med det självskapande som ligger i att bli ett visst subjekt. Självskapande är det tredje elementet i ett etiskt förhållningssätt. Det fjärde elementet, slutligen, rör målet med den etiska praktiken; i detta fall att tala sanning.

diskursiv problematisering, det sätt som politiskt tal kan vara kritiskt och inriktat på att upplösa herravälde. Foucault betonar att det rör sig om ett risktagande. Den som träder fram för att säga sanningen riskerar att hånas och förföljas eftersom det innebär ett ifrågasättande av maktförhållanden och dominerande föreställningar. Det i sin tur leder till en annorlunda förståelse av förpliktelse i sanningssägande tal, att det rör sig om förpliktelser som den som träder fram för att säga sanningen har gentemot sig själv i det att säga sanningen och vara bunden av det som yttras som sanning. Den etiska relationen till självet ställs i centrum; hur kan jag bli en individ som säger sanningen?

Vi kan emellertid ställa oss frågan om inte den etiska fokusen på självet riskerar att innebära att relationer till andra personer förloras ur siktet. Riskerar inte sanningssägande som gemensam praktik och vikten av dialogiska relationer att undervärderas? Om problemet med Habermas sätt att förstå diskursiv problematisering ligger i att han inte i tillräcklig grad uppmärksammar vilken slags utmaning som ligger i att ta detta steg, att träda fram för att säga sanningen, skulle Foucault kunna sägas stå inför ett omvänt problem, nämligen hur de etiska förpliktelse till sig själv hänger samman med förpliktelser gentemot andra. Det finns goda skäl att begreppsloggöra förpliktelse i tal utifrån det dialogiska perspektiv som utmärker Habermas diskussion. Det eftersom det tydliggör ömsesidigheten mellan individer som är fria att tala på ett ifrågasättande sätt.

Härvidlag kan man notera en ambivalens hos Foucault, en ambivalens som blir tydlig i hans diskussion av hur *parrësia* förhåller sig till den sokratiska dialogen eller dialektiken. I flera delar av sin analys är Foucault (1983a: 54f) mycket tydlig med att *parrësia* skiljer sig från det sokratiska talet, som han ser i ljuset av den ironi som Sokrates ofta sagts praktisera. För Foucault bygger Sokrates praktik på att Sokrates vet något som andra inte vet men som han låtsas vara ovetande om. Det sokratiska talet är pedagogiskt och syftar till att den andre upptäcker en sanning som han eller hon inte kände till. *Parrësia*, däremot, är vare sig pedagogiskt eller ironiskt. Det syftar till att säga en sanning som andra inte kan acceptera. En annan bild av Sokrates framkommer emellertid i Foucaults (1982: kapitel 1 och 3) analys av relationen mellan att känna sig själv och omsorgen om sig själv. I denna diskussion framställs Sokrates inte som en mästare som undervisar andra om vad som är rätt och sant, utan istället som fokuserad på att åstadkomma exakt den vändning mot sig själv som är av vikt för den etiska relationen. Den sokratiska dialogen ställer den som talar och lyssnar i centrum. Det är inte bara individers föreställningar som är av intresse, utan vilket slags individer de är. I den meningen ställs också individen ifråga. Den sokratiska vändningen är både en vändning mot individen som talar och handlar och ett ifrågasättande av denna individ. Den sokratiska dialogen ger en förståelse av hur den etiska relationen till sig själv också handlar om förhållandet till andra individer. Av det skälet behöver vi se

närmare på den sokratiska praktiken och dess relation till det sanningssägande talet.

Den sokratiska vändningen

Att *parrësia* handlar om förpliktelser är väsentligt eftersom det fria och franka talet annars skulle vara en form av tal som saknar förnuftighet. Det skulle inte gå att skilja *parrësia* från polemiskt tal eller demagogiskt tal. Det sanningsenliga i sanningssägandet skulle gå förlorat. Detta är uppenbarligen av relevans inte bara i det antika sammanhanget men har naturligtvis särskild bäring på detta med tanke på den roll som problemet med demagogiskt tal hade för den antika diskussionen (se t.ex. Monoson 2000).

Foucaults (1983a: kapitel 10-20) analys av *parrësia* rör sig i detta spänningsfält. Hans undersökning uppmärksammar förändringen från Perikles till den period då filosofer som Platon kom att ifrågasätta möjligheten till sanningssägande i demokratin (jfr Arendt 1958: 220ff). I den tidiga diskussionen om *parrësia* betonades det ömsesidigt förstärkande sambandet mellan demokrati och sanningssägande. *Parrësia* ansågs vara en form av politiskt tal som har sin plats i demokratin och karaktäriserar dess politiska dynamik. Gestaltningen av politiken som en dynamisk process i vilken medborgarnas *etos*, närmare bestämt deras förmåga att tala på ett sanningsenligt sätt, var avgörande (Foucault 1983a: 150ff; jfr Arendt 2005: 5ff). Elizabeth Markovits (2008: 68) har uttryckt denna föreställning på följande sätt:

Parrhesia served as a foundation of the democracy, empowering Athenian institutions of accountability. Citizens not only had a right to speak publicly, but they also had a duty to the polis to speak when circumstances called them to do so – and to speak truthfully. In this way, citizens could be made accountable to one another, and power regularly faced the limits imposed by active questioning.

Gradvis kom emellertid den ömsesidigt förstärkande relationen mellan demokrati och *parrësia* att ses som spänningsfylld och problematisk. Istället för att lyssna på den som trädde fram för att säga sanningen, särskilt i de lägen då det innebar ett ifrågasättande av vedertagna föreställningar, riktade medborgarna sig mot sanningssägaren med beskyllningar att han förstörde de dygder och värden som den atenska demokratin byggde på. Dessutom kom sanningssägandet att, enligt många förmenande, ersättas av ett politiskt tal som var smickrande och demagogiskt. Sanningssägandet gav vika för en slags falsk variant, det politiska tal som stryker invanda förhållningssätt medhårs istället för att ifrågasätta dem. Det inställsamma talet tog över och trängde ut det sanningssägande talet (Foucault 1983a: 180ff).

Det är väl bekant att det är i denna kris för den atenska demokratin som Sokrates framträdde (se t.ex. Villa 2001). Diskussionen om Sokrates dialog eller

dialektik är omfattande och en del filosofer har lagt vikt vid dess undervisande kvalitet, medan andra betonat dess ifrågasättande och kritiska karaktär, syftande till en ömsesidig upplysning (se t.ex. Markovits 2008; Monoson 2000; Villa 2001; Vlastos 1983). I det senare fallet poängteras att Sokrates inte framträdde med anspråk på att veta sanningen och övertyga andra, utan snarare handlade hans samtal med medborgarna om att få dem att ifrågasätta sina föreställningar. Villa (2001: kapitel 1) menar att den sokratiske dialektiken syftade till att klargöra för medborgarna hur deras uppfattningar, så länge de inte prövats och diskuterats, riskerar att bidra till orättvisor, till att förutfattade meningar vidmakthålls och vidareförs och därmed till att långt mindre förnuftiga föreställningar än vad som är möjligt kommer att dominera.

Sokrates upplysning är av ett upplösande slag menar Villa (2001: 19ff), utan att därför vara skeptisk. Poängen är inte att visa att all kunskap är illusorisk, utan snarare handlar det om att erfara hur det är att tänka och resonera tillsammans. Det har ofta poängterats att utfallet av denna process är formligt av medvetande, ett medvetande hos varje individ som deltar i dialogen. Denna innebär ett fokus på individen, hans eller hennes tänkande, handlande och förståelse av sig själv. Pierre Hadot (1995) har betonat denna dimension av den sokratiske dialogen. Sokrates ifrågasättande av de vedertagna uppfattningarna om dygd och rättvisa leder fram till ett ifrågasättande av individen. Den utgör en vändning mot subjektet som har att ta ställning till hur han eller hon vill leva:

The individual thus finds himself called into question in the most fundamental bases of his action, and he becomes aware of the living problem he himself represents for himself (Hadot 1995: 155).

Denna fokus på individen är det som utmärker den etiska relationen till sig själv. Istället för att kontrastera *parrësia* med den sokratiske dialektiken skulle vi därför kunna se den senare som ett slags fullföljande av den sanningssägande traditionen. Markovits (2008: 72f) betonar denna relation och hävdar att det slags kritiska medvetande som ofta förknippats med Sokrates redan uttrycks i *parrësia*. På samma sätt som i *parrësia* handlar det i den sokratiske dialogen om att sätta den etiska relationen till sig själv i centrum. Men i den sokratiske dialogen handlar det inte enbart om individens förpliktelser gentemot sig själv, utan också individens förpliktelser att bidra till att även andra kan ta upp en etisk relation till sig själva. Den sokratiske dialogen syftar till att lyfta fram det förhållningssätt som krävs för att kunna tala på ett sanningsenligt sätt. Att bidra till detta hos andra är en del av den maieutiska praktik som Sokrates ägnade sig åt (se t.ex. Arendt 2005: 12ff; Villa 2001).

Förpliktelserna i det sanningssägandet handlar således inte enbart om sanningssägarens förpliktelser gentemot sig själv, utan också om förpliktelserna mot de andra som deltar i den gemensamma upplysningsprocessen. Att möjliggöra för andra att få upp ögonen för sig själva och kunna ifrågasätta vilka de är,

är centralt i detta avseende. I denna vändning mot sig själv hos de som deltar handlar det inte om att de ska berätta om sig själv eller redogöra för vad som ligger dem varmt om hjärtat. Det rör sig inte om sökandet efter ett autentiskt själv som man uppriktigt och sant ska berätta om, utan om möjligheten att få sitt eget liv att stå i överensstämmelse med sanningsenligt tal. Det väsentliga är att få sitt liv att stå i linje med förnuftighet, med mod och sanning (jfr Foucault 1983c: 97).

I detta sammanhang får också den sokratiska fokusen på att känna sig själv men samtidigt inte undervisa andra i vad som är sant en särskild betydelse. Som vi sett betonar Foucault det risktagande som ligger i att träda fram för att säga sanningen och därmed det mod som krävs. Detta är ett mod som kan vara svårt att uppbåda på egen hand och av det skälet kan behöva andras stöd, men utifrån det sokratiska perspektivet handlar det också om att förlora rädslan för att inte veta. Den sokratiska dialektiken är inte en slags coachning av subjektet att tala frankt och fritt inför andra, utan snarare en gemensam process av att upptäcka begränsningar i det som tas för givet och det som är invariant. Det är genom att ifrågasätta detta som individen i slutändan inte bara kan ta ställning till det som sägs och görs utan också till sig självt. Fram träder ett förhållningssätt som utgår ifrån att den etiska relationen (känn dig själv) strukturerar både förhållandet till själv och andra. I båda fallen handlar det om hur individen självt blir till ett problem.

Gregory Vlastos (1983) har betonat den demokratiska dimension som låg i att Sokrates dialogiska praktik var något han tog upp med vem som helst han mötte på gator och torg. Detta är betydelsefullt att notera därför att det slags fokus på sig själv som står i centrum för det sanningsenliga talet lätt leder till tanken att dygd är en förutsättning för eller nödvändig del av politiskt deltagande. Den dygdige medborgaren som tar del i diskussionen om de gemensamma angelägenheterna har varit ett politiskt ideal under längre tid, men den sokratiska dialogen handlar inte om att ställa upp dygdekrav för det politiska talet och politiska deltagandet. Det handlar snarare om befordra deltagarnas kritiska förhållningssätt till sig själva och sina egna föreställningar och uppfattningar. Det är i detta sammanhang som öppenheten i Sokrates praktik, att tala med dem han möter på gator och torg, har betydelse. Öppenheten i förhållande till vilka som kan delta motsvaras av dialogens syfte att bidra till individernas öppenhet gentemot sig själva, mot det de tror på och därmed också en öppning mot vilka de är. Visserligen förebrådde Sokrates ofta de han talade med för att bry sig mer om sin egen rikedom och framgång än sin själ trots att det senare är avgörande för det gemensamma livet i staden, men den sokratiska praktiken handlar i grund och botten om en ömsesidig upplysningsprocess (se t.ex. Villa 2001).

Det är svårt att bortse från betydelsen av sådana upplysningsprocesser i demokratiska statsskick och den förändring av individens förhållningssätt

till sig själv som de syftar till (Bernstein 1998; Elkins & Norris 2012; Warren 1995). Det gäller i lika hög grad för den moderna som den antika upplysningen. Frigörelse från dominerande maktförhållanden handlar inte enbart om upplösning av de yttre förhållanden som påtvingas individer, utan också om frigörelse från det slags självförvållade omyndighet som Kant (1784) menade berodde på människors bristande mod att använda sitt eget förstånd. Denna dimension av upplysning är av vikt för att demokratiska förhållningssätt och attityder ska slå rot. Därmed ställs också relationen till sig själv i fokus. Den etiska relationen till sig själv, sådant den rör hur individer kan träda fram för att tala sanning och bidra till sanningsenligt tal, är av betydelse även i ett modernt sammanhang. Det kritiska talet och det mod som krävs för detsamma är av relevans också för dagens medborgare, oavsett om de är visseblåsare, individer som säger obekväma saker på möten eller i offentligheten, ägnar sig åt civil olydnad eller engagerar sig i sociala rörelser (jfr Lundquist 2012).

Det fokus på den etiska relationen till sig själv som ligger i diskussionen om det sanningsägande talet och den sokratiska praktiken förutsätter inte att dygdekrav läggs på medborgarna. Det handlar snarare om att öppna upp för möjligheten att ifrågasätta det invanda och det för-givet-tagna, ett kritiskt förhållningssätt som också inkluderar en individs relation till själv. Denna reflektion är emellertid ingen reflektion över individens autentiska liv, vare sig som individ eller som del av en gemenskap. Därmed är det slags invändning som Habermas riktar mot republikanska teorier av mindre relevans i fallet med det sanningsägande talet och det kritiska ställningstagande till såväl invanda föreställningar som till sig själv som ligger i den sokratiska praktiken. De antika diskussionerna kan bidra till att kasta ljus över upplysningspraktiker med kritiska syften även i moderna samhällen. I såväl antika som moderna upplysningsprocesser är frågan om upplösning av herravälde genom diskussion också en fråga om individers relation till sig själva, om hur offentlig diskussion kan bidra till ett utträde ur självförvållad omyndighet. Det senare förutsätter att det kritiska tal som riktar sig mot samhälleliga maktförhållanden och invanda föreställningar också innebär beaktandet av individers relation till sig själva, vad avser deras förmåga att bli individer som kan träda fram för att säga sanningen och därmed bidra till det sanningsenliga talet i gemensamma upplysningsprocesser.

Habermas (1985: 50ff) har visserligen rätt i att påpeka att de klassiska idéerna om politik, centrerade i *polis*, inte är direkt tillämpliga i ett modernt sammanhang. Habermas har betonat att politiskt tänkande måste ta den differentiering som utmärker moderna samhällen på allvar, men som bland andra Mark Warren (1995) betonat innebär ökad differentiering och komplexitet också att behovet att ta ställning till sig själv som individ, på ett personligt såväl som ett politiskt plan, ökar. Politiska och kulturella traditioner ger i allt mindre grad svar på frågor som rör individers förhållningssätt till sig själva. Det

öppnar upp för möjligheten att individer intar en reflexiv attityd till sig själva. I det avseendet är möjligheterna till kritiska upplysningspraktiker förankrade i moderna samhällens differentiering (jfr Habermas 1988). Analysen av betingelserna för sådana praktiker utesluter inte att man också beaktar de orienteringar, attityder och förhållningssätt som är väsentliga för att kunna tala på ett fritt och ifrågasättande sätt. Tvärtom tydliggör en diskussion av individers förhållningssätt hur betingelserna för diskursiv problematisering hänger samman med dispositioner hos individer, med deras reflektion kring de risker som ligger i sanningssägande tal och därmed också med deras relation till sig själva som sanningssägare.

Avslutning

Habermas menar att en radikal politisk idé uttrycktes i samband med den moderna offentlighetens framväxt: tanken om upplösning av herravälde genom allmän opinion. Genom att ställa politisk makt ifråga och göra den till föremål för debatt skulle herravälde kunna åsidosättas och den politiska maktutövningen istället länkas samman med och grundas i medborgarnas offentliga debatt. Regering genom diskussion blev till ett uttryck för denna tanke. Den har haft betydelse för demokratiteoretiska överväganden under de senaste tvåhundra åren, särskilt för det som numera diskuteras som deliberativ demokrati. Habermas tillhör en av de viktigare förespråkarna för den deliberativa synen på demokrati, men det är inte enbart de institutionella dimensionerna av politisk debatt som intresserar honom. Idén om upplösning av herravälde genom kommunikation är ett emancipatoriskt ideal. Detta tema har Habermas utvecklat på lite olika sätt men det grundläggande syftet har i mångt och mycket förblivit detsamma. Att kunna ifrågasätta normer och värden men också nå en förståelse om giltigheten av dessa är grundläggande för Habermas i detta avseende.

I den här artikeln har jag diskuterat Habermas sätt att formulera tanken om upplösning av herravälde genom kommunikation och argumenterat för att förståelsen av det Habermas kallar för diskursiv problematisering kan fördjupas genom att beakta det fokus på risktagande i sanningssägande tal som Foucault uppmärksammat i sin analys av *parrësia*. Riskerna i tal som utmanar maktförhållanden och etablerade föreställningar är av flera slag, exempelvis att den som träder fram för att säga sanningen kommer att hånas och förföljas. Risktagande och det mod som därmed krävs innebär en förskjutning i förståelsen av de förpliktelser som det sanningssägandet talet innebär. Det innebär ett fokus på individens relation till sig själv och hur han eller hon kan bli en person som säger sanningen eller ägnar sig åt diskursiv problematisering av värden och normer. Samtidigt kan man fråga sig om inte denna fokus på individen självt undervärderar betydelserna av relationer till andra och den dialogiska förståelse av förpliktelser som ligger i det Habermas

kallar för kommunikativ frihet. Av det skälet har jag i artikeln beaktat förhållandet mellan *parrësia* och den sokratiska dialogen. I den sokratiska dialogen framkommer förhållningssätt till såväl sig själv som andra som ställer den etiska relationen till självet i centrum.

De antika reflektionerna kring det sanningssägande talet har betydelse för det slags överväganden som är väsentliga även i den moderna demokratin, utan att det belastar medborgarna med problematiska dygdekrav. Ibland framstår betoningen av medborgarnas politiska deltagande och särskilt deras kritiska tal som orealistiskt och alltför krävande i ett modernt samhälle, något som låg bakom kritiken av klassiska föreställningar om demokrati i 1900-talets början, men mot det kan invändas att det snarare är så att moderna samhällens differentiering motsvaras av både ökade krav på och möjligheter till att individer tar ställning till invanda synsätt och dominerande föreställningar på ett kritiskt sätt. I det är det slags etiska relation till individen självt som ligger i såväl traditionen av reflektion kring det sanningssägande talet som i den sokratiska praktiken av betydelse.

Litteratur

- Arendt, Hannah, 1958. *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Arendt, Hannah, 2005. *The Promise of Politics*. New York: Schocken Books.
- Benhabib, Seyla, 1992. "Models of Public Space", s 89–120 i Benhabib, *Situating the Self. Gender, Community, and Postmodernism in Contemporary Ethics*. Cambridge: Polity.
- Bernstein, Richard, 1998. "The Retrieval of the Democratic Ethos", s 287–305 i Michel Rosenfeld & Andrew Arato (red.). *Habermas on Law and Democracy: Critical Exchanges*. Berkeley: University of California Press.
- Bohman, James & William Rehg, 1997. *Deliberative Democracy. Essays on Reason and Politics*. Cambridge, MA.: MIT Press.
- Buchwalter, Andrew, 2002. "Habermas, Hegel, and the Concept of Law", s 129–152 i von Schomberg, René & Baynes, Kenneth (red.), *Discourse and Democracy. Essays on Habermas's Between Facts and Norms*. Albany: State University of New York Press.
- Cohen, Joshua, 1989. "Deliberation and Democratic Legitimacy", s 17–34 i Hamlin, Alan & Pettit, Philip (red.), *The Good Polity. Normative Analysis of the State*. Oxford: Blackwell.
- Elkins, Jeremy & Andrew Norris (red.), 2012. *Truth and Democracy*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Foucault, Michel, 1982 [2005]. *The Hermeneutics of the Subject. Lectures at the Collège de France 1981–1982*. Houndmills: Palgrave.
- Foucault, Michel, 1983a [2010]. *The Government of Self and Others. Lectures at the Collège de France 1982–1983*. Houndmills: Palgrave.
- Foucault, Michel, 1983b [1997]. "On the Genealogy of Ethics: An Interview of Work in Progress", s 253–280 i Rabinow, Paul (red.), *Foucault: Ethics*. New York: The New Press.
- Foucault, Michel, 1983c [2001]. *Fearless Speech*. Los Angeles: Semiotext(e).
- Foucault, Michel, 1984a [2011]. *The Courage of Truth. The Government of Self and Others II. Lectures at the Collège de France 1983–1984*. Houndmills: Palgrave.
- Foucault, Michel, 1984b [1997]. "Polemics, Politics, and Problematizations", s 111–119 i Rabinow, Paul (red.), *Foucault: Ethics*. New York: The New Press.
- Foucault, Michel, 1984c [1985]. *The Use of Pleasure. The History of Sexuality, volume 2*. New York: Vintage.
- Günther, Klaus, 1991. "Die Freiheit der Stellungnahme als politisches Grundrecht", *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, beiheft 51: 58–74.
- Habermas, Jürgen, 1962 [1990]. *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. Frankfurt a M: Suhrkamp. Svensk översättning av Joachim Retzlaff: *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*. Lund: Arkiv 1988, 2:a uppl.
- Habermas, Jürgen, 1968. *Erkenntnis und Intresse*. Frankfurt a M: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen, 1973. *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Frankfurt a M: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen, 1981. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt a M: Suhrkamp, 2 volymer.
- Habermas, Jürgen, 1985. *Der philosophische Diskurs der Moderne*. Frankfurt a M: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen, 1988. "Individuierung durch Vergesellschaftung. Zu G H Meads Theorie der Subjektivität", s 187–241 i Habermas, *Nachmetaphysisches Denken*. Frankfurt a M: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen, 1989. "Volkssouveränität als Verfahren", s 600–631 i Habermas, *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt a M: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen, 1990. "Vorwort zur Neuauflage 1990", s 11–50 i Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Frankfurt a M: Suhrkamp.

- Habermas, Jürgen, 1992. *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt a M: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen, 1996. "Drei normative Modelle der Demokratie", s 277-292 i Habermas, *Die Einbeziehung des Anderen. Studien zur politischen Theorie*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Hadot, Pierre, 1995. "The Figure of Socrates", s 147-178 i Hadot, *Philosophy as a Way of Life*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Hermansson, Jörgen, Christer Karlsson & Henry Montgomery (red.), 2008. *Samtalets mekanismer*. Malmö: Liber.
- Kant, Immanuel, 1784. "Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?", s 20-27 i Kant, *Was ist Aufklärung?* Hamburg: Felix Meiner, 1999.
- King, Matthew, 2009. "Clarifying the Foucault-Habermas Debate: Morality, Ethics, and 'Normative Foundations'", *Philosophy & Social Criticism*, 35 (3), s 287-314.
- Koselleck, Reinhart, 1959. *Kritik und Krise. Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*. Frankfurt a M: Suhrkamp, 1973.
- Lundquist, Lennart, 2012. *Slutet på yttrandefriheten (och demokratin?)*. Stockholm: Carlssons.
- Markovits, Elizabeth, 2008. *The Politics of Sincerity. Plato, Frank Speech, and Democratic Judgment*. University Park: The Pennsylvania State University Press.
- Michelman, Frank, 1988. "Law's Republic", *The Yale Law Journal* 97 (8), s 1493-1537.
- Monoson, S. Sara, 2000. *Plato's Democratic Entanglements. Athenian Politics and the Practice of Philosophy*. Princeton: Princeton University Press.
- Neumann, Franz, 1957. "The Change in the Function of Law in Modern Society", s 22-68 i Neumann (Herbert Marcuse (red.)), *The Democratic and the Authoritarian State*. New York: The Free Press.
- Vlastos, Gregory, 1983. "The Historical Socrates and Athenian Democracy", *Political Theory* 11 (4), s 495-516.
- Villa, Dana, 2001. *Socratic Citizenship*. Princeton: Princeton University Press.
- Warren, Mark, 1996. "The self in discursive democracy", s 167-200 i Stephen White (red.) *The Cambridge Companion to Habermas*. Cambridge: Cambridge University Press.

Könskvotering och kvinnors karriärer

En jämförelse av svenska politiska partier

Johanna Rickne

Gender quotas and women's political careers. A comparison of Swedish political parties

A common argument in the debate on gender quotas is that quotas hurt women. When a quota is imposed, the argument goes, women's competence is questioned and their careers suffer as a consequence. In this paper, I compare Swedish political parties that have and have not imposed voluntary party quotas, with respect to women's access to influential political positions. Data for all municipal party groups in 1988-2010 shows two things. First, women account for higher shares of chairpersons, full-time politicians, and top names on the party ballot among parties with quotas (the Left Party, the Social Democrats, and the Green Party), than in parties without quotas (the Conservative Party, the Center Party, the Christian Democrats, and the Liberal Party). A simple regression analysis shows that while the average woman faces a sizeable disadvantage in her likelihood of reaching the top position on the party ballot, the disadvantage is one third smaller in parties that have adopted quotas. In sum, the comparative analysis across political parties yields no evidence that quotas hurt women's political careers.

I. Inledning

Könskvotering är en av de mest framträdande reformerna i länders politiska system under de senaste årtiondena. Mer än hälften av världens länder har infört kvotering och de svenska politiska partierna har legat i framkant. En växande forskningslitteratur har undersökt hur kvotering påverkat andelen kvinnor som blir folkvalda, huruvida politikens riktning ändras med fler kvinnliga politiker och om kvotering kan stärka demokratin (se exempelvis Kathlene, 1994; Tripp, 2008; Krook, 2009; Franceschet m.fl. 2012). Dock saknas det kunskap om hur kvotering påverkar fördelningen av makt inom politiska partier, samtidigt som denna maktfördelning är av stor betydelse för vilken politik partiet för (se exempelvis Childs & Krook, 2006; Childs & Krook, 2009; Chaney, 2012).

Könskvotering är en kontroversiell åtgärd eftersom den syftar till att tvinga fram ett nytt rekryteringsmönster inom organisationer. Ett vanligt argument

Johanna Rickne är verksam vid Columbia University, SIPA, Institutet för Näringslivsforskning samt Uppsala Center for Labor Studies. E-post: kjr2123@columbia.edu

mot kvotering är att kvinnor kommer att missgynnas snarare än att gynnas (Dahlerup & Freidenvall, 2010). När organisationen tvingas att "låta kön gå före merit" leder det till att kvinnors kompetens ifrågasätts. Det gör det svårare för dem att göra karriär och eftersom det är svårt att veta exakt vilken kvinna som är "inkvoterad" kommer samtliga kvinnor att drabbas. Med andra ord leder kvotering till att det uppstår ett glastak som gör det svårare för kvinnor att nå inflytelserika positioner.

Liksom många andra påståenden i debatten om kvotering finns det väldigt lite forskning som underbygger hypotesen om glastaket. I den här studien undersöker jag en sektor, politiken, där många organisationer införde kvotering för snart 20 år sedan. Avsikten är att undersöka hur kvinnors karriärer utvecklats sedan dess i partier som infört kvotering i jämförelse med partier som inte gjort det. Studien innefattar en beskrivning av andelen kvinnor på de ledande positionerna och en analys av könsskillnaden i den genomsnittliga sannolikheten att nå dessa positioner. Målsättningen är att undersöka om könskvotering genomförs till priset av försämrade karriärer för de kvinnliga folkvalda eller inte.

För att få en så enhetlig bild som möjligt av kvinnors karriärer använder jag data för alla kommunpolitiker under perioden 1988–2010, totalt nästan 200 000 personer. Undersökningen gäller tre typer av ledande positioner: ordförandeuppdrag, utnämningar som kommunalråd och positionen som toppnamn på partiets valsedel. Med andra ord jämför jag hur väl kvinnor är representerade på indirekt valda politiska positioner, sådana som väljarna inte kan påverka fördelningen av genom att välja ett annat parti (Wide, 2006, 2011).

Svenska partier kan delas in i två läger när det gäller könskvotering, läger som följer den traditionella blockuppdelningen (Wängnerud, 2001; Freidenvall, 2005). Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet har kvoterat, medan Moderaterna, Kristdemokraterna, Centern och Folkpartiet inte har gjort det. En jämförelse mellan partier kan ses som ett första steg mot att förstå kopplingen mellan kvotering och karriär. En sådan jämförelse belyser breda skillnader mellan organisationer och kan besvara frågan om kvinnor inom organisationer som kvoterat har haft sämre tillträde till ledande positioner än kvinnor inom organisationer som inte kvoterat.¹

En viktig utgångspunkt i jämförelsen av partierna är att de har olika grundläggande uppfattningar om vad som orsakar ojämsställda karriärer. Dessa skillnader svarar mot en ideologisk syn där brytningen mellan det svenska höger- och vänsterblocket har en tydlig internationell motsvarighet. Det är också skillnaderna i grundsyn som lett till att partierna valt olika åtgärder för att för-

1 Däremot kan metoden inte påvisa att kvotering inom ett visst parti direkt orsakat förändrade karriärmöjligheter, vilket förblir en fråga för framtida studier.

bättra kvinnors karriärmöjligheter.² Inom det borgerliga lägret är avsaknaden av jämställdhet i huvudsak ett individuellt problem. Kvinnor klättrar inte lika högt på karriärstegen eftersom de själva prioriterar familj över karriär, eller för att de brister i kompetens eller motivation relativt männen (Freidenvall, 2006). Detta gör kvotering till en olämplig åtgärd, ett ingrepp som inte löser det grundproblem som kvinnors prioriteringar utgör. Av samma skäl blir kvoteringen rentav skadlig. När det bereds plats för omotiverade kvinnor blir samtliga kvinnor misstänkliggjorda och deras karriärmöjligheter försämrade.

Den svenska debatten innehåller många exempel på denna syn på kvotering och karriärer hos de borgerliga partierna. Ett exempel är Moderata Kvinnoförbundets företrädare Saila Quicklund och Anna Kinberg Batras uttalande angående Stefan Löfvens syn på kvotering, publicerat på Moderatkvinnornas hemsida: "Självklart har Löfven rätt i att kvinnor ska ha samma villkor som män att ta sig fram på arbetsmarknaden och i styrelser. Vad han glömmer är att Socialdemokraternas politik i slutänden gör det svårare för kvinnor att utveckla sin karriär, och dessutom försvagar deras position på arbetsmarknaden." En liknande ståndpunkt uttrycktes av jämställdhetsminister Nyamko Sabuni i hennes debattartikel i *Expressen* (2008-10-27) med rubriken "Kvotering är helt fel väg". Ministern skriver att "[o]ppositionen vill genom kvotering till bolagsstyrelser genomföra en symbolisk förändring. Jag vill åstadkomma en bestående förändring, så att kvinnor och män har lika förutsättningar att utvecklas på sina jobb eller göra karriär".

Inom vänsterblocket finner man oftare strukturella förklaringar till ojämsställda karriärer. Det är stereotypa uppfattningar inom organisationen som gör att kvinnor inte når lika långt, snarare än kvinnors egna prioriteringar. Här är steget kortare till att kvotering ska uppfattas som en möjlig åtgärd. Utifrån denna utgångspunkt förväntas kvotering bryta ett orättvist rekryteringsmönster så att kvinnor får samma möjligheter som män. I och med detta förväntas inga negativa effekter på kvinnors tillträde till ledande positioner.

Artikeln har följande upplägg. I kommande avsnitt ges läsaren en tydligare uppfattning om hur könskvotering diskuterats och genomförts inom svenska politiska partier. Därefter (avsnitt III) ges en överblick över forskningsläget vad gäller hur kvotering kan förväntas påverka kvinnors karriärer. Den statistiska analysen utförs i två steg. I avsnitt fyra ges en beskrivning av datamaterialet och jag presenterar där också deskriptiv statistik för fyra indikatorer på kvinnors tillgång till ledande positioner. Det rör sig om andelen kvinnor bland partiernas ordförandepositioner, heltidsanställda kommunalråd, kommunstyrelseordföranden och som toppnamn på valsedeln. I avsnitt fem tar analysens andra steg vid med en undersökning av könsskillnaden för sannolikheten att nå partitoppen. Här används multivariat regressionsanalys för att skatta könsskillna-

2 Detta sammanfattas förtjänstfullt av Drude Dahlerup på hemsidan www.quotaproject.com.

den i sannolikheten att utses till toppnamn på partiets valsedel beroende på om partiet infört könskvotering eller inte. Samtliga resultat diskuteras slutligen i avsnitt sex.

II. Könskvotering i svenska politiska partier

SVENSKA ÅTGÄRDER

Det finns många olika former av könskvotering.³ I vissa länder är kvoteringen inskriven i lagen. I andra länder, däribland Sverige, har vart och ett av de politiska partierna valt egna strategier.

En viktig skillnad mellan olika strategier är att vissa förväntas vara mer effektiva än andra när det gäller att öka andelen kvinnor inom organisationen. Ett viktigt kriterium för att en kvotering ska vara effektiv är att det finns en reglering för vilka platser på vallistan som kvinnor måste tilldelas (Dahlerup, 2006; Esteve-Volart och Bagues, 2012). I flera länder som infört kvotering finns inte någon sådan reglering, utan man har istället fastslagit att en viss andel av valsedeln måste bestå av kvinnliga namn. Den typen av kvotering har vanligtvis haft liten praktisk betydelse då andelen kvinnor ofta har uppnåtts genom att kvinnor placerats på platser långt ner på valsedeln. Det gör att kvinnorna finns med på valsedeln i enlighet med kvoteringen, men att det fortfarande mestadels är män som blir valda.

Det finns inget svenskt parti som varit överksamt när det gäller att anta strategier för att öka andelen kvinnor bland sina folkvalda. En viktig skiljelinje kan dock dras mellan vänster- och högerblocket utifrån hur tvingande åtgärderna har varit. Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet har infört könskvotering medan partierna i det borgerliga blocket har infört mindre hårdhänta åtgärder, främst i form av målsättningar och rekommendationer.⁴

Det första parti som agerade för att öka andelen kvinnliga politiker var Folkpartiet. 1972 införde det en icke bindande regel om att 40 procent av medlemmarna i partiets styrgrupper och kommittéer skulle vara kvinnor. 1974 rekommenderades valberedningarna inom partiet att minst en kvinna skulle sättas på en säker plats på vallistan (i den mån det fanns mer än en säker plats). 1988 stärktes rekommendationen till den så kallade "blixtlåsprincipen", att mans- och kvinnonamn placeras om vartannat, det vill säga varannan kvinna och varannan man, på hela valsedeln.

Övriga borgerliga partier har varit betydligt blygsammare än Folkpartiet. Moderaterna och Centerpartiet har gjort uttalanden om att det är önskvärt med

3 Dahlerup (2006) och Krook (2009), läs mer på www.quotaproject.org.

4 Följande bygger på Freidenvall (2003) "Strategies for improved women's representation", s.11ff. De svenska partiernas ställningstaganden på en höger-vänsterskala stämmer väl överens med mönstret i andra länder (Caul, 1999).

Tabell 1. Svenska riksdagspartiers regelverk för en ökad kvinnorepresentation.

	1970-talet	1980-talet	1990-2000-talen
Allmänna mål	Moderaterna	Moderaterna	Moderaterna
	Centerpartiet	Centerpartiet	Centerpartiet
	Socialdemokraterna	Kristdemokraterna	
	Vänsterpartiet		
Rekommendationer	Folkpartiet	Folkpartiet	Folkpartiet
		Kristdemokraterna	Kristdemokraterna
		Socialdemokraterna	
		Vänsterpartiet	
Kvotering		Vänsterpartiet	Socialdemokraterna (1993)
		Miljöpartiet	Vänsterpartiet (1997)
			Miljöpartiet (1997)

Källa: Freidenvall (2005, figur 1), se även Wängnerud (2001). Exakta årtal anges för tidpunkten för införande av bindande kvotering om minst femtio procent kvinnor på partiets valsedlar.

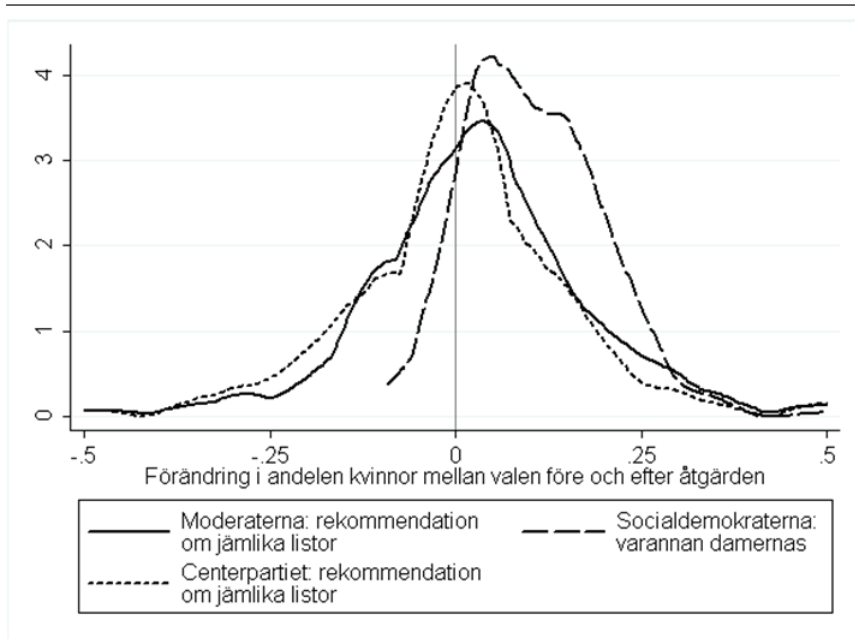
en jämn könsfördelning på valsedlarna. Kristdemokraterna gjorde en ännu blygsammare rekommendation 1987 där den önskvärda andelen kvinnor på valsedeln sattes till minst 40 procent.

Det är inom vänsterblocket som vi hittar åtgärder som kan definieras som könskvotering. När Miljöpartiet grundades 1981 bestämdes det att respektive kön skulle utgöra minst 40 procent av partiets styrgrupper och kommittéer. 1987 sattes samma gräns för könsfördelningen på valsedlarna. Tio år senare, 1997, ändrades kvoten från 40 procent till 50 procent, plus eller minus en person. Vänsterpartiet införde en kvotering 1987 genom att kräva att andelen kvinnor på vallistan skulle motsvara andelen kvinnor i väljarkåren och några år senare ändrades formuleringen till att kräva ”minst 40 procent av endera kön”. 1993 skärptes denna formulering ytterligare till att minst hälften av namnen på valsedeln skulle vara kvinnor.

Socialdemokraterna var länge inne på samma linje som de borgerliga partierna när det gällde att formulera målsättningar om kvinnors representation snarare än att ange direkta regler för att korrigera fördelningen. En målsättning om minst 40 procent kvinnor på listan fastslogs 1987 och en målsättning om 50 procent kvinnor på listan antogs sedan 1990. Partiet bytte fot 1993 när varvade listor (varannan damernas) infördes. Alla partiets vallistor kom att omfattas av blyxtlåsprincipen.

Tidigare forskning har visat att frivilliga kvoteringar inom politiska partier vanligtvis ökar andelen kvinnor i politiken (Studlar och McAllister, 2002;

Figur 1. Fördelningen av förändringen i andelen kvinnor i kommunala parti-grupper mellan valet före och valet efter respektive partis åtgärd för ökad kvinnorepresentation.

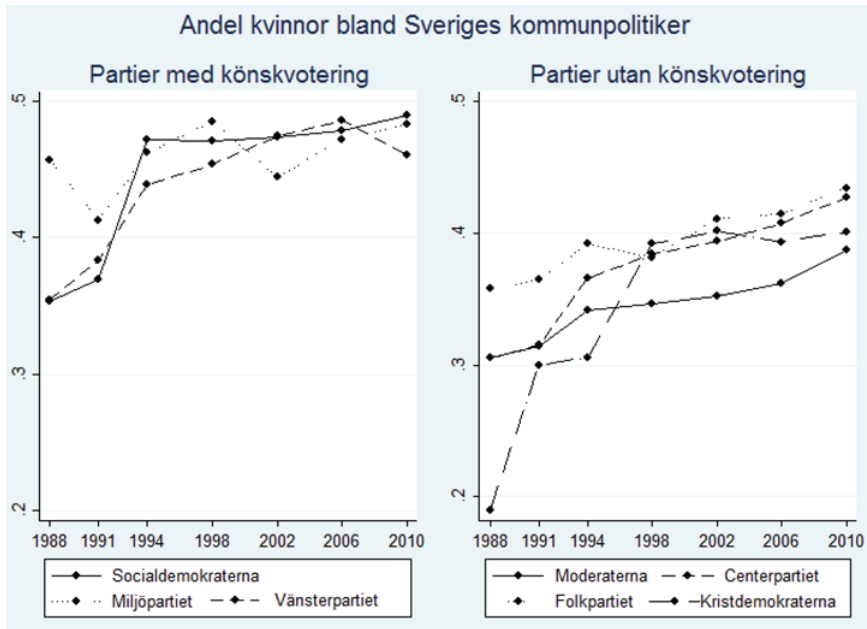

Freidenvall, 2006).⁵ I figur 1 använder jag data för de svenska politiska partierna för att visa hur effekterna skiljer sig åt när vi jämför en rekommendation om en viss andel kvinnor på valsedeln med en "blixtlås"-kvotering som även anger att kvinnor ska placeras långt upp på listan. Mer exakt jämförs Moderaternas och Centerpartiets rekommendationer med Socialdemokraternas kvotering när det gäller hur andelen kvinnor i samtliga kommunala partigrupper för respektive parti förändrades i det val då strategin antogs jämfört med valperioden innan. Här visar figuren en tydlig skillnad mellan partierna. För både Centerpartiet och Moderaterna är fördelningen av förändringar i kvinnors representation centrerad kring noll. Ungefär lika många grupper ökade sin andel kvinnor som de som minskade den. För Socialdemokraterna är istället fördelningen tydligt förskjutet till höger. Här ökade andelen kvinnor i en stor majoritet av grupperna och den genomsnittliga ökningen var hela 10,8 procentenheter.

Figur 2 visar utvecklingen av den genomsnittliga andelen kvinnor inom svenska kommunfullmäktige-grupper var för sig för varje parti mellan valen 1988-2010. Figuren visar tydligt att partier som infört kvotering har högre genomsnittliga andelar kvinnliga folkvalda bland sina ledamöter i fullmäktige. I början av perioden var den genomsnittliga andelen kvin-

5 Det finns också en litteratur som jämför länder med varandra och där meningarna går isär om hur effektiva kvoteringar varit i att förbättra representationen. Vissa hävdar att kvotering är en nyckelfaktor (Tripp and Kang, 2008) medan andra menar att den inte är viktig (Tremblay, 2007).

Figur 2. Genomsnittlig andel folkvalda kvinnor inom svenska kommunfullmäktige-grupper per parti, 1988-2010.

nor i Socialdemokraterna, Folkpartiet och Vänsterpartiet i princip densamma (35%). Socialdemokraternas kvotering "Varannan Damernas" inför valet 1994 gjorde sedan att de tog sig upp i toppen för andelen kvinnor. Inom det borgerliga blocket var andelen kvinnor relativt låg under hela perioden, även om Kristdemokraterna och Centerpartiet gjorde stora framsteg under 1980 och 1990-talen.

III. Kvotering och kvinnors karriärer: Det teoretiska och empiriska forskningsläget

Det finns relativt lite direkt teoretisk eller empirisk forskning om den direkta kopplingen mellan kvotering och karriärer, men däremot finns det flera viktiga bidrag inom närliggande frågeställningar. Här går jag igenom två hypoteser om varför en negativ effekt av kvotering kan uppstå, förekomsten av 1) social stigma och 2) *backlash*. Jag går också igenom tre möjliga förklaringar till en möjlig positiv effekt, 1) en utvidgad rekryteringsbas, 2) kvinnlig mobilisering och 3) förändrade uppfattningar om kvinnligt ledarskap.

STIGMATISERING

Helen Mayer Hacker (1951) introducerade idén om att kvinnor, trots att de utgör hälften av befolkningen, bäst kan beskrivas som en minoritet. De är utsatta för

många av de typer av negativ särbehandling som andra minoriteter utsätts för och visar också ofta upp de psykologiska symptom som en sådan minoritetsstatus medför. Kvinnor känner oftare självförakt, mindervärdeskomplex, uttrycker oftare förnekelse av tillhörighet till gruppen och misstolkar förtryck mot gruppen som helhet som brister i den egna prestationen.

Begreppet "social stigma" beskriver en situation där en majoritetsgrupp tillskriver negativa och stereotypa attribut till individerna i en minoritetsgrupp (Link & Phelan, 2010).⁶ För att en person ska kunna utsättas är det därför en grundförutsättning att hen uppfattar sig själv så som tillhörande en minoritet. När negativa egenskaper tillskrivs gruppen uppstår (eller förstärks) en skillnad i status, vilket också kan leda till att majoritetsgruppen blir mer benägen att direkt diskriminera minoriteten, det vill säga att gå från negativa uppfattningar till praktiska diskriminerande handlingar. Lika väl innebär stigma att minoritetsgruppen riskerar att "diskriminera sig själv" när den börjar uppleva de tillskrivna attributen som faktiska.⁷

Stigmatisering kan uppkomma mot kvinnor som grupp, men också mot "inkvoterade" kvinnor i synnerhet. Att dessa kvinnor tilldelats en position genom kvotering är ofta sammanlänkat med fördomar om sämre kompetens (Murray, 2010). Detta kan få starkt negativa konsekvenser för uppfattningen inom organisationen, och bland kvinnorna själva, vad gäller hur väl de inkvoterade personerna passar för ledande positioner.

Ett antal intervjustudier har genomförts med syfte att kartlägga förekomsten av stigmatisering i samband med könskvotering i politiska partier. Sarah Childs och Mona-Lena Krook (kap 6, 2012) intervjuade folkvalda i Storbritannien, inklusive en del "inkvoterade" kvinnor från Labourpartiets tillfälliga kvotering under valet 1997. Samma personer följs över tid för att det skall vara möjligt att närmare kunna studera deras erfarenheter inom politiken. Många av kvinnorna upplevde att de var stigmatiserade och upplevelsen var starkare bland de inkvoterade. Vid de senare intervjutillfällena hade skillnaden mellan grupperna emellertid minskat. En kvinna sa att "You don't hear the grumbling about women – only shortlists in the way that there used to be ... It's not controversial". Men vissa upplevde fortsatta fördomar från manliga politiker från

6 Det är värt att notera att stigmatisering inte kan förekomma utan att grupper har olika nivåer av social status. Parten som sätter etiketten måste ha högre status än föremålet för fördomarna; en grupp med lägre status kan per definition inte stigmatisera en med högre. Med detta följer att bara vissa kategoriseringar i samhället är förknippade med stigmatisering. Det spelar exempelvis ingen roll vilken färg på bilen man har eftersom detta inte är en statusmarkör.

7 Självdiskriminering har observerats i akademiska studier, exempelvis i laboratorieexperiment där kvinnor och män har fått tävla i matematikuppgifter. Där är en vanlig fördom är att kvinnor är sämre på logiskt tänkande och matematik än män. När tävlingen genomförs utan introduktion får kvinnor och män lika bra resultat. När den däremot inleds med en presentation där den beskrivs som just en tävling i matte gör kvinnorna betydligt sämre ifrån sig: stigma har "aktiverats" och försämrat individens prestation (se exempelvis Carr & Steele, 2010).

den politiska motståndarsidan: "I was elected on an all-women shortlist, and I've had Tories say to me, 'Oh, you weren't, you're too good'."

I en intervjustudie av argentinska parlamentariker finner även Franceschet & Piscopo (2008) spår av stigmatisering bland nyvalda kvinnor i samband med landets könskvotering i parlamentet år 2000. Vissa kvinnor menade att de uppfattades som osjälvständiga politiker på grund av släktskap med tidigare invalda manliga parlamentariker. Dessa negativa uppfattningar undergrävde i sin tur deras möjligheter att bygga politiska koalitioner för att påverka beslutens riktning.

Andra studier finner inga spår av stigma. Pär Zetterberg (2008) intervjuar inkvoterade mexikanska ledamöter i statliga folkvalda församlingar, samt deras manliga medarbetare. Han finner inga tecken på att männen och kvinnorna behandlats olika. Kvinnorna kände sig inte mer osynliggjorda eller negativt behandlade. De uppgav snarare att det rädde ett bra samarbetsklimat med ömsesidig respekt inom partigrupperna.

MANLIG "BACKLASH"

Fler kvinnor i en organisation kan ge sämre karriärmöjligheter för de enskilda kvinnorna genom en direkt negativ reaktion från grupper med högre status. Detta kallas för *backlash* och innebär att den reform som ökar jämställdheten bemöts av en motreaktion som försämrar jämställdheten på ett annat område. När fler kvinnor tar plats i en partigrupp kan alltså den manliga partieliten svara med att ge den genomsnittliga kvinnan en sämre karriärutveckling och därigenom mindre politiskt inflytande.

I en undersökning av fördelningen av förtroendepositioner bland argentinska parlamentariker finner Heath m.fl. (2005) att landets lag om könskvotering i parlamentet visserligen gav fler kvinnliga folkvalda men också innebar sämre befattningar för den genomsnittliga kvinnliga politikern. Författarna tolkar detta som att det inträffade en "backlash". Med färre män i organisationen reagerade det manliga ledarskapet med att kompensera de män som var kvar med bättre karriärer, medan kvinnorna drabbades negativt.

Även Zetterbergs (2008) studie tar upp sambandet mellan kvotering och marginaliseringen av kvinnor i det politiska arbetet. Studien finner emellertid inte stöd för denna hypotes. I det mexikanska fallet tilldelades de kvinnor som kommit in i politiken genom kvotering inte mindre inflytelserika positioner i de politiska utskotten.

TILLGÅNG TILL MERITERADE KANDIDATER

För att kunna anställa en kvinna på en ledande position måste det finnas en kvalificerad kvinna att tillgå. Här kan könskvotering fylla en viktig funktion i att öka mängden kvinnor i poolen av tillgängliga kandidater. Tidigare forskning har visat att kvinnor som tillträder politiska positioner genom kvotering

är minst lika meriterade som de män de ersätter. Exempel på forskning som visat detta är Baltrunaite m.fl. (2012) som studerar Italien och Casas-Arce & Saiz (2012) undersökning av kvotering i Spanien. När det gäller ambitioner har intervjustudier från Tyskland påvisat lägre ambitionsnivåer bland kvinnor som rekryterats i och med kvoteringsreformer (Davidson-Schmich, 2008), men också att dessa kvinnors ambitionsnivå efter hand stigit och närmat sig nivån för kvinnor i partier utan kvotering (Giessel & Hust, 2005). Murray (2010) visar att kvinnor som blev folkvalda i samband med Frankrikes lag om könskvotering var lika aktiva i sitt politiska arbete i parlamentet som sina manliga kollegor. Hon drar slutsatsen att kön utgjorde ett hinder för att bli vald, men inte när det gällde att utföra det politiska arbetet.

För Sverige har Besley m.fl. (2013) kartlagt kvalifikationer hos män och kvinnor i samband med socialdemokraternas införande av "Varannan Damernas" år 1993. De visar att en brist på kvalificerade kvinnor inte var en trolig förklaring till att det var färre kvinnor i vissa partigrupper före kvoteringen. Där kvinnorna var underrepresenterade var kvinnorna i genomsnitt mer meriterade än männen i samma partigrupp. När kvoteringen sedan infördes sjönk kvinnornas genomsnittliga meriteringsgrad så att den hamnade i paritet med männens.

MOBILISERING

Det är inte bara negativa attribut som tillskrivs kvinnliga politiker, utan även positiva. Exempelvis gäller det synen på kvinnor som mindre korrupta. Det är också vanligt att kvinnor uppfattas som reformister som kan bidra till förbättrad demokrati genom att lyfta fram deras politiska prioriteringar (vilket i litteraturen kallas för en *mandate effect*). Sådana positiva förväntningar förekom i ovan nämnda intervjustudier i Storbritannien (Childs & Krook, 2012) och i Argentina (Francechet & Piscopo, 2008). De kan förväntas hjälpa de invalda kvinnorna att uppnå en högre grad av jämställdhet i det politiska arbetet genom att deras legitimitet snarare stärks än försvagas.

En stor forskningslitteratur har undersökt betydelsen av andelen kvinnliga folkvalda för olika politiska utfall. Detta är nära relaterat till hypotesen att andelen folkvalda kvinnor även har betydelse för den genomsnittliga kvinnans karriär. Att andelen kvinnor har betydelse bygger på föreställningen om att minoriteter inom organisationer får det allt lättare att verka för förändring när deras skara växer (Kanter, 1977). Inom politiken har Dahlerup (1988) framhållit att en större andel kvinnor kan förändra arbetskulturen så att den blir "kvinnovänligare". Hon menar också att en ökad andel folkvalda kvinnor kan låta kvinnorörelser skifta fokus från andelen kvinnor till kvinnors arbetsförhållanden, vilket i sig kan få effekter på fördelningen av politisk makt.

För svensk del kan ett skifte från en kamp för kvinnors representation till att gälla tillgången till politisk makt ha förekommit bland annat inom S-kvinnor under 1990-talet. I samband med "Varannan Damernas" utkom förbundet med

en ”makthandbok” som gav konkreta tips för hur kvinnor skulle kunna dra nytta av ökningen av andelen kvinnliga ledamöter i fullmäktige för att få kvinnor utnämnda till politiska toppositioner. Det finns tydliga exempel i handboken som stärker bilden av att andelen kvinnor har betydelse för en sådan mobilisering:

Välj efter noggrant och moget övervägande ut en eller flera kandidater ni vill satsa på. Urvalet måste vara realistiskt. Sannolikheten för seger måste vara tämligen stor. Lansera henne i god tid före det möte där beslutet om nya ledamöter eller ordförande ska fattas. Inventera och lista den kvinnliga kandidaternas alla erfarenheter och meriter. Ring i god tid före mötet runt och argumentera för henne bland andra kvinnor som kommer till mötet. Se till att det blir flest kvinnor på mötet. Om möjligt, sök manliga bundsförvanter. (S-Kvinnors Makthandbok, s. 5-6)

FÖRÄNDRADE ATTITYDER OM KVINNORS LEDARSKAP

Citatet ur S-kvinnors makthandbok visar på tendensen till mobilisering bland kvinnorna medan männen endast utpekas som potentiella allierade. Detta kan bero på att svenska män, liksom män i andra länder, kan förväntas ha lägre tankar om kvinnors lämplighet för ansvarsfulla uppdrag än vad kvinnor har. På detta område visar nyligen publicerad empirisk forskning att kvotering kan spela en roll i att förändra sådana attityder.

Beaman m.fl. (2009) jämför attityder i indiska byar, där ett lotteri sedan länge används för att tillsätta kvinnliga ledare i en slumpmässigt utvald tredjedel av samtliga byar. Före kvoteringen ansåg männen att kvinnor var betydligt sämre lämpade för politiskt ledarskap än vad kvinnor ansåg. Efter två perioder med en kvinnlig ledare hade deras förtroende för kvinnors kompetens i ledande positioner förbättrats markant.⁸ Således, resonerar författarna, berodde männens misstro på bristande erfarenhet av kvinnliga ledare och åtgärdades genom att de fick möjlighet att observera kvinnors praktiska arbete som ledare. Detta ledde i sin tur till att byarna fortsatte att självant välja kvinnor som ledare i större utsträckning än under de valperioder då de inte föll in i kategorin för kvotering. Studien illustrerar därigenom att kvotering förändrar männens negativa syn på kvinnliga ledare genom att ge kvinnor möjligheten att visa sina färdigheter i praktiken.

8 Kvoteringen av byledare infördes i början av 1990-talet. I varje val sedan dess har ett lotteri använts för att välja ut en tredjedel av byarna och i dessa har ledarposten sedan reserverats för en kvinna i nästkommande val. Förekomsten av lotteriet gör reformen särskilt intressant ur ett forskningsperspektiv i och med att det varit helt slumpmässigt vilka byar som tilldelats kvinnliga ledare. Alltså skiljer sig inte byarna åt när det gäller faktorer som skulle kunna påverka både sannolikheten att välja en kvinna som ledare och sannolikheten för de utfall som ska studeras. Det är också värdefullt att samtliga byar deltar i lotteriet varje gång. En viss by kan alltså ha ”behandlats” med kvinnliga ledare flera gånger i rad medan andra inte behandlats alls.

SAMMANFATTNING

Sammanfattningsvis visar tidigare teoretisk och empirisk forskning att det kan finnas ett flertal skäl att förvänta sig att kvotering påverkar kvinnors karriärer negativt. Både social stigmatisering och *backlash* från dominerande (manliga) grupper inom partiet är anledningar till detta, även om den empiriska bevisningen i litteraturen inte är entydig. Emellertid finns det också goda anledningar att förvänta sig det motsatta: att könskvotering påverkar kvinnors karriärer på ett positivt sätt. Förbättrade karriärmöjligheter kan följa av att rekryteringsbasen i form av kompetenta kvinnor utökas, att kvinnor inom partigrupperna kan stötta andra kvinnor i att nå toppen, eller om människors uppfattningar om kvinnors lämplighet för ledarskap förbättras.

IV. Datamaterial och mått på politiskt inflytande

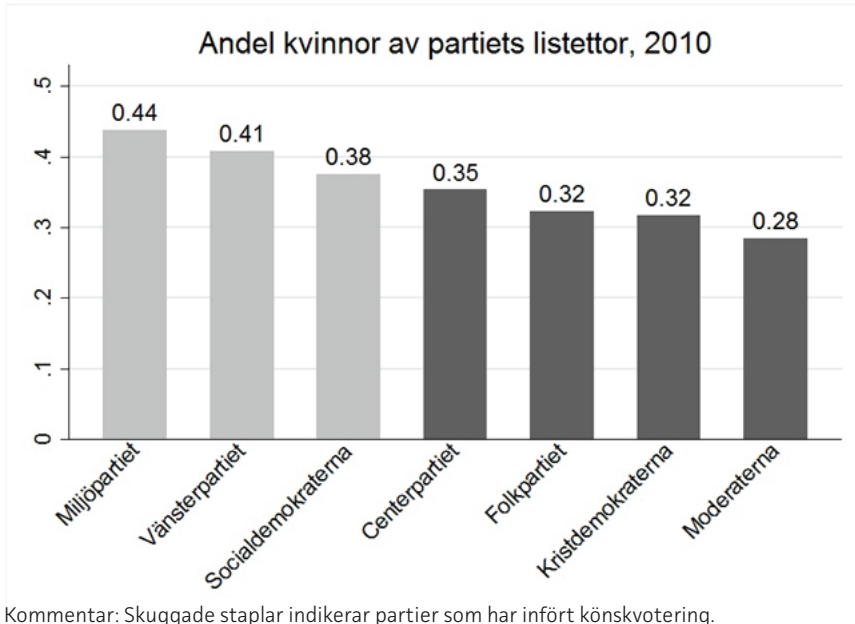
Analysen utförs med hjälp av ett datamaterial som innefattar samtliga individer som förekommit på en kommunal valsedel under perioden 1988–2010. För varje person är partitillhörighet och listplacering under alla val dokumenterad. Från Statistiska Centralbyråns register ingår också ett stort antal socioekonomiska karaktäristika så som utbildning, inkomst, ålder och familjesituation. För de två senaste valen (2006 och 2010) innehåller materialet också information om exakt vilka förtroendeuppdrag som varje politiker tilldelats efter valet. Detta är ordförandeskap i nämnder, kommunfullmäktige och i kommunstyrelsen, samt information om huruvida individen är heltidsarvoderad för sitt politiska uppdrag.

Metoden är i första hand deskriptiv och går ut på att jämföra den genomsnittliga kvinnliga politikerns karriärframgång i partier som kvoterat respektive de som inte gjort det. En framgångsrik karriär beskrivs genom fyra indikatorer:

1. om politikern blir placerad längst upp på valsedeln (listetta),
2. om politikern blir utnämnd till ordförande i en kommunal nämnd, i kommunfullmäktige eller i kommunstyrelsen,
3. om politikern tilldelats ett ordförandeskap inom kommunstyrelsen, eller
4. om politikern tilldelats ett heltidsarvoderat uppdrag.

Det första måttet, listetta, har fördelen att det går att använda för samtliga partigrupper och valperioder. Den person som innehar topplaceringen är vanligtvis också det lokala partiets främsta företrädare och brukar tilldelas den politiska position med störst inflytande som partiet får tillsätta. För det största partiet i den politiska majoriteten är partiets listetta också kommunstyrelsens ordförande i nio fall av tio. För det största partiet i den politiska oppositionen är listettan vice ordförande i kommunstyrelsen i åtta av tio fall. Det bör dock noteras att denna relation inte nödvändigtvis är densamma för män och kvinnor. År 2010 var det 27 förstanamn inom det största partiet i kommunfullmäktige som

Figur 3. Andelen kvinnor bland partiernas listettor i valet 2010.

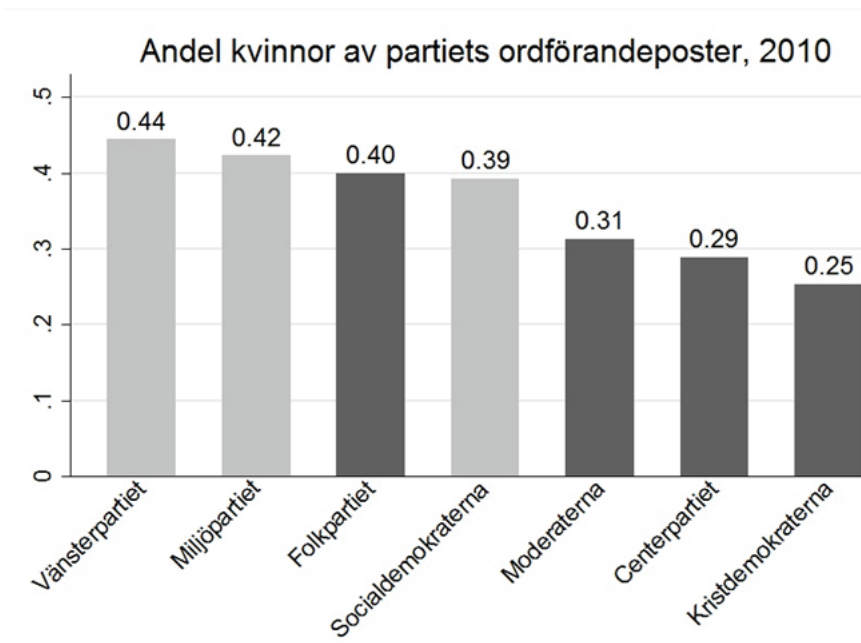
inte samtidigt hade posten som KSO och av dessa var hela 18 personer kvinnor. Det är alltså så att könsskillnaden i sannolikheten att bli listetta är ett mått som tenderar att underskatta kvinnors nackdel när det gäller politiskt inflytande.

V. Resultat

Här redovisas beskrivande statistik över hur partierna rankas när det gäller utnämning av kvinnor till olika ledande positioner. Figur 3 visar hur partierna rankas när det gäller andelen kvinnor bland partiernas listettor. Vi kan se att kvinnor är i minoritet bland samtliga partiers listettor, men att könsskillnaden är mindre inom partier som kvoterat. Alla tre partier med kvotering har en större andel kvinnor bland sina listettor än samtliga partier som inte kvoterat.

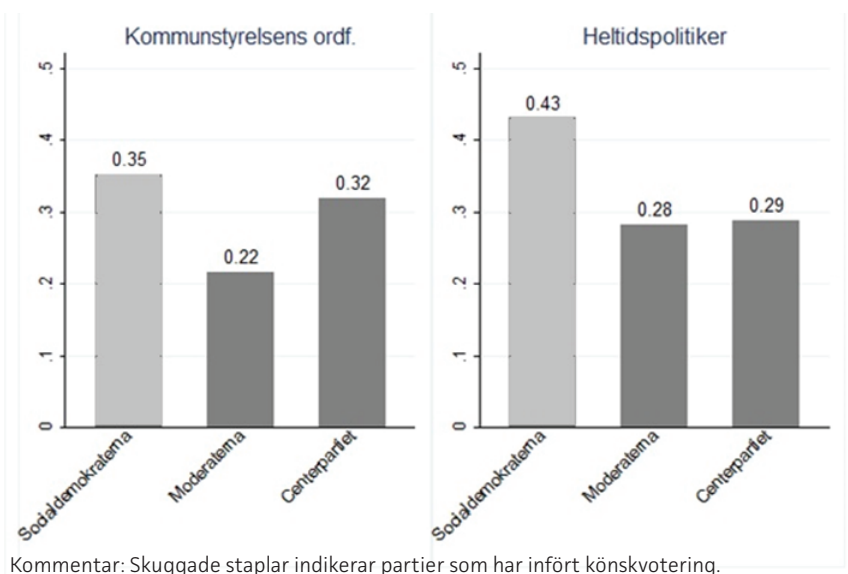
I figur 4 jämförs istället andelen kvinnor bland partiernas nämndordförande, ordföranden i kommunfullmäktige samt ordföranden i kommunstyrelsen. Också här är kvinnor i minoritet inom samtliga partier och fördelningen av ordförandeskapen skiljer sig i hög grad åt mellan det mest och minst jämställda partiet. I Vänsterpartiet är 44 procent av ordförandena kvinnor, men bland Kristdemokraterna är det endast 25 procent. Vi ser återigen att köns-

Figur 4. Andelen kvinnor bland partiernas företrädare som innehar minst ett ordförandeskap i kommunstyrelse, kommunfullmäktige eller nämnd efter valet 2010.

Kommentar: Skuggade staplar indikerar partier som har infört könskvotering.

Figur 5. Andelen kvinnor bland kommunstyrelseordföranden och heltidsanställda politiker inom de tre största partierna på kommunal nivå efter valet 2010.

Kommentar: Skuggade staplar indikerar partier som har infört könskvotering.

skillnaderna är mindre i partier som kvoterat.⁹ Ett undantag är Folkpartiet som skiljer sig från andra partier som inte könskvoterat genom att ha en mer jämställd fördelning av ordförandeposterna än Socialdemokraterna.

En tredje jämförelse fokuserar på de absoluta toppositionerna inom kommunpolitiken: kommunstyrelsens ordförande och heltidsanställda kommunalråd. Eftersom dessa positioner i de allra flesta fall innehas av de tre största partierna på kommunal nivå, det vill säga Socialdemokraterna, Moderaterna eller Centerpartiet, har övriga partier utelämnats från jämförelsen. Figur 5 sammanfattar andelen kvinnor bland partiernas ordförande i kommunstyrelser runt om i landet (vänstra delen av grafen) och bland heltidsanställda kommunpolitiker (högra delen). I båda fallen är det slående att fördelningen är mer jämställd inom Socialdemokraterna – ett parti som infört könskvotering – än inom Moderaterna och Centerpartiet, två partier som inte gjort det. En intressant observation är att skillnaden mellan de två typerna av partier är större för heltidsanställda än för kommunstyrelsens ordförande. Det kan innebära att Socialdemokraterna har relativt fler kvinnor på toppositioner när partiet är i opposition än när det är i majoritet, eller att det är sannolikt att en kvinna blir heltidsarvoderad när partiet har tillgång till två sådana tjänster istället för en.

VI. Vem når partitoppen?

I nästa steg av analysen används multivariat regressionsanalys för att skatta könsskillnaden i sannolikheten att bli toppnamn på en vallista. I den här analysen skattar jag alltså om det finns en statistiskt signifikant skillnad mellan partier som kvoterat och partier som inte kvoterat när det gäller könsskillnaden i sannolikheten att bli listetta. Det innebär att vi lämnar jämförelsen av andelarna kvinnor på de högt uppsatta positionerna och fokuserar på den enskilda kvinnans och mannens genomsnittliga möjlighet att nå toppen, oavsett hur många kvinnor som finns i partigruppen.

Jämförelsen av partierna görs genom att hålla ett antal faktorer konstanta. Jag jämför bara sannolikheten att bli listetta mellan män och kvinnor som har lika många barn, samma utbildningsnivå och som är politiska företrädare för samma parti, i samma kommun och under samma valperiod. Ekvationen som skattas är:

$$Listetta_{i,t+1} = \beta_1 Kvinnna_i + \beta_2 (Kvinnna_i * Kvoteringsparti_p) + X'_i + m_m \delta_p \gamma_t + \varepsilon_i$$

där den beroende variabeln, *Listetta*, är en indikatorvariabel som antar värdet

9 Notera att den deskriptiva statistiken inte tar hänsyn till vilken typ av ordförandeskap ledamöterna har, eller att ledamöter simultant kan inneha flera positioner. Båda dessa utelämnade aspekter innebär att kvinnors genomsnittliga nackdel i inflytande underskattas. Män innehar betydligt fler av de mest prestigefulla ordförandeuppdragen; det är också mer sannolika att de innehar många uppdrag.

1 om individ i blir förstanamn på sin vallista i valet $t+1$ och 0 om hen inte blir det. Variabeln *Kvinna* är en indikatorvariabel som antar värdet 1 om individ i är en kvinna och 0 om det är en man. Nästa variabel är en interaktionsvariabel mellan att vara kvinna och att vara folkvald från ett parti med könskvotering. Nyckelkoefficienterna i regressionen är β_1 och β_2 . Koefficienten β_1 , det vill säga den för *Kvinna*, visar den genomsnittliga könsskillnaden i sannolikheten att ha en ledande position i nästa period inom de partier som inte har kvotering. Den viktigaste koefficienten, β_2 , anger hur könsskillnaden i sannolikheten att bli listetta i partier med könskvotering skiljer sig från den genomsnittliga könsskillnaden inom partier utan kvotering. Ett positivt tecken på denna koefficient innebär att den genomsnittliga kvinnan inom partier med kvotering har en större sannolikhet att bli listetta i jämförelse med sina manliga kollegor än kvinnor inom partier utan kvotering. Ett negativt tecken skulle istället betyda att det är sämre ställt med könsskillnaden i sannolikheten att bli listetta inom partier med kvotering.

Analysen innehåller även tre stycken kontrollvariabler i vektorn X_{it}' . Dessa fångar grundläggande karaktäristika som kan tänkas förklara skillnader i karriärutvecklingen mellan män och kvinnor inom politiken. Den första är antalet barn, vilket kontrollerar för att politiker oftare slutar att vara aktiva politiker i samband med att familjen utökas (se Folke & Rickne, 2012; Järnbert, 2013). Den andra kontrollvariabeln mäter politikerns utbildningsnivå i antal år och den tredje mäter kommunfullmäktiges storlek i antal ledamöter. Ekvationen innefattar också fixa effekter för alla möjliga kombinationer av parti, valår och kommun, och skattningen görs med hjälp av OLS.¹⁰

Resultaten från skattningen av ekvation (1) redovisas i tabell 2. De visar att den genomsnittliga kvinnan har större sannolikhet att bli listetta jämfört med sin genomsnittlige manlige kollega inom partier med kvotering jämfört med inom partigrupper utan kvotering. Koefficienten på variabeln "Kvinna i parti med könskvotering" är ungefär 2,5, vilket innebär att den genomsnittliga kvinnan är 2,5 procentenheter mer sannolik att bli listetta i ett parti med kvotering jämfört med den genomsnittliga kvinnan i ett parti utan kvotering.

Från koefficienten på variabeln "Kvinna" kan vi dock utläsa att kvinnor har en betydande karriärnackdel jämfört med män i båda grupperna av partier. I partier utan kvotering är könsskillnaden i sannolikheten att nå toppen i nästa valperiod ungefär 8 procentenheter. I partier med kvotering är denna könsskillnad visserligen en tredjedel mindre, 5,5 procentenheter, men fortfarande betydande.

10 När den beroende variabeln är en indikatorvariabel riskerar OLS att ge predicerade värden utanför intervallet 0-1 och standardfelen kan vara inkorrekta på grund av heteroskedasticitet. För att korrigera det senare använder jag heteroskedasticitets-robusta standardfel. Jag kan också konstatera att inget predicerat värde för någon av de två regressionsmodellerna i tabell 2 är lägre än 0 eller högre än 1.

Tabell 2. Regressionsanalys av utfallet att bli partiets listetta på valsedeln (listetta = 1, ej listetta = 0) i nästa valperiod som en funktion av politikerns kön, personliga karaktäristika och huruvida partiet infört könskvotering eller inte.

Kvinna	-8,21*** (0,84)	-8,09*** (1,00)
Kvinna*Parti med kvotering	2,77** (1,19)	2,35* (1,29)
Utbildningsår		0,91*** (0,14)
Antal barn		1,39*** (0,35)
Storlek på kommunfullmäktige		-0,14*** (0,02)
Fixa effekter för valår*kommun*parti	X	X
Observations	36 420	30 229
R-squared	0,20	0,21

Kommentar: Standardfel klustrade på parti-kommunnivå inom parentes. Koefficienterna redovisas på skalan 1-100, det vill säga att 1,0 tolkas som en procentenhet. Data för åren 1988-2010. Regressionerna innehåller interagerade fixa effekter för år, kommun och parti.

Vi kan även se att resultaten inte påverkas av att kontrollvariabler läggs till i analysen. Den skattade storleken på könsskillnaden i sannolikheten att bli listetta minskar marginellt när vi kontrollerar för antalet barn som politikern har samt antalet utbildningsår.¹¹ Dessa variabler fångar om kvinnor lämnar politiken i samband med att familjen växer, eller att kvinnor inte når toppen på grund av bristande kvalifikationer i form av utbildning (i den mån sådana kvalifikationer har betydelse). Det verkar inte heller vara fallet att kommunfullmäktiges storlek kan förklara mer än en ytterst liten del av sambandet mellan kön och karriärmöjligheter.

I artikelns appendix genomförs motsvarande regressionsanalys för varje enskilt politiskt parti. Tyvärr är det svårt att dra tydliga slutsatser från resultaten på grund av att betydligt mer data finns tillgänglig från de stora partierna än från de små. I stora partigrupper är det också mer meningsfullt att peka på ledande positioner. De stora partierna har också haft partigrupper i nära nog samtliga kommuner och samtliga valperioder, vilket inte är fallet för de små.

11 Det gör ingen skillnad för resultaten om jag istället kontrollerar för huruvida man alls har barn, genom en indikatorvariabel, eller tar med en indikatorvariabel för varje antal barn.

VII. Diskussion och slutsatser

Könskvotering är en aktuell och kontroversiell politisk fråga. I skrivande stund gäller debatten främst bolagsstyrelser, men under 1990-talet handlade det också om kvotering till politiska uppdrag. Samtliga partier inom vänsterblocket införde bindande könskvoteringar på sina valsedlar. Inom högerblocket motsatte sig partierna kvotering och föredrog istället att formulera målsättningar om jämställdhet.

Under 1990-talets debatt framhöll företrädare för partier som motsatte sig kvotering att de valde att prioritera kvinnors tillträde till de högre positionerna. Detta förklarades av Gullan Lindblad (Riksdagsledamot 1979-1998 och ordförande för Moderata kvinnoförbundet, 1990-1997) med orden: "Vad jag tycker är viktigt det är att man också släpper fram kvinnorna till de verkligt tuffa och exekutiva posterna[...] Vi har fler kommunstyrelseordförande i vårt parti än i de andra partierna tillsammans." (Debatt om Varannan Damernas i Sveriges Radio, 24 augusti, 1994). Gullan Lindblads uttalande är ett exempel på ett vanligt argument emot kvotering, det vill säga att det är en åtgärd som står i kontrast till att prioritera kvinnors tillträde till politiskt makt, det vill säga kvinnors politiska karriärer.

I den här artikeln har jag jämfört svenska partier med och utan könskvotering för att undersöka om kvinnors karriärmöjligheter skiljer sig åt mellan partier som kvoterade under 1990-talets början och de som inte gjorde det.

Den empiriska analysen tillbakavisar tydligt att könskvotering motverkar kvinnors karriärmöjligheter. Inom de partier som infört könskvotering finns en betydligt mer jämlik fördelning av ledande positioner i jämförelse med de partier som inte infört kvotering. I valet 2010 hade partier som kvoterat en större andel kvinnor bland förstanamnen på sina valsedlar. Efter valet tilldelades också kvinnor en större andel av ordförandeskapen i dessa partier.

En jämförelse av fördelningen av de absoluta toppositionerna inom Socialdemokraterna, Moderaterna och Centerpartiet visar också på en större andel kvinnor bland Socialdemokraternas kommunstyrelseordförande och heltidsanställda politiker. Gullan Lindblads uttalande från 1994 om att Moderaterna hade ett större antal kvinnliga kommunstyrelseordföranden än alla andra partier tillsammans är långt ifrån dagens sanning. Efter valet 2010 tillträdde 20 kvinnliga kommunstyrelseordförande för Moderaterna, men mer än dubbelt så många, 50 stycken, tillträdde samtidigt för Socialdemokraterna. Sammantaget finns inga tecken på att de partier som infört könskvotering fått en ojämlig fördelning av toppositionerna. Snarare är det så att Socialdemokraterna sedan införandet av "Varannan Damernas" gått om Moderaterna med bred marginal.

Analysen visar även tydliga skillnader i den genomsnittliga sannolikheten att utses till toppnamn på valsedeln i partier med och utan könskvotering. Den genomsnittliga kvinnan var mer framgångsrik inom partier som kvoterat. Även om resultaten visar att kvinnor hade en lägre sannolikhet att nå de högsta

politiska positionerna än sina manliga kollegor inom samtliga partier, är den genomsnittliga nackdelen en tredjedel mindre i partier som kvoterat.

Hur kan vi förstå resultaten att partier som kvoterat har en större andel kvinnor på sina ledande positioner och att den genomsnittliga kvinnan har en bättre karriärutveckling inom dessa organisationer? Resultaten talar emot tesen att kvoteringarna inom Socialdemokratin, Vänsterpartiet och Miljöpartiet lett till omfattande stigmatisering av de kvinnliga företrädarna. Möjligen kan frånvaron av en allvarlig stigmatisering kopplas till hur partierna utformat sina kvoteringar. Att motverka negativa stigman var till exempel en huvudsaklig motivering till utformningen av Socialdemokraternas kvotering "Varannan Damernas". Genom att ålägga valberedningarna att ta fram två listor, en för kvinnor och en för män, varefter de två varvas till en och samma, blev män och kvinnor "lika inkvoterade". Tanken var att detta tillvägagångssätt skulle lägga grunden för ett harmoniskt samarbete emellan (Törnqvist, 2007).

Resultaten talar också emot att kvoteringarna lett till ett utbrett motstånd mot kvinnor på högre positioner, så kallad *backlash*. Om något talar de för att kvotering kan ha inneburit *fördelar* för kvinnors karriärer. Sådana fördelar är förenliga med att kvoteringarna gett ett större antal folkvalda kvinnor som kan kandidera till ledande positioner. De är också förenliga med att dessa kvinnor förenat sina krafter för att nominera och rösta fram andra kvinnor till ledande positioner, så som föreskrivits i exempelvis S-kvinnors Makthandbok (se citat på s. 10). En tredje möjlig mekanism är att kvoteringen givit en mer positiv bild av kvinnors lämplighet för sådana positioner, särskilt bland männen i organisationen (Beaman m.fl., 2009).

Det är viktigt att notera att analysen inte bevisar att införandet av kvotering direkt orsakat en förändring av kvinnors karriärmöjligheter inom ett visst parti. Men även om slutsatserna är begränsade till skillnaderna mellan partier bidrar de till att ge en tydligare bild av utvecklingen av jämställdheten i tillsättningen av ledande positioner inom svensk kommunpolitik. Resultaten står också i stark kontrast till hypotesen att kvotering skulle ha orsakat stora problem för kvinnornas karriärer. Om detta vore fallet borde vi istället ha observerat tydliga nackdelar för kvinnor inom de partier där kvotering genomförts.

Framtida studier skulle kunna undersöka könsskillnader i hur länge personer på ledande positioner stannar kvar på sina uppdrag eller hur de upplever sitt inflytande inom organisationen. För de nordiska länderna har forskningen visat att barriärer mot kvinnors karriärer ofta är av informell karaktär (Dahlerup, 1988) och intervjustudier har visat att kvinnliga politiker känner att de möter högre krav och att deras åsikter tillmäts ett mindre värde (Hellevik & Skard, 1985). Att kvinnor når höga positioner med en större sannolikhet i partier som kvoterat innebär sannolikt att kvinnors samlade inflytande över den faktiska politiken ökat. Att vidare studera fler dimensioner av möjligheterna till aktivt ledarskap inom de olika organisationerna: huruvida kvotering kan

relateras till förändrade arbetsformer eller andra informella och formella institutioner vore dock ett intressant spår för framtida analys.

Litteraturförteckning

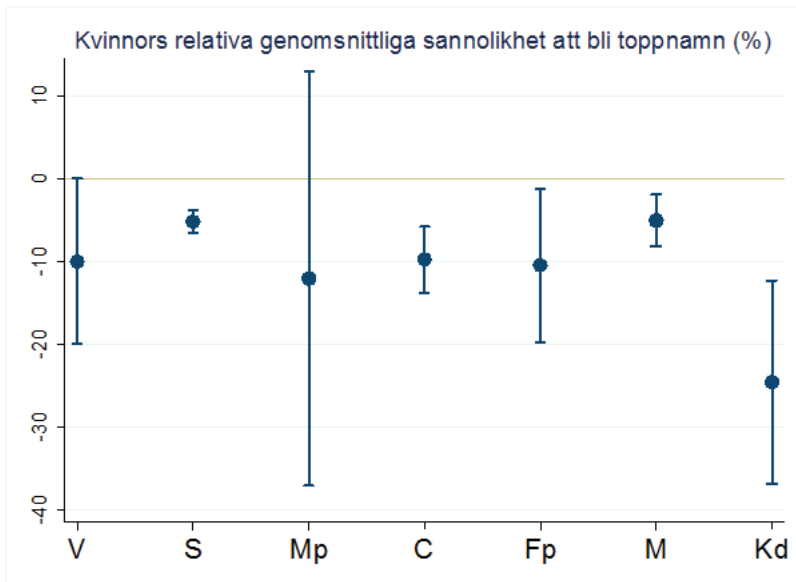
- Baltrunaite, Audinga, Bello, Piero, Casarico, Alessandra & Profeta, Paola, 2012. "Gender quotas and the quality of politicians". Paper, Bocconi University.
- Beaman, Lori, Chattopadhyay, Raghavendra, Duflo, Esther, Pande, Rohini & Topalova, Petia, 2009. "Powerful women: does exposure reduce bias?", *Quarterly Journal of Economics* 124(4), s. 1497-1540.
- Besley, Tim, Folke, Olle, Persson, Torsten & Rickne, Johanna, 2012. "Gender quotas and the crisis of the mediocre man: Theory and evidence from Sweden". Paper, IIES, Stockholms universitet.
- Carr, Priyanka & Steele, Claude, 2010. "Stereotype threat affects financial decision making", *Psychological Science* 21, s. 1411-1416.
- Casas-Arce, Pablo & Saiz, Alberto, 2011. "Women and power: Unwilling, ineffective, or held back?" Paper, University of Pennsylvania.
- Caul, Miki, 1999. "Women's representation in parliament: the role of political parties", *Party Politics* 5(1), s. 79-88.
- Chaney, Paul, 2012. "Critical actors vs. Critical mass: the substantive representation of women in the scottish parliament", *The British Journal of Politics & International Relations* 14(3), s. 442-457.
- Childs, Sarah & Krook, Mona L., 2012. "Labels and mandates in the United Kingdom", s. 89-103, i Franceschet, Susan, Krook, Mona Lena & Piscopo, Jennifer (red.), *The Impact of Gender Quotas*. Oxford: Oxford University Press.
- Childs, Sarah & Krook, Mona Lena, 2009. "Analyzing women's substantive representation: from critical mass to critical actors", *Government and Opposition* 44, s. 125-145.
- Childs, Sarah & Krook, Mona Lena, 2006. "Should feminists give up on critical mass? A contingent yes", *Politics and Gender* 2(4), s. 522-530
- Dahlerup, Drude, 1988. *Vi har ventet lenge nok- Håndbog i Kvinderepresentation*. Köpenhamn: Nordisk Ministerråd.
- Dahlerup, Drude (red.) 2006. *Women, Quotas and Politics*. London: Routledge.
- Dahlerup, Drude & Freidenvall, Lenita, 2010. "Judging gender quotas: predictions and results", *Policy & Politics* 38(3), s. 407-425.
- Davidson-Schmich, Louise, 2008. "Gender and political ambition: Evidence from Germany". Paper, The Annual Meeting of the Midwest Political Science Association, Chicago.
- Esteve-Volart, Berta & Bagues, Manuel, 2012. "Are women pawns in the political game? Evidence from elections to the Spanish senate", *Journal of Public Economics* 96(3-4), s. 387-399.
- Folke, Olle & Rickne, Johanna, 2012. "Female representation but male rule? Party competition and the political glass ceiling". Paper, IFN Working Paper 923.
- Franceschet, Susan, Krook, Mona Lena & Piscopo, Jennifer, 2012. *The Impact of Gender Quotas*. Oxford: Oxford University Press.
- Franceschet, Susan & Piscopo, Jennifer, 2008. "Gender quotas and women's substantive representation: lessons from Argentina", *Politics & Gender* 4(3), s. 393-425.
- Freidenvall, Lenita, 2003. "Women's political representation and gender quotas - The Swedish case". Paper, Stockholms universitet.
- Freidenvall, Lenita, 2005. "Kvinnors väg in i politiken". Rapport presenterad vid "Vi är många, vi är hälften - ett seminarium om kvinnor i politiken". Jämställdhetspolitiska utredningen. Regeringskansliet.
- Freidenvall, Lenita, 2006. *Vägen till Varannan Damernas. Om kvinnorepresentation*,

- kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002. Stockholm Studies in Politics 116. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen.
- Geissel, Brigitte & Hust, Evelin, 2005. "Democratic mobilisation through quotas: Experiences in India and Germany", *Commonwealth and Comparative Politics* 43(2), s. 222–244.
- Hacker, Helen, 1951. "Women as a minority group", *Social Forces* 30, s. 60–69.
- Heath, Michelle, Schwindt-Bayer, Leslie & Taylor-Robinson, Michelle, 2005. "Women on the sidelines: Women's representation on committees in latin american legislatures", *American Journal of Political Science* 49(2), s. 420–436.
- Hellervik, Ottar & Skard, Torild, 1985. *Norske kommunestyreter – Plass for kvinner?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Järnbert, Mikaela, 2013. "Folkvaldas villkor i kommunfullmäktige – en studie om representativitet, avhopp och synen på uppdraget". Paper, Statistiska Centralbyrån.
- Kanter, Rosabeth, 1977. "some effects of proportions on group life: Skewed sex ratios and responses to token women", *American Journal of Sociology* 82(1), s. 965–990.
- Kathlene, Lyn, 1994. "Power and influence in state legislative policymaking: The interaction of gender and position in committee hearing debates", *American Political Science Review* 88(3), s. 560–576.
- Krook, Mona Lena, 2009. *Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide*. New York: Oxford University Press.
- Link, Bruce & Phelan, Jo, 2001. "Conceptualizing stigma", *Annual Review of Sociology* 27, s. 363–385.
- Murray, Rainbow, 2010. "Second among unequals? A study of whether France's 'quota woman' are up to the job", *Politics & Gender* 6(1), s. 93–118.
- Norris, Pippa & Lovendusky, Joni, 1995. *Political Recruitment, Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press.
- S-Kvinnor, 1995. *Makthandboken*.
- Studlar Donley & McAllister, Ian, 2002. "Does a critical mass exist? A comparative analysis of women's legislative representation since 1950", *European Journal of Political Research* 41, s. 233–253.
- Tremblay, Manon, 2007. "Democracy, representation, and women: A comparative analysis", *Democratization* 14(4), s. 533–553.
- Tripp, Ali, & Kang, Alice, 2008. "The global impact of quotas", *Comparative Political Studies* 41(3), s. 338–361.
- Törnqvist, Maria, 2007. "Varannan damernas väg till riksdagen: En romantisk historia", *Tidsskrift för genusvetenskap* 4, s. 25–46.
- Wide, Jessika, 2006. "Kvinnors politiska representation i ett jämförande perspektiv – nationell och lokal nivå". Doktorsavhandling, Statsvetenskapliga Institutionen, Umeå universitet.
- Wide, Jessika, 2011. "Kvinnors vertikala marginalisering i kommunalpolitiken i Sverige". Paper, Umeå Universitet.
- Wängnerud, Lena, 2001. "Kvinnors röst: En kamp mellan partier", s. 129–146, i Jönsson, Christer (red.), *Rösträtten 80 år – Forskarantologi*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Zetterberg, Pär, 2008. "The downside of gender quotas? Institutional constraints on women in mexican state legislatures", *Parliamentary Affairs* 61(3), s. 442–460.

Appendix A

För att undersöka kvinnors nackdel i sannolikheten för återval i de respektive partierna skattar jag regressionsekvation (1) för varje parti. Här använder jag data för perioden 1994–2010 för respektive parti. Resultaten illustreras gra-

Figur A1. Kvinnors relativa genomsnittliga sannolikhet att bli toppnamn på sitt partis valsedel, per parti, 1988-2010.

Kommentar: Punkterna visar storleken på den skattade koefficienten för variabeln Kvinna i ekvation (1). Linjerna visar 95-procentiga konfidensintervall där standardfelen är klustrade för varje kombination av politiskt parti och kommun. Data för valen 1994-2010.

fiskt i figur 6 nedan. Den skattade könsskillnaden (kvinnors sannolikhet för att bli toppnamn jämfört med mäns) visas som en punkt. Linjerna som utgår från varje punkt visar längden på ett 95-procents konfidensintervall. Vi kan alltså med 95 procents säkerhet säga att den korrekta punkten ligger inom detta intervall av värden. Den linjen vid 0 på y-axeln visar var vi borde se de olika partiernas estimat om de hade haft exakt jämställda karriärmöjligheter. Resultaten för partierna är något svåra att tolka på grund av att de politiska partierna har så pass olika många folkvalda politiker. För små partier finns det inte lika många politiker att jämföra. Dessa partier har inte heller politisk representation i många kommuner, vilket ytterligare minskar datatillgången. Slutligen har vissa partier tillkommit under senare år vilket också ger ett mindre antal observationer.

Några resultat är dock tydliga. För det första går det inte att uttyda några tydliga skillnader mellan de största partierna, Socialdemokraterna, Moderaterna och Centerpartiet, men om något är karriärskillnaden något större inom Centerpartiet. Ett annat resultat är att det finns en stor nackdel för kvinnor inom Kristdemokraterna. Här är datamängden tämligen liten, men resultaten visar trots detta på en betydande könsskillnad, vilket är anmärkningsvärt.

Översikter och meddelanden

Nya anslag från VR, RJ och Forte

Den statsvetenskapliga forskningen i Sverige är starkt beroende av extern finansiering. Sedan länge har tre institutioner haft en särställning när det gäller finansiering av forskning inom statsvetenskapens traditionella kärnområden, nämligen Vetenskapsrådet, Riksbankens Jubileumsfond och Forte (tidigare FAS). Konkurrensen om forskningsanslag är i dag mycket hård och de projekt som ges anslag får därmed i någon mening anses representera forskningsfronten inom svensk statsvetenskap.

Det är av allmänt intresse att delge hela ”statsvetarsverige” information om innehållet i denna nya forskning. I stort sett alla de forskare som erhållit nya projektbidrag i statsvetenskap för år 2013 från Vetenskapsrådet, Riksbankens Jubileumsfond och Forte publicerar därför en sammanfattning av sin forskningsansökan i tidskriften.

Yes Minister! En undersökning av ministrars inflytande på socialpolitiken i sju västeuropeiska länder

Hanna Bäck

En dominerande teori inom forskningen om välfärdsstater fokuserar på huruvida man kan se tydliga skillnader i politiska utfall om regeringar domineras av höger- respektive vänsterpartier (se t.ex. Cusack & Iversen 2000; Allan and Scruggs 2004; Swank 2005). Sådana studier mäter dock bara partiets påverkan genom att se till andelen av ett partis ministrar som sitter i regeringen, en strategi som bortser såväl från individuella politiska aktörer som beslutsfattande inom koalitioner. Vår studie syftar till att bidra till en mer välgrundad modell för hur partipolitik påverkar välfärdsstatens förändring genom att fokusera på ministrars inflytande på politiken. Vi kommer att undersöka betydelsen av att ett specifikt parti innehar en viss ministerpost, till exempel att ett socialdemokratiskt parti innehar posten som arbetsmarknadsminister (för en liknande studie, se Herzog 2013). Dessutom kommer vi att undersöka effekten av ministrars individuella politiska position, till exem-

pel huruvida hen står till vänster eller höger inom sitt parti, och ministrarnas bakgrund, till exempel i relation till hens utbildning och bakgrund inom organisationslivet (som t.ex. tidigare fackföreningsarbete). Vi kommer i vår undersökning dessutom att ta hänsyn till politiska institutioners påverkan på den grad av autonomi som ministrar har i olika länder och förväntar oss att finna en variation mellan länder i ministrars inflytande på familje- och arbetsmarknadspolitik.

Vår empiriska strategi baseras på en storskalig datainsamling som syftar till att mäta enskilda ministrars, framförallt arbetsmarknads- och socialministrars, politiska position och ge oss ökad kunskap om deras bakgrund. Den här typen av data om ministrars politiska (eller ”ideologiska”) positioner har inte samlats in tidigare i en bred jämförande studie. För att mäta ministrars politiska positioner förlitar vi oss främst på en analys av de tal till parlamentet som ministrar hållit före det att de blivit ministrar (se t.ex. Bäck, Debus och Müller, kommande). Vi begränsar vår undersökning till sju länder (bl. a. Sverige) och till perioden 1985–2012. Ett av undersökningens bidrag är skapandet av en ny databas med

information om ministrars politiska positioner och bakgrund, vilken vi kommer att göra tillgänglig för allmänheten. För att mäta familje- och arbetsmarknadspolitiska åtgärder förlitar vi oss på nyligen insamlade data om ekonomiska och socialpolitiska reformer som genomförts i de Västeuropeiska länderna.

REFERENSER

- Allan, James P. och Lyle Scruggs. 2004. "Political Partisanship and Welfare State Reform in Advanced Industrial Societies" *American Journal of Political Science* 48(3): 496-512
- Bäck, Hanna, Marc Debus och Wolfgang C. Müller (kommande). "Intra-party Diversity and Ministerial Selection in Coalition Governments". Opublicerat manuskript, Mannheim University.
- Cusack, Thomas R. and Torben Iversen. 2000. "The Causes of Welfare State Expansion: Deindustrialization or Globalization?" *World Politics* 52(3):3131-49.
- Herzog, Alexander. 2013. "Government Partisanship and the Role of Cabinet Ministers". Opublicerat manuskript, London School of Economics and Political Science.
- Swank, Duane. 2005. "Globalization, Domestic Politics and Welfare State Retrenchment in Capitalist Democracies." *Social Policy and Society* 4(2): 183-195.

Hanna Bäck är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. Projektet finansieras av FORTE: Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd.

E-post: hanna.back@svet.lu.se

Digitalisering av Herbert Tingstens vetenskapliga skrifter och politiska publicistik

Björn Badersten & Mats Lindberg

Detta projekt, som har en kulturbevarande såväl som forskningsförberedande funktion, syftar till att sammanställa, redigera, digitalisera, tematisera och digitalt återutge och därmed på nytt tillgängliggöra den svenske statsvetaren och publicisten Herbert Tingstens vetenskapliga produktion och politiska publicistik. Tingsten var verksam som forskare och lärare i statskunskap vid Skytteanum i Upp-

sala under 1920- och 1930-talet och tillträdde år 1935 Lars Hiertas professur i statskunskap vid Stockholms högskola. Under åren 1946-1959 var han chefredaktör vid Dagens Nyheter. Tingstens gärning som statsvetare sammanfaller med ämnets utveckling till en modern samhällsvetenskaplig disciplin. I flera banbrytande arbeten kom han att leda och personifiera utvecklingen av ämnet, inte bara i Sverige utan även internationellt.

Herbert Tingstens skrifter omfattar ett fyrtiotal monografier och debattböcker samt ett par hundra kortare artiklar i tidskrifter och uppslagsverk. Hans politiska publicistik omfattar uppemot ett tusen ledare, ledarstick och kulturartiklar i Dagens Nyheter samt ett stort antal texter i andra fora. Sammantaget handlar det om drygt 10 000 sidor, som i ett samarbete mellan fyra statsvetenskapliga institutioner, Universitetsbiblioteket (UB) i Lund, respektive Statsvetenskaplig tidskrift ska digitaliseras och digitalt återutges. Målet är en öppen portal/hemsida, där Tingstens produktion tillgängliggörs i sökbar fulltext. För att öka användbarheten innehåller portalen/hemsidan även bibliografiska introduktioner till perioder och teman i Tingstens produktion, där kopplingen mellan vetenskapliga arbeten, politiska debattböcker och den politiska publicistiken synliggörs.

Björn Badersten är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, Mats Lindberg vid Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap, Örebro universitet. Projektet finansieras av Riksdagens Jubileumsfond.

E-post: bjorn.badersten@svet.lu.se

Rättvis och jämställd fred (Gender-Just Peace and Transitional Justice)

Annika Björkdahl, Johanna Manner-
gren Selimovi & Kristine Höglund

Utan sanning, rättvisa och gottgörelse i olika former anses det vara svårt att bygga en hållbar fred. Så kallad övergångsrättvisa har därför kommit att bli en allt viktigare del av

fredsbyggande och försoningsprocesser.

Detta interdisciplinära forskningsprojekt analyserar övergångsrättvisa utifrån ett genusperspektiv och granskar kritiskt på vilket sätt olika mekanismer såsom sanningskommissioner, juridiska processer eller ekonomisk kompensation främjar eller begränsar kvinnors deltagande i byggandet av fred i tre postkonflikt-samhällen. Projektet utgår från forskningsfrågan: hur och på vilket sätt deltar kvinnor i övergångsrättviseprocesser och på vilket sätt kan de utöva aktörskap inom dessa processer? Med ambition att utveckla teori och bidra med ny empirisk kunskap avser vi att besvara frågeställningen genom att 1) kartlägga lokala, nationella och internationella övergångsrättvisemekanismer i Bosnien-Herzegovina, Sri Lanka och Rwanda, 2) undersöka strukturella begränsningar för kvinnor att delta aktivt i övergångsrättvisa, 3) tydliggöra kvinnor som aktörer i övergången från krig till fred. Tre centrala teoretiska begrepp vägleder den empiriska forskningen: aktörskap; övergångsrättvisa; jämställd och rättvis fred.

Här finns en betydande kunskapslucka som vår tidigare forskning har identifierat. Trots att det är mer än ett decennium sedan FN antog resolution 1325 (som avser stärka kvinnors deltagande i fredsprocesser) är kvinnor fortfarande i hög grad marginaliserade. Fredsbyggande processer, inklusive övergångsrättvisa, utformas ofta utan ett tydligt genusperspektiv och samspelar med nationalistiska och religiösa strömningar som sammantaget kan göra att freden för med sig en begränsning av kvinnors handlingsutrymme. Genom att conceptualisera kvinnors aktörskap, teoretisera konstruktionen av genus inom övergångsrättvisa och producera ny empirisk kunskap om kvinnors roll i övergångsrättviseprocesser hoppas vi kunna öka kunskapen om hur en mer jämställd transformation av krigsdrabbade samhällen kan komma till stånd.

Forskningsmetodologin är tvärvetenskaplig, kvalitativt komparativ och teoriutveck-

lande. Det innebär att vi arbetar utifrån ett gemensamt analytiskt ramverk som hjälper oss att söka djup empirisk kunskap om de enskilda fallen samtidigt som vi kan jämföra dem. Bosnien, Rwanda och Sri Lanka delar ett antal viktiga karaktärsdrag. De är samhällen som befinner sig i övergången från krig till hållbar fred och de är arenor för internationellt fredsbyggande. Ett flertal mekanismer för övergångsrättvisa har utnyttjats, bland annat tribunaler, sanningskommissioner, traditionella mekanismer, ekonomisk kompensation. Samtidigt har länderna tydliga särdrag som skiljer dem åt vad gäller historia, politisk organisering, traditioner, typ av internationell intervention, krigsslut, genusrelationer och omfattning av systematiskt krigsrelaterat våld mot kvinnor. Därför är de intressanta att studera var för sig då de erbjuder olika kontexter för forskningsproblemet, och samtidigt berikande att jämföra.

Metoderna vi avser använda är mångsidiga och innefattar både etnografiskt fältarbete och textanalys - bland annat intervjuer, fokusgrupper, deltagande observation vid t ex rättegångar och offentliga minnesceremonier, analys av dokument och policybeslut av relevans för frågeställningen.

Forskningsprojektets tematik är nyskapande och vetenskapligt relevant för både freds- och konfliktforskning, folkrätt, statsvetenskap och internationella relationer. Forskningen har god potential att generera nya teoretiska insikter och empirisk kunskap och bidra till att föra den internationella forskningen inom fredsbyggande och övergångsrättvisa framåt.

Annika Björkdahl är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, Johanna Mannergren Selimovic är verksam vid Utrikespolitiska institutet och Kristine Höglund är verksam vid Institutionen för freds- och konfliktforskning, Uppsala universitet. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet/U-forsk. E-post: annika.bjorkdahl@svet.lu.se

Samverkan, utbildning och inkludering i mångetniska förortsmiljöer

Magnus Dahlstedt, Aleksandra Ålund, Christophe Foultier & Lisa Kings

Den senaste tidens våg av ungdomsvåld och turbulens i mångetniska städer, i bland annat England och Frankrike, har väckt livlig debatt runtom i Europa. Även i mångetniska områden runtom i svenska städer har sociala spänningar under de senaste åren blossat upp till oroligheter och fullskaliga upplopp. Men allt som oftast har dessa spänningar tagit sig uttryck i bil- och skolbränder, vandalisering, stenkastning mot bussar och aggressivt beteende riktat mot ordningsmakten i egenkap av polis och brandmän. Inom internationell forskning har dessa ungdomsuppror bland annat knutits till välfärdsstatens sociala, strukturella och institutionella förändring samt till de sociala missförhållanden som i många fall invandrade och nya etniska minoriteter tvingas leva under. Svensk forskning har däremot hitintills inte tillräckligt ingående studerat sambanden mellan pågående institutionella omvandlingar och oroligheter bland ungdomar. Det behövs forskning som närmare undersöker uppkomsten av dessa oroligheter ur olika synvinklar, där det är viktigt att både företrädare för olika institutioner, det civila samhället och, inte minst, ungdomar själva får komma till tals. Det är just en sådan bredare ansats som vi avser att anlägga i följande projekt.

Syftet med projektet är att närmare undersöka olika slags insatser för att förbättra levnadsvillkoren för ungdomar i marginaliserade mångetniska områden. En viktig fråga att närmare undersöka är i detta sammanhang i vad mån och på vilket sätt det växer fram olika former av samarbete, både mellan skolor och andra institutioner och mellan skolor, institutioner och aktörer inom det civila samhället. Just samverkan som en möjlighet till att åstadkomma förändring har nämligen under senare decennier varit något av en ledstjärna inom en rad olika politikområden, inte

minst inom utbildningspolitiken. I detta projekt läggs särskilt fokus på samarbete mellan skola, socialtjänst och polis; samtliga institutioner som formar ungdomars liv på en rad olika sätt.

Projektet genomförs i form av delstudier i fyra mångetniska miljöer, två i Stockholm och två i Malmö. Samtliga fyra områden är i flera avseenden marginaliserade i relation till andra områden i respektive stad och de har under åren varit föremål för en rad integrations- och storstadspolitiska åtgärder. Projektet är tvärvetenskapligt och genomförs med hjälp av kvalitativa metoder som intervjuer (enskilt och i grupp) och dokumentanalys. Intervjuer genomförs med ungdomar i 16- till 20-årsåldern, representanter för skolor, lokala institutioner och lokala föreningar. De lokala delstudierna kommer att relateras till utveckling på såväl stadsnivå som nationell nivå.

Magnus Dahlstedt (projektledare), Aleksandra Ålund och Christophe Foultier är verksamma vid Linköpings universitet. Lisa Kings är verksam vid Södertörns högskola. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet. E-post: magnus.dahlstedt@liu.se

Partiuppsättningsmodeller för väljarbeteende

Henrik Ekengren Oscarsson, Maria Oskarson & Edvin Boije

Demokratiska val är fortfarande de största kollektiva händelserna i moderna samhällen. Att bättre förstå varför väljare röstar som de gör är av central betydelse för att kunna förklara politisk och samhällelig förändring. Utgångspunkten för projektet är att förklaringskraften i etablerade förklaringsmodeller för partival minskar till följd av ett starkt individualiserat väljarbeteende med ökad rörlighet och senare beslut. Projektet "Partiuppsättningsmodeller för väljarbeteende" syftar till att utveckla, anpassa och empiriskt testa nya analysmodeller som bättre än de tidigare kan ta till vara på kunskap om hur

individuella väljare egentligen bär sig åt när de bestämmer sitt partival. Genom att i detalj kartlägga och följa väljares beslutsprocesser under vägen fram till ett slutgiltigt röstningsbeslut kan vi möta de utmaningar som ett alltmer individualiserat väljarbeteende medför.

Partiuppsättningsmodeller utgår från att allt fler väljare faktiskt överväger att rösta på fler än ett parti. Beslutsprocessen har åtminstone två faser. När valrörelserna startar antas väljaren redan på förhand ha sorterat ut de partier som hon sedan väljer mellan. Medan uppsättningen av övervägda alternativ (partiuppsättningen) formas av långsiktigt strukturerande faktorer som grundläggande livsvillkor, vanor och ideologiska övertygelser, avgörs det slutgiltiga partivalet av mer kort-siktiga faktorer som valrörelsens huvudfrågor, partiutspel, händelser, mediebevakning och samtal med andra väljare. Baserat på omfattande analyser av data från Europaparlamentvalundersökningen 2014, Valundersökningen 2014 och en sjustegs panelundersökning under valrörelsen kommer projektet kunna pröva ett stort antal hypoteser om hur väljare fattar sina röstningsbeslut och avgöra i vilken utsträckning partiuppsättningsmodeller är ett fruktbart angreppssätt i studier av väljarbeteende.

Henrik Ekengren Oscarsson, Maria Oskarson och Edvin Boije är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Projektet finansieras av Riksbankens Jubileumsfond.
E-post: henrik.oscarsson@pol.gu.se

Hur påverkar reformer av samhällskunskap ungas medborgarkompetens?

Joakim Ekman, Pär Zetterberg, Mikael Persson & Klas Andersson

I den offentliga debatten finns en tydlig förväntan på skolan att fungera som en arena för att utveckla unga människor till goda medborgare. När svensk utbildningspolitik

har formulerats har medborgarperspektivet traditionellt haft en framträdande roll. Det finns emellertid ett avvägningsproblem mellan skolans medborgarfostrande uppdrag och uppdraget att förbereda elever för yrkeslivet. Reformen av gymnasieskolan (Gy 11) innebar en förändring så till vida att mindre fokus nu läggs på skolans medborgarfostrande uppdrag medan ett tydligare fokus läggs på att förbereda vissa elever för yrkeslivet och fortsatt yrkesutbildning, medan andra elever ska förberedas för fortsatta studier. Detta kommer bland annat till uttryck i att andelen samhällskunskap på gymnasieskolans yrkesprogram halverats från 100 poäng till 50 poäng. Det övergripande syftet med detta projekt är att undersöka om reformen av gymnasieskolan påverkar yrkesprogramelevernans medborgarkompetens, det vill säga deras demokratiska värderingar, tillit till politiker och politiska institutioner, tillit till sina egna färdigheter och kommunikativa förmågor, politiska kunskaper och politiska engagemang.

SO-undervisningen har traditionellt haft ett stort ansvar för skolans demokratiska uppdrag, för att ge eleverna en grund för att delta, ta ansvar och agera som medborgare i ett demokratiskt samhälle. Bland SO-ämnena är det just ämnet samhällskunskap som ges ett särskilt ansvar för att ta upp och diskutera de demokratiska värdena och utveckla elevernas förmåga att granska, värdera och ta ställning i samhällsfrågor och internationella utvecklingsfrågor. I projektet fokuserar vi på två aspekter av samhällskunskapsundervisning. För det första undersöker vi effekter av undervisningsmängden (antalet undervisningstimmar). Här knyter vi an till en internationell diskussion om effekter av utbildning. Utbildningsreformen innebär dock inte enbart en minskning av antalet timmar utan också en viss förändring av formen för undervisningen i riktning mot mer traditionell katederundervisning. För det andra riktar vi därför in oss på typen av undervisning. Vi genomför ett empiriskt test där vi undersöker vilka effekter så kallad deliberativ undervisning har på

medborgarkompetens jämfört med traditionell katederundervisning.

Joakim Ekman är verksam vid Institutionen för samhällsvetenskaper, Södertörns högskola, Pär Zetterberg vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, Mikael Persson och Klas Andersson vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet. E-post: joakim.ekman@sh.se

Folkviljans förverkligande? Analyser av sambandet mellan svenska folkets åsikter och förd politik under 60 år

Mikael Gilljam & Mikael Persson

Demokrati handlar om folkstyre och folkviljans förverkligande. I en representativ demokrati är det de valda politikernas uppgift att fatta beslut i enlighet med medborgarnas önskemål. Men i vilken utsträckning fungerar den svenska representativa demokratin verkligen på det viset?

Trots att kopplingen mellan medborgarnas åsikter och förd politik utgör demokratins kärna finns det förvånansvärt lite forskning om i vilken utsträckning representativ demokrati verkligen resulterar i folkviljans förverkligande. Den forskning som finns gäller i allt väsentligt amerikanska förhållanden och den har endast ett tiotal år på nacken.

Syftet med det här projektet är att studera i vilken utsträckning den svenska folkviljan har förverkligats under de senaste 60 åren. Analyserna bygger på ett material som består av tre komponenter: 1) Befintliga undersökningar av medborgarnas åsikter i samband med varje riksdagsval sedan 1956 (Valundersökningarna) och en serie av sedan 1986 årligen genomförda opinionsundersökningar (SOM-undersökningarna). 2) Motsvarande frågeundersökningar med svenska riksdagsledamöter som genomförts vid tio tillfällen sedan 1968. 3) Vår egen planerade studie om vilka politiska beslut som har fattats i de tusentals frågor som svenska folket har fått ta ställning till i ovanstående undersökningar. Vi kommer här att bygga upp en historisk databank om

förd politik byggd på olika typer av källor, i första hand riksdagsstryck.

Projektet har fyra huvudfrågeställningar:

1) I vilken utsträckning har de politiska besluten fattats i enlighet med folkviljan? Exempel på frågor som kommer att besvaras under den här rubriken är hur vanligt det är att politiska beslut går emot folkviljan, i vilken typer av frågor folkviljan oftast förverkligas (t ex i välkända eller mer undanskymda frågor), vilka typer av regeringar (t ex minoritets- eller majoritetsregeringar) som i störst utsträckning förverkligar folkviljan, och hur Sverige i det här avseendet står sig i jämförelser med andra länder (främst USA).

2) Vilka grupper av medborgare är det som oftast får sin vilja fram i det politiska beslutsfattandet? Den amerikanska forskningen visar att det främst är de bättre bemedlade medborgarna som får sin vilja fram i politiken. Vi vill ta reda på om det ser likadant ut i det mer jämlika landet Sverige. En känd amerikansk studie har visat att medborgare som är politiskt aktiva oftare får sin vilja igenom jämfört med mer politiskt passiva medborgare, och här är det intressant att jämföra med "Folkrörelse-Sverige". Andra frågor vi vill besvara är om det i första hand är socialdemokratiska sympatisörer som har fått sin vilja fram i det med internationella ögon sett "socialdemokratiska" landet Sverige, och om kvinnor i allt högre utsträckning har fått sin politiska vilja igenom i takt med att kvinnorna på bred front har kommit in i riksdag och kommunfullmäktige.

3) I vilken utsträckning fungerar riksdagsledamöterna som en länk mellan medborgarasikter och förd politik? Det kan tyckas självklart att folkviljan skall ha lättare att förverkligas om det finns en hög åsiktsöverensstämmelse mellan medborgare och riksdagsledamöter. Men är det alltid så och i vilka frågor är det inte så? I den utsträckning som folkviljan inte förverkligas kan det enkelt uttryckt handla om problem på "inputsidan" i politiken, det vill säga om i vilken utsträckning som medborgare och politiker inte är

överens, eller om problem på "outputsidan", det vill säga om förvaltningen inte genomför den politik som medborgare och valda representanter är överens om. Vi vill här säga något om huruvida hindren för folkviljans förverkligande i huvudsak finns på politikens in- eller output-sida.

4) Är det medborgarnas åsikter som påverkar det politiska beslutsfattandet eller är det beslutsfattandet som styr vad medborgarna tycker? Den här frågan är viktig för hur vi ska förstå länken mellan opinioner och förd politik och för hur man ska värdera en eventuellt bristande överensstämmelse mellan medborgaråsikter och förd politik. Tack vare att vi kommer att ha tillgång till data över en mycket lång tidsperiod har vi bättre förutsättningar än tidigare amerikansk forskning att här lämna ett viktigt bidrag.

Mikael Gilljam och Mikael Persson är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Projektet finansieras av FORTE: Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd.
E-post: mikael.gilljam@pol.gu.se

Orsaker till fred: Botswanas, Zambias och Malawis "fredszon"

Kristine Höglund & Johan Brosché

Afrika är världens mest konfliktdrabbade kontinent, med en tredjedel av alla krig som brutit ut sedan andra världskriget. Dessutom har nio av tio, som dött i våld som avsiktligt riktar sig mot civila, såsom etnisk rensning och massakrer, varit afrikaner. Denna negativa bild är dock inte allomfattande. Botswana, Malawi och Zambia utgör en "fredszon" helt förskonad från väpnad konflikt sedan de blev självständiga för 50 år sedan.

I detta projekt är vi intresserade av att förstå orsaker till fred. Syftet är att förklara varför fred råder i Botswana, Malawi och Zambia trots att deras grannländer har drabbats av väpnad konflikt. Trots den fred de delar så skiljer sig Botswana, Malawi och Zambia i flera avseenden som tidigare forskning har

identifierat som viktiga orsaker till krig. Bland annat skiljer de sig betydligt åt i befolkningsstorlek, utvecklingsnivå, institutionell stabilitet och etnisk sammansättning. Detta gör fredszonen än mer anmärkningsvärd.

Orsaker till fred är i samtida freds- och konfliktforskning ett försummat område och en övervägande del av forskningen berör orsakerna till krig eller förutsättningarna för konfliktlösning. Genom att skifta fokus till fred som studieobjekt kan projektet bidra till att identifiera viktiga faktorer för konfliktprevention och varaktig fred. Vi kommer att använda två teoretiska angreppsvinklar. För det första kommer vi att undersöka om förklaringen till fredszonen är relaterad till strukturen på samhällslivet i dessa länder. Vi är särskilt intresserade av hur människor från olika befolkningsgrupper interagerar, hur etnisk identitet formas och får politisk betydelse, och vilken roll nationella och lokala institutioner har för interaktioner grupper emellan. Vårt andra teoretiska spår fokuserar på närvaron av effektiva lokala konfliktlösningsmekanismer. Många våldsamma konflikter har sin upprinnelse i konkurrens om tillgång till land. Landkonflikter finns även i de länder vi studerar, men i dessa fall har konflikterna inte eskalerat till våldsamheter i samma utsträckning som i många andra länder. Därför vill vi också undersöka om förekomsten av lokala konfliktlösningsmekanismer kan förklara avsaknaden av konflikt i fredszonen.

Kristine Höglund (projektledare) och Johan Brosché är verksamma vid Institutionen för freds- och konfliktforskning, Uppsala universitet. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet/U-forsk.
E-post: kristine.hoglund@pccr.uu.se

Demokrati utifrån?

Anna Jarstad

Detta projekt undersöker frågan om när internationella och lokala processer för att främja demokratisering förstärker varandra. Fallstudier av internationella och lokala ini-

tiativ för att främja demokratisering i länder som genomgått väpnad konflikt genomförs. Studien består i att undersöka hur internationella och lokala initiativ påverkar varandra och hur internationellt stöd påverkar den lokala demokratiutvecklingen. Detta undersöks främst genom intervjuer i de länder som är mottagare av det internationella stödet, så som lokala och nationella politiker samt byråkrater och traditionella ledare. Dessutom genomförs intervjuer med internationella biståndsarbetare och militärer.

Projektet utgår ifrån den stora politiska och akademiska debatten kring internationella interventioner för att bygga fred och demokrati. Sedan 1990-talet har demokrati-främjande åtgärder ingått som en central del i både utvecklingsbistånd och i FN-stödda militära insatser. Samtidigt råder det oklarhet kring om demokrati kan introduceras utifrån, eller om internationellt bistånd snarare underminerar varaktig demokratisering. Erfarenheter från demokratistöd till länder såsom Japan, Västtyskland och Italien visar visserligen att detta kan bidra till demokratisering, men i dagens mottagarländer ser villkoren annorlunda ut. Många av dessa länder har nyligen genomgått ett inbördeskrig och lider fortfarande av sviterna efter detta. Det är vanligt att samhällena fortsätter att vara uppdelade längs de forna konfliktlinjerna också efter det att inbördeskriget avslutats. Det kan innebära att etniskt ursprung, språk, religion eller medlemskap i nätverk som formats av kriget avgör hur människor röstar och även hur de organiserar sig socialt. Skolor och sportklubbar är ofta uppdelade. Det kan också gälla organisationer och nätverk som arbetar för demokratisering och fredsbyggande. Internationella insatser kan innebära att maktbalansen i samhället påverkas genom att den ena sidans nätverk och organisationer får mer stöd än andra.

Projektet syftar till att bidra med ny kunskap om hur internationella insatser påverkar lokala demokratiseringsprocesser, både teoretiskt och empiriskt. Teoretiskt avser projektet

att identifiera villkor för när internationella och lokala processer kan förstärka varandra. Empiriskt avser projektet att identifiera och analysera även fall av demokratisering som tidigare inte undersökts i ett jämförande perspektiv.

Anna Jarstad är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet/U-forsk.

E-post: anna.jarstad@statsvet.uu.se

Varianter på demokrati (V-Dem)

Staffan I. Lindberg & Jan Teorell

Forskningen om orsaker till demokratisering och framväxten av olika typer av demokratier hämmas idag av ett allt överskuggande problem: undermåliga mätinstrument. Med hjälp av en nyutvecklade databas, med information om drygt 400 indikatorer med relevans för minst 7 olika sätt att definiera demokrati, är syftet med detta forskningsprogram att råda bot på denna brist.

Programmet har tre övergripande mål. Det första handlar om att precisera olika demokratiprincipers innebörd och komponenter, för att sedan kunna göra dessa mätbara med hjälp av enskilda indikatorer. Det andra handlar om att använda dessa nyutvecklade mått för göra de första systematiska vetenskapliga analyserna av endogena (där demokratibegreppens olika komponenter sätts i relation till varandra) processer och orsakssamband. Den tredje delen bygger direkt på dessa första två, och här prövas gängse teorier om externa orsaker tillsammans med de endogena för att utveckla den första riktigt fullständiga teorin om demokratisering. Genom databasens unika karaktär, omfattande alla världens länder och semi-suveräna territorier från 1900 till idag, kommer gamla och nya frågeställningar om demokratins natur, framväxt och överlevnad att kunna prövas på ett sätt som aldrig tidigare varit möjligt. Resultaten kommer att göras tillgängliga på nätet, fördjupas, nyanseras och spridas via ett nytt forskningsinstitut vid Göteborgs universitet.

Staffan I. Lindberg är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Jan Teorell är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. Projektet finansieras av Riksbankens Jubileumsfond.

E-post: staffan.i.lindberg@pol.gu.se

Rätten till medborgarskap – problemet, principen och politiken rörande en ny lag

Sofia Näsström & Sara Kalm

Medborgarskap är en förutsättning för att kunna leva ett demokratiskt liv. Idag saknar dock många människor i demokratiska länder fullvärdigt medborgarskap. Ett växande antal migranter, flyktingar och statslösa lever under lagar som de inte själva varit med om att stifta. Detta tillstånd gör inte bara att deras mänskliga rättigheter ofta kränks. Problemet är att det riskerar att påverka självförståelsen hos både medborgare och icke-medborgare på ett sätt som äventyrar själva grunden för ett jämlikt och demokratiskt samhälle.

Som svar på problemet har forskare, experter och aktivister börjat hänvisa till en ny rätt: rätten till medborgarskap. Denna rätt avser inte en civil, politisk eller social rättighet, utan den mer grundläggande rätten att räknas som en medborgare bland andra. Men även om rätten till medborgarskap ofta åberopas i olika sammanhang, är dess rättsliga status ännu oklar. Dess legitimitet fångas varken av nationell eller internationell lagstiftning, och många forskare är därför upptagna med att försöka förstå varifrån den får sin normativa kraft.

Samtidigt ser vi hur konflikterna kring medborgarskapet ökar, och hur många länder skapar nya institutioner för att klara av de påfrestningar som ökad migration ställer deras demokratier och välfärdssystem inför. Hur man tolkar rätten till medborgarskap kommer därför få stor betydelse för den förda politiken i många länder.

Syftet med det här projektet är att analysera grundvalen för rätten till medborgarskap.

Mer specifikt är syftet att a) undersöka problemet med att identifiera dess rättsliga status, b) rekonstruera den princip som rätten till medborgarskap vilar på, samt c) tillämpa resultatet av dessa två studier på svensk lagstiftning, och visa på hur den kan reformeras för att åstadkomma en legitim politik kring regleringen av medborgarskap.

Projektet genererar ny kunskap om vilka normer som krävs för att rätten till medborgarskap ska utvecklas och bevaras, samt på vilket sätt svensk lagstiftning kan uppmuntra till handlingsbeteenden som bidrar positivt till den demokratiska självförståelsen hos såväl medborgare som icke-medborgare. Projektet är således av stor betydelse för forskningen om hur man kan upprätthålla demokrati och jämlikhet i en tid av ökad rörlighet över gränser.

Sofia Näsström (huvudsökande) är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet och Sara Kalm är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet.

E-post: sofia.nasstrom@statsvet.uu.se

Demokratiers prestationsförmåga

Bo Rothstein

Demokrati som en övergripande modell för hur samhällen bör styras är i nuläget en remarkabel framgång. Flera vågor av demokratisering har svept över hela världen och har fört den representativa demokratin till platser där det verkade otänkbart för femtio eller till och med tjugofem år sedan. Fler länder än någonsin anses i nuläget vara demokratiska. Det finns förvisso många skäl att vara entusiastiska över denna historiskt sett anmärkningsvärda utveckling. Denna entusiasm har dock på senare tid kommit att dämpas av det faktum att det bara finns en mycket svag eller ingen, eller ibland till och med en negativ, korrelation mellan etablerade mått på mänskligt välbefinnande, inbegripet ekonomiskt välstånd, och måtten på graden av

demokrati. Detta projekt avser att använda en institutionell teori för att besvara frågan varför vissa demokratier presterar bättre än andra. Utgångspunkten är att demokratiska system kan institutionaliseras på många olika sätt. Till exempel genom variation i partisystemet, valsystemet, typen av offentlig förvaltning, den rättsliga kontrollen, grad och former av lobbying, grad av decentralisering, regler för den offentliga budgeten, möjligheter att använda folkomröstningar och så vidare. Denna variation i den institutionella utformningen av befintliga demokratier kommer att användas för att utveckla en empiriskt baserad teori för att förklara skillnaden mellan dysfunktionella och väl fungerande demokratier.

Bo Rothstein är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet.

E-post: bo.rothstein@pol.gu.se

The Performance of International Organizations: Institutional Design and Policy Output in Global Governance

Jonas Tallberg, Thomas Sommerer & Theresa Squatrito

Många av de problem som dagens samhällen står inför är gränsöverskridande till sin natur, med följd att länder i allt större utsträckning vänder sig till internationella organisationer för att finna effektiva lösningar. Internationella organisationers effektivitet varierar emellertid betydligt. Medan vissa internationella organisationer är väldigt framgångsrika vad gäller att utveckla, anta och genomdriva ny policy, är andra mindre lyckosamma. Hur kan vi förklara dessa skillnader? Finns det identifierbara faktorer som gör att internationella organisationer fungerar mer eller mindre bra? Medan existerande forskning pekar på ett antal faktorer som står bortom internationella organisationers kontroll, undersöker detta projekt betydelsen av internationella

organisationers institutionella design. Projektet kombinerar en statistisk analys av effektiviteten i ett stort antal internationella organisationer med detaljerade fallstudier av effektiviteten i ett antal särskilt utvalda internationella organisationer. Empiriskt omfattar projektet internationella organisationer inom ett flertal policyområden och världsregioner under tidsperioden 1950 till 2010. Projektet kommer att ge tre centrala bidrag. För det första kommer det att ge den mest systematiska och omfattande analysen hittills av hur institutionell design formar internationella organisationers effektivitet. För det andra kommer det att generera ett unikt datamaterial vad gäller de beslut som internationella organisationer producerar, av stort värde för forskningen i Sverige och internationellt. För det tredje kommer det att vara policyrelevant, genom att förse beslutsfattare med underlag om vilka effekter som olika designval har för internationella organisationers effektivitet.

Jonas Tallberg och Thomas Sommerer är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Theresa Squatrito är verksam vid Pluricourts, Institutt for offentlig rett, Unoversitetet i Oslo. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet.

E-post: jonas.tallberg@statsvet.su.se

Kvinnor och diplomati: Könsnormer, motstånd och diplomaten i arbete

Ann Towns & Birgitta Niklasson

Projektets syfte är att undersöka betydelsen av könsnormer i svenska diplomaters arbetsliv och försöken att förändra dessa, givet den jämförelsevis sena och snabbt växande skaran kvinnor i diplomatin. Internationellt är diplomati inte längre en arena enbart för män. Exempelvis har många länder nu runt 30 % kvinnliga ambassadörer, med Sverige i ledande position (14 % år 2000, 35 % år 2010). Biografier och medias rapportering tyder på att mötet mellan kvinnliga statsrepresentanter och den ännu maskuliniserade diplomatiska världen varit allt annat än smidig.

Exempelvis fick den f.d. amerikanske utrikesministern Condoleezza Rices ben och kläder reaktioner, inklusive att hennes iranske motsvarighet lämnade ett möte 2007. Kvinnliga diplomater rapporterar att de utesluts ur viktiga korridorssamtal och informella nätverk. Sexuella trakasserier är vanliga i vissa diplomatkårer. Restriktiv diplomatisk kutym lämnar dock begränsade möjligheter att öppet och kraftfullt sätta sig emot nedsättande beteende.

Projektet ställer frågan, hur ser könsnormerna i diplomatin ut? Hur uppfattar kvinnliga diplomater kutym och normer, och hur gör de motstånd mot och försöker förändra dessa? Projektet fokuserar både på internationella interaktioner mellan stater och på det svenska utrikesdepartementet. Det kombinerar enkla kvantitativa mått (ex. på vilka platser och positioner befinner sig män och kvinnor) med en huvudsakligen kvalitativ ansats som bygger på etnografiskt fältarbete samt intervjuer i Stockholm, Washington D.C. och vid ett antal mellanstatliga konferenser. Då det knappt finns någon forskning vare sig om könsnormer i internationell diplomatisk praktik eller inom svenska UD så bidrar projektet med ny och viktig kunskap till fälten genus, diplomati/internationell politik och offentlig administration.

Ann Towns (huvudsökande) och Birgitta Niklasson är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet.

E-post: ann.towns@hv.se

Informerad och intolerant? Om anti-demokratiska värderingar i låg- och mellaninkomstländer

Sten Widmalm

Att vara "politiskt tolerant" innebär att man accepterar att individer och grupper som man själv ogillar ändå ska ha samma politiska rättigheter som en själv – åtminstone så länge de "ogillade" också är beredda att acceptera

grundläggande demokratiska spelregler. Politisk tolerans beskrivs ofta som en nödvändig förutsättning för fredlig samexistens och fördjupad demokrati. I studier genomförda i välbeställda demokratier har forskningen visat att individers utbildningsnivå och en någorlunda jämn fördelning av ekonomiska resurser är starkt korrelerade med hög politisk tolerans. Men hur kommer det sig att en del individer är mycket svåra att övertyga om att rättigheter bör betraktas som universella och att de bör gälla lika för alla? Vad är det som gör att politisk intolerans, fördomar mellan individer, eller att hat mellan etniska grupper, ibland kan te sig opåverkbara av dialog, information, upprättandet av personliga kontakter och utbyten mellan människor av olika slag?

Frågan som ställs i detta forskningsprojekt är vad som formar djupt rotade politiskt intoleranta värderingar hos personer i miljöer som präglas av fattigdom. Forskningsresultat från låg- och mellaninkomstländer visar att utbildningssystemens kvalitet i dessa länder ofta är så låg att även om individer kan lära sig att läsa och skaffa sig en del grundläggande färdigheter i skolan, så fungerar den sällan bra för att förmedla demokratiska ideal. Fattigdomen ligger ofta på sådan nivå att effekterna av materiell välfärd, och fungerande skol- och sjukvård sällan får chans att manifesteras sig. I den forskning som bedrivits inom det s.k. TOLEDO-projektet har vi kunnat visa att otrygghet och konflikter ofta ytterligare trycker ner nivåerna av politisk tolerans i sådana miljöer.

Men trots svåra förutsättningar, fattigdom och svaga demokratiska institutioner, så kan politisk tolerans ändå uppstå. Istället för skolan blir partier, fackföreningar, frivilligorganisationer viktiga för att lära ut de demokratiska grundprinciperna. Emellertid finner vi i dessa utsatta miljöer en grupp intoleranta medborgare som vi borde ägna mer av vårt intresse. Det är individer som tycks vara nästintill immuna mot de flesta av de faktorer som vi hittills nämnt som viktiga för att politisk tolerans ska uppstå. De har ofta en

rätt god utbildning och många kan beskrivas som relativt välinformerade om omvärlden. Ändå upprätthåller de djupt förankrade politiskt intoleranta attityder och ett mycket stabilt stöd för anti-demokratiska regimmodeller. De kan beskrivas som ”välinformerade intoleranta”.

Det föreslagna projektet introducerar en helt ny typologi som beskriver olika slags intolerans bland medborgarna, och syftet är att försöka förstå och förklara vad som formar attityder hos de mest oböjliga intoleranta individerna, och vad, när vanliga informationskampanjer inte når fram, som kan påverka sådana individer till att inta mer demokratiskt orienterade värderingar. Projektet bygger vidare på tre omfattande undersökningar som genomförts inom ramen för TOLEDO-projektet i länderna Indien, Pakistan och Uganda. Dessa tre länder har brittiskt kolonialstyre som gemensam nämnare och de plågas alla av fattigdom och svaga offentliga stödsystem till medborgarna. Dessutom representerar länderna olika slags regimtyper där Uganda fortfarande väntar på övergången till demokrati, Pakistan är en mycket ung och svag demokrati, och Indien som har en mer djupt rotad demokratisk tradition.

I de genomförda studierna har attityder hos medborgarna undersökts med djupintervjuer och omfattande attitydundersökningar. Dessa har lett fram till de resultat som vi här ska undersöka mer på djupet: orsaken till varför en del medborgare utvecklar starkt intoleranta värderingar som är mycket svåra att ändra på. De tidigare undersökningarna får utgöra ett slags jämförelsematerial för att bättre förstå vad som påverkar de informerade intoleranta. De har dessutom bidragit till kontakten med några av de individer som kommer att ingå i den nya undersökningen. Dessutom kommer ett mindre antal enkätundersökningar att genomföras i de områden där några av de mest intolerant intervjuersonerna har sin hemvist. På så vis kan vi även bilda oss en uppfattning om dessa miljöer avviker starkt från de områden vi tidigare undersökt och som bebos av medborgare som tycks vara avsevärt lättare att informera till en mer tolerant position.

Sten Widmalm är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet/U-forsk.
E-post: sten.widmalm@statsvet.uu.se

Statsvetenskapliga förbundet

Förbundsredaktör: Magnus Erlandsson

Om att främja kontakter och samarbete, nationellt och internationellt

av Michele Micheletti

Att bli vald till ordförande i SWEPSA är ett intressant och utmanande inslag i en lång statsvetenskaplig karriär, som framför allt har varit inriktad mot internationellt forsknings-samarbete, ledarskapsuppdrag inom institutionen och en period i Vetenskapsrådets ämnesråd för humaniora och samhällsvetenskap och som ordförande i Vetenskapsrådets statsvetenskapliga beredningsgrupp. Nu får jag tillfälle att möta ”oss” på ett nytt sätt. Varje ny ordförande i SWEPSA uppmuntras att komma till styrelsen med en egen idé. Min företrädare Jonas Hinnfors arbetade för att statsvetare skulle synas bättre i Almedalen. Han har lyckats och fortsätter med detta uppdrag inför Almedalen 2014. Mitt eget bidrag kommer att handla om hur vi som vetenskaplig förening förvaltar vårt uppdrag att kombinera de två uppgifter som uttrycks i förbundets lite föråldrade stadgar: ”att på olika sätt främja kontakter och samarbete mellan statsvetare från olika institutioner inom landet” samt ”att företräda den svenska statskunskapen i internationellt och nordiskt samarbete”.

STADGEÄNDRING FÖR FLEXIBILITET

Vid förbundets årsmöte i höstas beslutade vi om en stadgeändring som gör det lättare att bilda olika sektioner och nätverk inom förbundet. Den tidigare lydelsen i stadgarna: ”Inom förbundet finnes dels en sektion för internationell politik, dels en sektion för forskning om offentlig förvaltning, till vilka de medlemmar hör som är verksamma inom respektive område”, har ersatts med ”Inom

förbundet finns sektioner och nätverk till vilka de medlemmar hör som är verksamma inom respektive område”. Det finns nu möjlighet för medlemmarna att bilda nya sektioner och nätverk, som på sätt och vis liknar de Standing Groups som finns inom ECPR:s ram eller APSA:s Organized Sections. Inom SWEPSA finns en utvecklingspotential för flera sektioner och nätverk. Utöver sektionerna för offentlig förvaltning och internationell politik finns det redan nu ett nätverk för politiskt teori, ett för miljöforskning och eventuellt några flera som jag inte känner till. Styrelsen välkomnar andra förslag på sektioner och nätverk och vi vill gärna diskutera nya idéer tillsammans med er. Ni får gärna skicka in korta svenska och engelska beskrivningar på de befintliga och nya sektionerna och nätverken till oss. Vår förhoppning är att de kan bidra till den förnyelse av förbundets hemsida som också ingår i uppdraget i att främja kontakterna inom och utanför landet.

Liksom APSA och andra nationella statsvetenskapliga föreningar borde SWEPSA:s årsmöte också utvecklas till en vetenskaplig mötesplats för internationella forskare att lägga fram sin forskning och diskutera sina resultat. En internationalisering av SWEPSA:s verksamhet, bland annat genom en bättre profilering av våra sektioner och nätverk är, menar jag, en välkommen utveckling.

AKTIVA PROFESSORER

Ett uppmärksammat inslag i årets årsmöte var det stora antalet professorer som deltog i de olika verksamheterna. Båda yrkesverksamma och emeriti professorer bidrog till diskussionerna inom och utanför arbetsgrupperna. Kan deras engagemang vara en av förklaringarna till att flera deltagare ansåg att forskningsdiskussionerna vid årsmötet motsvarade dem inom ECPR och andra internationella

statsvetarkonferenser? Frågan är värd ytterligare undersökning. Min förhoppning är att varje ledamot i SWEPSA:s styrelse tar hem denna insikt till sig och uppmuntrar sina professorer att anmäla sig till SWEPSA 2014, som äger rum vid Lunds universitet den 8 till 10 oktober. Kanske kunde emeriti statsvetarprofessorer fundera på att bilda en sektion eller ett nätverk inom SWEPSA?

SAMARBETE OCH FORSKNINGSPROJEKTER

En sista idé innan jag övergår till att kort beskriva årsmötet 2014 utgår ifrån min erfarenhet av Swedish Research Links-programmet i MENA-området, som syftar till att främja forskningssamarbete mellan forskare i Sverige och forskare i länder i Mellanöstern och Nordafrika (MENA) och som stödjer samarbete kring forskningsfrågor av gemensamt intresse mellan forskare i Sverige och forskare i MENA-området. Även andra områden (Latinamerika, Afrika och Europa) har ingått i Swedish Research Links. Min erfarenhet från ett antal arbetsgrupper med forskare från MENA-området och Sverige är att det finns ett stort intresse att lära av varandra. En samarbetspartner från Tunisien berättade hur viktigt det nu är för arabiska samhällsorienterade forskare att utveckla nya sätt att analysera

samhällsutvecklingen i deras land. En forskningssamverkan mellan svenska statsvetare och statsvetare/samhällsvetare i demokratiserande länder skulle kunna bidra till både deras och vår professionella utveckling. Här tänker jag på dagens forskningsutmaningar inom teori, metod och empiri. Hur SWEPSA kan främja ett sådant samarbete anser jag vara ett angeläget ärende för den nya styrelsen. Diskussion och idéer välkomnas.

OM ÅRSMÖTET I STOCKHOLM

SWEPSA 2013 ägde rum vid statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Upplägget var det välkända med ett antal arbetsgrupper (workshops), en paneldebatt följt av en mottagning, en keynote speaker, tid för Statsvetenskapliga förbundets årsmöte och sektioner inom förbundet, ett doktorandrådsmöte samt en gemensam officiell konferensmiddag (denna gång på Moderna Museet med över 150 personer). Nytt för året var att en doktorand ingick som ordförande och ansvarig för flertalet arbetsgrupper och att Stockholm-institutionens doktorandråd inbjöd till gemensamt doktorandmingel (på Fakultetsklubben vid Stockholms universitet) med drygt 30 doktorander och som finansierades av institutionen. Sammanlagt 244

Figur 1. Antalet deltagare från de olika lärosätena vid SWEPSAs årsmöte 2013.

Lärosäte	Antalet deltagare
Försvarshögskolan	4
Förvaltningshögskolan	1
Göteborgs universitet	14
Högskolan i Halmstad	2
Karlstad universitet	3
Linköpings universitet	12
Linnéuniversitetet	7
Luleå Tekniska univ.	7
Lunds universitet	9

Malmö högskola	9
Mittuniversitetet	4
Mälardalens högskola	5
Stockholms universitet	76*
Södertörns högskola	10
Umeå Universitet	12
Uppsala universitet	15
Utrikespolitiska inst.	3
Örebro universitet	9
Övrigt	13

* (64 från Statsvetenskapliga institutionen, 12 från övriga institutioner)

personer anmälde sig till årsmötet och det kom 212 betalande deltagande.

Könsfördelningen var nästan jämn: 93 kvinnor och 119 män. Ett stort antal uppsatser (167) lades fram i de 15 olika arbetsgrupperna (se förteckningen nedan) och vissa deltagare var engagerade i flera arbetsgrupper. Drygt 18 lärosäten deltog och även forskare från andra institutioner än de statsvetenskapliga deltog i arbetsgrupperna (se nedan). Ansvarig för SWEPSA 2013 var Ulf Mörkemstam, Hans Agné, Drude Dahlerup, Anke Schmidt Felzmann, Livia Johanneson och Pernilla Nordahl. Simon Birnbaum arbetade med paneldebatten. Pär Schött hjälpte de ansvariga med förberedelser och under konferensens gång. Vi tackar alla för ett utmärkt arbete med planeringen och genomförandet av årsmötet.

Professor Keith Banting, Queen's University, Kingston, Ontario och innehavare av Queen's Research Chair in Public Policy, höll keynote-föreläsningen "Multiculturalism's Odd Couple: What do we learn by comparing Canada and Sweden?" En annan gemensam aktivitet var paneldebatten "The Precariat – A New dangerous Class?" med Guy Standing (University of London), Branka Likić-Brboric (Linköpings universitet), Sofia Näsström

(Uppsala universitet) och Joakim Palme (Uppsala universitet).

PRISTAGARE

Priset för bästa uppsats vid SWEPSA 2013 gick till Emil Persson (anställd vid Institutionen för globala politiska studier, Malmö högskola och doktorand i Statsvetenskap vid Lunds universitet) för uppsatsen "Banning 'Homosexual propaganda': Belonging and visibility in a new media environment". Priset för bästa artikel i Statsvetenskaplig tidskrift 2012 gick till Gissur Ó Erlingsson, Mikael Persson och Richard Öhrvall, "Den motvilligt engagerade altruisten. Om partimedlemskap och partiaktivism", Statsvetenskaplig tidskrift, Vol. 114, Nr 2. (2010). Gissur Erlingsson är verksam vid Centrum för kommunstrategiska studier, Linköping universitet, Mikael Persson vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet och Rickard Öhrvall vid Institutet för Näringslivsforskning i Stockholm.

Grattis till alla pristagare!

Michele Micheletti, förbundsordförande och innehavare av Lars Johan Hiertas professor i statskunskap vid Stockholms universitet.

E-post: mechele,micheletti@statsvet.su

Figur 2. Aretsgrupperna (workshops) vid SWEPSAs årsmöte 2013, inkl. information om ordföranden, antalet anmälda deltagare och antalet uppsatser.

Arbetsgrupp	Ordförande	Antal anmälda deltagare	Antal uppsatser
Statsförvaltning i förändring/Changes in central administration	Göran Sundström (Stockholms universitet), Anders Ivarsson Westerberg (Södertörns högskola)	23	16
Konkurrens och marknadsanpassning i offentlig förvaltning/Competition and marketization in the public sector	Matilde Millares (Stockholms universitet), Urban Strandberg (Göteborgs universitet)	13	10
Ideologikritik/Critique of Ideology	Charlotte Fridolfsson (Linköpings universitet), Per-Anders Svärd, Katharina Tollin (båda Stockholms universitet)	13	10
Demokrati, flerdimensionella (o)jämligheter och samtida politiska omvandlingar/Democracy, multiple (in) equalities and contemporary political transformations	Lenita Freidenvall, Lily Lanefelt, Cristian Norocel (alla Stockholms universitet), Ann Cathrine Jungar (Södertörns högskola)	10	6

Arbetsgrupp	Ordförande	Antal anmälda deltagare	Antal uppsatser
Demokrati, medborgarskap och politiska regimer/Democratization, Citizenship and Political Regimes	Eva Hansson, Michele Micheletti (båda Stockholms universitet), Elin Bjarnegård (Uppsala universitet), Sara Bondesson (Försvarshögskolan),	15	12
Skilda perspektiv på internationell säkerhet/Different Perspectives on International Security	Idris Ahmedi (Stockholms universitet), Linus Hagström (Utrikespolitiska institutet), Jan Hallenberg (Försvarshögskolan)	17	14
Miljöpolitik/Environmental politics	Andreas Duit, Matilda Valman (båda Stockholms universitet)	23	14
Europeisk politik i tider av kris – vart är EU på väg?/European politics in a time of crisis – where is the EU heading?	Tyra Hertz, Ulrika Mörth (båda Stockholms Universitet), Daniel Naurin (Göteborgs universitet)	15	7
Feminism, makt och politik/Feminism, power and politics	Maria Jansson (Stockholms universitet), Elisabeth Olivius (Umeå universitet), Malin Rönnblom (Umeå och Karlstads universitet)	11	11
Global Governance/Global Governance	Magdalena Bexell (Lunds universitet), Magnus Lundgren, Jonas Tallberg (båda Stockholms universitet)	20	12
Internationell politisk teori/International Political Theory	Jens Bartelson, Petter Narby (båda, Lunds universitet), Magnus Reitberger (Stockholms universitet)	19	11
Demokratis semantik/Languages of Democracy	Peter Hallberg (Malmö högskola), Jussi Kurunmäki (Stockholms universitet)	5	5
Politiskt beteende och partier/Political parties and political behavior	Magnus Hagevi (Linnéuniversitetet), Jenny Madestam (Stockholms universitet)	21	17
Att undervisa politik/Teaching Political Science, inkl. en paneldebatt och två seminarier om blockämnet samhällskunskap	Göran Bergström, Maria Wendt (båda Stockholms Universitet), Jörgen Johansson (Högskolan i Halmstad)	21	17
Politisk teori/Political theory	Jasmina Nedveska, Jouni Reinikainen (Stockholms universitet), Jörgen Ödalen (Uppsala universitet)	19	15
		245	167

Statsvetenskapliga förbundets årsmöte 2014

I år är det Lunds universitet som välkomnar landets forskare, lärare och forskarstuderande i statsvetenskap till förbundets årliga konferens, den 8-10 oktober. Det övergripande temat är "Demokrati och säkerhet". Konferensens keynote speakers är Duncan McDonnell, European University Institute, Florence, och Lene Hansen, Köpenhamns universitet. Deadline för abstract är den 1 september och för slutpapper den 22 september. Konferensens paneldiskussion har titeln "Val och högerpopulistiska partier". Konferensen erbjuder femton arbetsgrupper.

ARBETSGRUPPER

- Förvaltnings- och policyanalys (Maria Hedlund, Dalia Mukhtar-Landgren och Ylva Stubbergaard)
- International Political Economy (Catia Gregoratti, Ben Rosamond, Hubert Buch-Hansen, Laura Horn, m fl.)
- Global Governance (Magdalena Bexell och Kristina Jönsson)
- Politisk teori (Björn Badersten och Björn Östbring)
- Political Parties and Political Behaviour (Hanna Bäck)
- Political Psychology in a Changing World (Catarina Kinnvall)
- Peace, Conflict and Gender (Karin Aggestam och Annica Bergman Rosamond)
- International Political Theory (Jens Bartelsson, Martin Hall och Ted Svensson)
- Utrikespolitisk analys – teorier, metoder och fall (Douglas Brommesson)
- The Boundaries of Citizenship – Naturalization, Integration, Membership (Christian Fernandez)
- The European Union and Institutional Reforms (Maria Strömvik och Ole Elgström)
- Miljöpolitik (Annica Kronsell och Mikael Kylsäter)
- Welfare State Transformations and New Social Risks: The Promises and Perils of Targeted Social Policies (Moira Nelson och Johan Sandberg)
- Att undervisa om politik (Jakob Gustavsson)

Litteraturgranskningar

Litteraturredaktör: Björn Östbring

Anderson, Eva-Lotta, 2013. *Kön och ansvar i sjukförsäkringen. En studie av utredningstexter 1944 – 2006*. Umeå: Statsvetenskapliga institutionen och Umeå centrum för genusstudier, Genusforskar skolan, Umeå universitet. Statsvetenskapliga institutionens skriftserie 2013:2.

Anmälan av Kristina Boréus

KVINNOR SOM FÖRSÖRJDA HUSTRUR, LIKSTÄLLDA FÖRSÄKRINGSTAGARE ELLER MED TVEKSAMHET FÖRSÄKRINGSMÄSSIGA – ANMÄLAN AV EN STUDIE OM KÖNSKONSTRUKTIONER I SJUKFÖRSÄKRINGSUTREDNINGAR

Nedanstående citat ur svenska offentliga handlingar illustrerar tre olika tolkningsramar med relevans för hur kön konstruerats i resonemang om sjukförsäkringen. 1944 utgjorde hemmafruarna en betydande grupp och de relaterades naturligen till familjeförsörjaren – den arbetande mannen:

Redan den omständigheten, att sjukpenningen i princip avser att ersätta genom sjukdom förlorad arbetsinkomst, kan anses vara ett skäl att ej sjukpenningförsäkra kvinnor, vilka helt eller praktiskt taget helt äro sysselsatta med skötseln av det egna hemmet. (...) Ett skäl att icke sjukpenningförsäkra ifrågakvarande kvinnor [hustrurna till små inkomstagare] är också den betydande kostnad detta medför. För en familjeförsörjare med liten inkomst blir det tydligen ganska betungande att betala avgift för både sig och sin hustru.¹

I slutet av 1960-talet, däremot, var det inte längre självklart att den hemarbetande var en kvinna och försörjaren en man:

...är det enligt familjepolitiska kommitténs mening svårt att förklara eller försvara att sjukpenningsskyddet för hemmavarande make skall vara beroende av om denna make är man eller kvinna. Familjer med kvinnlig försörjare och hemmavarande man lever i praktiken under ekonomiska och sociala förhållanden som är likartade med förhållandena för familjer med manlig försörjare och hemmavarande hustru i motsvarande inkomstläge. Personer med samma funktion i hemmet bör åtnjuta samma sjukpenningsskydd oberoende av kön.²

I början av det nya milleniet präglades diskussionen om sjukförsäkringen av ett annorlunda, ekonomiskt, tänkande:

Utredningen är övertygad om att även ett gemensamt offentligt försäkringssystem för att fungera rationellt och effektivt måste bygga på försäkringsekonomiska principer, dvs. med samband mellan premier och möjliga ersättningar, självrisker som speglar faktiska utfall, möjligheter att balansera variationer i intäkter och kostnader etc.³

Citaten är hämtade ur Eva-Lotta Anderssons avhandling *Kön och ansvar i sjukförsäkringen. En studie av utredningstexter 1944 – 2006*, som författaren disputerade på i Umeå i mars 2013. Syftet med denna studie av ett antal svenska statliga utredningar om sjukförsäkringen är att undersöka hur ansvarsförskjutningar mellan stat, marknad och familj hänger samman med idéer om kön. Författaren intresserar sig för hur man i utredningarna resonerat om vem som har ansvar för vuxna människors försörjning när de blir sjuka i arbetsför ålder och hur detta hänger ihop med föreställningar om vad som är kvinnligt eller manligt eller vad kvinnor

2 Ds 1969:7, s. 25, citerad i Andersson 2013: 85.

3 SOU 2000:121, s. 162f, citerad i Andersson 2013: 139.

1 SOU 1944:15, s. 138f, citerad i Andersson 2013: 43.

och män gör, eller bör göra. Två övergripande forskningsfrågor ställs:

- Vilka idéer och föreställningar om kön artikuleras i diskussioner om hur ansvaret ska fördelas mellan stat, marknad och familj?
- Hur positioneras olika grupper i dessa diskussioner och på vilket sätt är dessa positioner könade?

FÖRESTÄLLNINGAR OM KÖN I SJUKFÖRSÄKRINGEN: TRE TOLKNINGSRAMAR

Ett huvudresultat i avhandlingen är friläggandet av tre huvudsakliga tolkningsramar som dominerat vid olika tidpunkter och som på olika sätt bidragit till att forma könade subjektspositioner.

Under perioden 1944–1968 dominerade en tolkningsram som författaren benämner *försörjarens behov* och som tydligt illustreras av det första citatet ovan. 50-talet var nämligen hemmafru epoken i svensk historia: drygt 1 miljon kvinnor arbetade i hemmen. Då präglades samhällsdiskursen av föreställningen om en man som försörjare av en familj och en kvinna med ansvar för barn och hem. En komplementär könsordning rådde, i vilken mannens arbete värderades högre än kvinnans. Subjektspositionerna familjeförsörjare och hemmafru var utan tvekan könade positioner. Vad som uppfattades vara familjeförsörjarens behov styrde förslagen.

Mot slutet av 50-talet, när allt fler kvinnor förvärvsarbetade, började rollerna omförhandlas. Kvinnorna fick i stor utsträckning arbete i den expanderande offentliga sektorn. I mitten av 60-talet etablerades så ett ideal om två försörjare. Under denna period utvecklades sjukförsäkringen. I den ovan citerade departementsskrivelsen föreslås att hemmafruförsäkringen ska utvidgas till att även omfatta hemarbetande män. Här uppstår subjektspositionen hemmaman.

Sedan kom 70- och 80-talen. Särbeskattning hade nu införts med motivet att få fler kvinnor att yrkesarbeta. Hemmamakar skulle

inte jämföras med yrkesarbetande. En dominerande idé var att hemmakeförsäkringen skulle tas bort: hemmamakar sågs nu som otidsenliga. Sociala rättigheter knöts till individen istället för till familjen och ett jämställt arbets- och familjeliv blev norm. Tolkningsramen *likabehandling* var etablerad.

90-talet var en ny tid. Den ofta nyliberalt inspirerade kritiken av välfärdsstaten handlade bl.a. om att statligt organiserade välfärdsfunktioner ansågs göra medborgarna bidragsberoende. Privata välfärdslösningar förordades. Socialförsäkringarna reformerades genom privatiseringar och besparingar och en rad förändringar av sjukförsäkringen genomfördes. I de analyserade utredningarna från början av perioden uttrycktes spänningar mellan likabehandling och ekonomiska krav. En *ekonomisk tolkningsram*, en där marknadsekonomi var normerande och ekonomisk effektivitet en ledstjärna, kom dock att bli alltmer dominerande. Inom den ekonomiska tolkningsramen ses omfördelning som subvention och som en ineffektiv snedvridning av marknaden. Tidigare hade en omfördelning från män som grupp till kvinnor som grupp – eftersom kvinnor löper större risk att drabbas av sjukdom – setts som något positivt som gynnade jämställdheten.

I början av 2000-talet inriktades diskussionen på hur man skulle få ner ett ökande sjuktal. Kvinnors ökande sjukfrånvaro och långtidsfrånvaro blev en del av problemformuleringen. I resonemang om försäkringsmässighet konstruerades en distinktion mellan bidrag och försäkring och därmed olika subjektspositioner. Det uppstod subjektspositioner för de med normal och de med onormala risker för sjukdom. Bidragstagare länkades till de problematiska sjuka kvinnorna. Olika tolkningsramar för vad som ska räknas som sjukdom figurerade under perioden. En *medicinsk tolkningsram*, enligt vilken sjukdom ska var möjligt att fastslå genom objektiva tecken snarare än vag diagnos, var framträdande. Men det förekom också en mer *socialmedicinsk tolkningsram* med bre-

dare syn på vad sjukdom är. Försäkrade med symptomdiagnoser blir inom den medicinska tolkningsramen till inte riktigt sjuka, utan krassliga och ledsna personer. Försäkringstagaren, däremot, är objektivt verifierbart sjuk. Dessa subjektspositioner bör ha bekönats genom kopplingen till resonemangen om kvinnors höga sjuktal.

Författaren väljer att fördjupa resonemangen kring vissa av resultaten med betydelse för förhållandet mellan kvinnor och män. Som intressant framstår hur kvinnor framstått som problem. Under första perioden, exempelvis, är deras hemarbete problematiskt och svårbestämt, under den sista deras typ av sjukdomar och sjukfrånvaro.

Förhållandet mellan arbete och försörjning är en annan relation av betydelse för hur kön har gjorts i sjukförsäkringssammanhanget. Under den första perioden fick förvärvsarbetande kvinnor mycket lite utrymme i diskussionerna, istället diskuteras familjeförsörjare och företagare, som ansågs vara män och hemarbetande kvinnor, vars verksamhet problematiseras ur sjukförsäkringssynpunkt. På så sätt kan man säga att kvinnornas förvärvsarbete osynliggjordes och att deras hemarbete problematiserades, samtidigt som män knöts till den offentliga sfären och kvinnor till hemmen.

Föreställningar om sjukdom visas också ha betydelse för kön. I sjukförsäkringsdiskussionerna har kvinnors besvär tenderat att ses som normala eller som resultat av sociala och generella problem, inte som sjukdom. Det drabbar kvinnor ersättningsmässigt eftersom fler kvinnor än män tidigare har sjukskrivits med s.k. symptomdiagnoser.

AVHANDLINGENS METOD

Diskursanalys är en central metodologisk utgångspunkt för avhandlingen. 'Diskurs' definieras som "ett bestämt sätt att tolka världen (eller delar av världen)" (s. 7) en *tolkningsram*. Tolkningsramarna relaterar till mer övergripande samhällsdiskurser. De betraktas också som förankrade i

institutioner, t.ex. sjukförsäkringssystemet och hur det faktiskt fördelar pengar till sjuka.

För att frilägga tolkningsramarna undersöks föreställningar om kön, ansvarsfördelning vad gäller försörjningen, samt föreställningar om sjukdom respektive arbetsförmåga. Ansvarsfördelningen är central eftersom det är genom att ställa frågor om hur den är tänkt som föreställningar om kön ringas in. Hur fördelas ansvaret för försörjningen av de sjuka mellan stat, marknad och familj, dvs. vem bär ansvaret? För vad är det de ska ha ansvar? Viktiga distinktioner rör också vad som betraktas som sjukdom eller inte, vad som är sådan sjukdom som sjukersättning ska utgå från, och vad arbetsförmåga är. Två uppsättningar analysverktyg används: dels ett antal frågor som handlar om vem som sägs ha ansvaret för vad och hur de resonemangen anknyter till konstruktioner av kön, dvs. frågor att ställa till materialet som motiveras av materialets specifika innehåll. Dels utnyttjas analysverktyg som knyts samman med diskursanalysen och som skulle kunna användas för vilket textmaterial som helst: forskaren söker exempelvis efter problemformuleringar och subjektspositioner.

FORSKNINGSBIDRAGET

Kön och ansvar i sjukförsäkringen har många resultat som på ett tydligt och intressant sätt visar att inte heller denna del av välfärdssystemet är neutral gentemot kvinnor och män och att även i dessa resonemang föreställningar döljs där kvinnor och män hålls isär och hierarkiseras. Därför utgör avhandlingen ett bidrag till såväl välfärdsstatsforskningen i allmänhet som till de delar av den som fokuserar genus.

På det hela taget är analysen välgjord och trovärdig. Analysbegreppen är väl valda och utnyttjade. Det byggs inget onödigt stort teoretisk-metodologiskt ramverk utan de verktyg som behövs har valts – varken fler eller färre. Avhandlingen har över huvud taget den fördömliga egenskapen att vara väl och effektivt skriven. Det läsaren får ta del av är alltsam-

mans relevant för den presenterade undersökningen. Undersökningen öppnar dock för flera intressanta diskussioner och större forskningsfrågor som med fördel kunde ha utvecklats. Nedan berör jag några av dem.

Sammanfattningsvis är avhandlingen mycket välgjord och kommer sannolikt att vara obligatorisk läsning under flera år framåt för den som vill skriva om de svenska välfärdssystemens könade aspekter.

TILLVÄGAGÅNGSSÄTTET

Analysen har alltså fördelen att vara avskalad: teoretiska överhäng som hotar att starta lavi- ner saknas lyckligtvis och långa uppräknings- av analysverktyg som aldrig används tynger inte konstruktionen.

I några avseenden borde dock beskriv- ning och motivering av tillvägagångssättet ha utvecklats. Detta gäller för det första urvalet av texter. Varför just dessa utredningstexter? Varför är just de viktiga för en avhandling om hur idéer och föreställningar om kön sam- spelar med välfärdsstatens utformning (s. 1)? Varför har t.ex. propositioner och debatt valts bort? Varför detaljstuderas inte de texter som faktiskt har reglerat sjukförsäkringen under denna tid? Detta är viktiga frågor eftersom diskursen, förstådd som i avhandlingen, är länkad till andra institutionella praktiker än de språkliga. Det borde exempelvis betyda att ett förslag som sedan omsätts i mång- årig praktik är viktigare för diskursen än en enstaka skrivelse eller en utredning vars för- slag aldrig förverkligas.

För det andra finns en viss otydlighet ifråga om hur de olika tolkningsverktygen har använts i relation till varandra. Hur går det i praktiken till när en tolkningsram fås att framträda med hjälp av begreppen föreställ- ning, idé och norm?

Ytterligare en intressant fråga är hur *sub- jektspositioner* känns igen i materialet. Flera avhandlingförfattare har brottats med detta. (Se t.ex. hur Tornhill 2010 löst frågan.) Viktigt här är vad en subjektsposition egentligen är i sammanhanget. Finns den bara på den språk-

liga nivån eller kommer den till uttryck också i icke-språkliga handlingar? Frågan är intres- sant därför att subjektspositioner tänks öppna och stänga handlingsmöjligheter för verkliga människor. Därför är också frågan om hur subjektspositioner analyseras betydelsefull. I avhandlingen beskrivs tre steg i analysen: (1) subjektspositioner urskiljs, (2) det avgörs om dessa är könade, (3) det avgörs om de också är hierarkiserade. Analysen innehåller de tre momenten fast inte nödvändigtvis i den ordningen. Detta är en bra arbetsord- ning och relevant för forskningssyftet. Men hur det går till i praktiken är inte alltid helt klart. Hur görs steg (1)? Detta berättas inte i detalj, även om tolkningen att det förekom- mer olika subjektspositioner ofta förefaller rimlig. Att försörjare är en subjektsposition med spår i materialet förefaller helt rimligt: försörjare omnämns ofta och det har uppen- barligen viktiga konsekvenser om man sor- teras in i kategorin av försörjare eller inte. I andra sammanhang är det inte riktigt lika klart. Här hade några tumregler för hur sub- jektspositioner urskilts varit värdefulla. Måste kategorin omnämnas ofta? Måste den ha en specifik benämning, dvs. måste ett kategori- namn existera? Och hur var det med existen- sen utanför det språkliga – måste det spela roll för verkliga människor i vilka kategorier de sorteras in för att det ska vara fråga om subjektspositioner?

Vad gäller det andra steget – subjektspo- sitionens beköning – framstår detta ibland som självklart, som när man talar om 'hemmafruar'. Men ibland är varken steg (2) eller (3) i analysen lika klara. Ett exempel är analysen (s. 68) enligt vilken det skapas en hierarki mellan de 'försäkringsmässiga' och andra, som bekönas och som tilldelas högre status. "Försäkringsmässigheten knyts till män då det är tilläggsförsäkringarna som domineras av män som tillskrivs större för- säkringsmässighet", enligt avhandlingens analys. 71% av de förvärvsarbetande och 85% av egenföretagarna är män, har det sagts i avhandlingen. Men blir då subjektspositioner

automatiskt bekönade om en kategori domineras av personer av ett kön? Många har hört gåtan om hur det kan komma sig att kirurgen blir skräckslagen över att se sin son komma in till sjukhuset svårt skadad, trots att pojkens pappa just avlidit i samma bilolycka. I den mån man uppfattar detta som en gåta beror det på att subjektspositionen kirurg är manligt bekönad – då tänker man sig inte att kirurgen är pojkens mamma. Men hur är det med egenföretagare – och hur har det varit tidigare – bekönad subjektsposition eller inte? Och hur vet vi det från materialanalysen? Motsvarande fråga kan ställas ifråga om steg (3) i vissa fall. Hur vet man att en subjektsposition har högre status än en annan om detta inte utsägs explicit?

FÖRESTÄLLNINGAR OM KÖN, VÄLFÄRDSSTATENS UTFORMNING OCH VÄLFÄRDSSTATSREGIMER

Slutligen till ett par intressanta och vidare frågeställningar som avhandlingen väcker. Jag nämnde ovan att de – eller andra frågor som resultatet väcker – med fördel kunde ha diskuterats i slutkapitlet. Men det är inte försent att spinna vidare på dessa trådar i andra sammanhang.

För det första vill man veta mer om hur den svenska välfärdsstaten egentligen har utvecklats och vilken roll detta spelar för föreställningar om kön och för kvinnor och män av kött och blod. Avhandlingen är inspirerad av Gösta Esping-Andersens (1990) indelning i olika typer av välfärdsstater, samt hur hans typologi har kritiserats och utvecklats ur ett feministiskt perspektiv av bl.a. Diane Sainsbury (bl.a. 1999). I avhandlingen konstateras att det finns viktiga förskjutningar i synen på den del av välfärdsstaten som studeras, inte minst i att det som i avhandlingen benämns en ekonomisk tolkningsram blivit så dominerande under senare decennier. En av avhandlingens forskningsfrågor lyder alltså: "Vilka idéer och föreställningar om kön artikuleras i diskussioner om hur ansvaret ska fördelas mellan stat, marknad och familj?" Ska man

vara precis handlar avhandlingen egentligen om en ansvarsfördelning mellan stat, *arbetsgivare*, familj och *individ*. Stat tycks ha blivit mindre och individer mer viktiga under perioden. Betyder detta att Sverige har lämnat den socialdemokratiska välfärdsstatsmodellen bakom sig och trätt in i en liberal välfärdsstat? Vad betyder detta i så fall för idéer och föreställningar om kön? Här finns också en internationell litteratur om nyliberaliseringens olika betydelse för kvinnor och män som kunde vara intressant att relatera till i fallet Sverige.

För det andra väcks en stor och spännande fråga om hur olika samhällsliga organiseringsprinciper hänger ihop och påverkar varandra. I avhandlingen tas för givet att kön är en grundläggande organiseringsprincip i varje samhälle (s. 4) och att idéer om välfärdens utformning ofta bär på värderingar om kön. Vidare tas för givet att föreställningar om kön bidrar till att utforma sjukförsäkringen och att det finns ett dialektiskt förhållande mellan välfärdsstaten och samhällets könsordningar. Valet av försäkringsmodell kan på så sätt ses som en institutionalisering av idéer och föreställningar om kön. Det är ganska lätt att göra den tolkningen för den första och andra perioden. Materialet och Eva-Lotta Anderssons intressanta tolkningar av det visar hur man kan förstå det som att det under den första perioden rädde särhållning av könen, vilket påverkade försäkringens utformning, och att förändrade föreställningar om kön och krav på utjämning flöt in i förslagen under den andra perioden. Men vad hände egentligen under den tredje perioden, när en ny ekonomisk logik kom att påverka sjukförsäkringen? En tolkning av jämställdhetspolitiken under perioden är att det var nyliberaliseringen av politiken som påverkade vilka krav som kom att framföras och tolkas som jämställdhetskrav, snarare än tvärtom (Tollin 2012). Om man vill tala om mer grundläggande maktförändringar mellan olika grupper av människor är det inte givet vad som varit mest betydelsefullt: en förändring mot mer makt för vissa

ekonomiska grupper eller för människor som sorterar till ett av könen?

Naturligtvis är det ett plus för avhandlingen att den genererar sådana såväl teoretiskt som politiskt intressanta frågor. De bland annat kan locka till vidare forskning.

REFERENSER

- Esping Andersen, Gösta, 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Sainsbury, Diane, 1999. *Gender and Welfare State Regimes*. Oxford: Oxford University Press.
- Tollin, Katharina, 2012. *Sida vid sida. En studie av jämställdhetspolitikens genealogi 1971 – 2006*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Tornhill, Sofie, 2010. *Capital Visions. The Politics of Transnational Production in Nicaragua*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.

Kristina Boréus är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet och Institutionen för samhällsvetenskaper, Södertörns högskola
E-post: kristina.boreus@statsvet.su.se

Ohlsson, Per T, 2014. *Svensk politik*, Lund: Historiska Media.

Anmälan av Björn von Sydow

Svensk politik sett genom publicisten Per T Ohlssons ögon är historien om stora omvandlingar men med närvaron, i vissa ögonblick, av "aningsfullhet". Politik, ekonomi betyder förändringar och omvandlingar. Sedan 1800-talets början är detta ett karaktärsdrag för Sverige. Men sådant är inte utan risker för sammanhållning och samhällsfred. Någon eller några besinnar sig ibland och vill hindra att samhället låser sig i olösbara motsättningar.

Detta är den skickliga syntesen av svensk historia sedan 1809, sedd i ljuset av en etisk, normativ, frågeställning. Den om kompromisser, samverkan, som skapar stabilitet, mitt i ekonomiska, sociala och politiska förändringar. Jag vill säga det från början – just

brytningen mellan historieforskningen och statsvetenskapen ger boken en tanke.

Per T Ohlsson är en dramaturg. Hans bildsättning handlar om hur individer ibland – men inte alltid – ingriper i förlopp som hotar att gå utöver något av en gräns – den inre freden. Den mest övertygande delen om detta är det som Per T Ohlsson lyfter fram från åren 1917 – 1918. Då visar han hur det i många dramatiska och oroväckande situationer kommer en kraft som verkar förhindra stegen från fredlig konflikt till våldsam, från demonstrationer till våld av demonstranter eller mot demonstranter. Ur detta fanns risken för inbördeskrig, som i Finland.

Författaren kallar detta raster för "Kommissarie Kempes hand". Det är poliskommissarie A G Kempe som den 21 april 1917 stoppar sin överordnades handling att sätta in stora polisstyrkor i ryggen på demonstrerande arbetare utanför riksdagshuset i Stockholm. Kommissarie Kempe gör det genom att stoppa den rörelse som hans chef just gör; Kempe för ned dennes arm och för in honom i riksdagshuset. Så avvecklas en uppjagad stämning där. "Den 21 april 1917 kan Sverige ha varit en hand från katastrofen", skriver författaren. Den var hungern, dyrtiden, och insikterna att första världskriget nu höll på att leda till revolutionära förändringar i Europa.

Och i Sverige skedde nu liknande händelser, som Per T Ohlsson tolkar som ett både bekräftande och skapande mönster. I Västerвик – syndikalisten F J Gustafsson. I Göteborg – ungsocialisten J Andersson. I Östersund – redaktörn G Böhmer. I Ådalen – riksdagsman I Vennerström. I Västerås – riksdagsman V Larsson och ASEA chefen J S Edström.

Också på central statsnivå fanns det motsvarigheter. I Stockholm hade det bildats en paramilitär skyddskår med stark högeranknytning. Några dagar före 1 maj 1917 togs saken upp i andra kammaren och civilminister Oscar von Sydow går fram till Hjalmar Branting och Erik Palmstierna och säger: "Låt oss nu i herrans namn ordna upp det här – sluta debattera, så skall jag ansvara för att det

klaras av". Han och den högermoderata regeringen upplöste direkt borgargardet.

Några veckor senare var det nya demonstrationer och därifrån finns det välkända fotografiet av Branting mitt i polischocken. Och på Seskarö – där fanns det en R Dahlberg, som från arbetarnas sida ingrep med orden "här skall inte skjutas, gevären skall samlas in". Landshövdingen talade samma språk.

Dessa år och händelser är själva pivån i Ohlsons berättelse om svensk politik; förloppen har trådar bakåt och är formativa framåt. Han – och jag här – lyfter fram enskilda individer som med eget mod tar ställning i kritiska situationer. En mycket stark sådan prestation var dåvarande kommandörkaptenen i flottan och eskaderchefen Torsten Hagman, när han stängdes in av britterna på Churchills order i Torshavn 1940. Han beslutade själv att inte riskera stora förluster, också av civila, när britterna ville beslagta de underlägsna svenska örlogsfartygen. Och kanske som konsekvens få Sverige på Tysklands sida i kriget!

Ibland saknas de – som i Ådalen 1931.

Ibland är det individer som i sin offentliga roll har att hantera de strategiska valen. LO:s dåtida ordförande, Herman Lindqvist, spelade en mycket viktig roll för att fackföreningarnas folk inte skulle gå den revolutionära vägen. Statsminister Christian Lundeberg gjorde det när han i förhandlingarna om unionens upplösning i Karlstad 1905 stod emot militaristiskt tänkande hemma i Stockholm. Folkpartiets riksdagsman Ture Königsson, som i den avgörande omröstningen i riksdagen 1959 lade ned sin röst och därmed tryggade ATP, enligt Socialdemokraternas linje. Med enorma politiska verkningar enligt Per T Ohlsson; början på en förnyad socialdemokratisk era. Utfusen i FP blev Königssons öde, men han var pensionsfrågans kommissarie Kempe.

Det blir en glidande skala, kring hur aningsfullheten om samhällsfreden, träder fram. Kempe och Hagman och åtskilliga andra, som ändå inte är i det högre besluts-

fattandets vardag är en kategori. I vardagens slit har de kanske inte anledning att fundera över socialpsykologi. När de gör det, blir det märkvärdigt. Till en annan kategori hör typen LO:s ordförande, varje statsminister, en del av näringslivets toppar, kanske en del publicister. En och annan akademiker. En enskild riksdagsledamot kan väl vara i bådadera kategorierna, men mest ändå i den där politik och beslutsfattande är vardagslivet. När de inte har haft en aningsfullhet med sig, blir det en oroande aningslöshet.

Nu visar Per T Ohlsson en mängd exempel på hur det, tid efter annan, finns individer i ledande beslutsfattande, som kan sägas handla på ett sätt som "kommissarie Kempe" gjorde. Men deras motiv till detta är oftast inte möjliga att riktigt belägga så långt, att det handlar om aningsfullhet i den mening som det gäller.

Jag vill i sammanhanget betona några institutionella förutsättningar som på olika sätt byggts in i det svenska statsskicket och som gör att man som beslutsfattare inte riktigt behöver ta ställning på det evidenta sätt som skett i fallen Kempe, Hagman och andra individer, utanför det högre beslutsfattandet i vardagslag.

Vi har ju i vårt land praktiskt taget alltid haft regeringar utan egen enpartimajoritet i riksdagen. Det gällde åtminstone för om tvåkammarssystemet. Det normala är ju minoritetsparlamentarism, i den meningen att regeringen är beroende av röster och förhandlingar från partier utanför regeringen för att få igenom sin politik. Detta system har haft sina undantag. Majoritetsregeringar finns, t ex 2006–2010. Ett speciellt exempel var samlingsregeringen 1939–1945. Inget parti har dock haft egen majoritet i riksdagen, utom Socialdemokraterna 1969–1970, då Tage Erlander, enligt Per T Ohlsson, som ser Kempes hand, sade att "I princip tror jag inte vi skall göra någonting som omöjliggör ett samarbete."

Ur detta kommer oftast olika former av förhandlingar. Ohlssons bok är ett flöde av

sådana, inte minst för tiden efter 1970 som han behärskar som sin mammas gata. Taktiken är stort med.

Vi har haft riksdagsbaserade förhandlings-system, med dramatik. Tänk på "500 %" -förhandlingarna mellan minoritetsregeringen Bildt och Socialdemokraterna under Ingvar Carlsson hösten 1992. Vi har haft Göran Perssons regeringsperiod med en ganska stilla Rosenbads-samverkan med C, MP och V. Och nu Fredrik Reinfeldts minimalistiska förhandlingsstrategi, med SD:s röster som tyst stöd i kammaren i de flesta blockbaserade voteringar.

Minoritetsparlamentarismen har alltså oftast kombinerats med förhandlingsparlamentarism. För lite av det kan leda till att partipolitiken skapar leda och ömsesidig irritation. Demokratins effektivitet kan träffas. För mycket av detta kan leda till att "alla katter blir grå" för väljarna. Demokratins vitalitet kan träffas.

De statliga utredningarna har i vissa perioder spelat en mycket stor roll för att skapa förutsättningar för konfliktlösningar. Det gällde redan på 1800-talet. De fungerade som långa, förberedande beslutsprocesser för regeringar och riksdagen. Man blandade parlamentariker och experter. I många årtionden efter demokratiseringen var det i huvudsak de fyra demokratiska partierna, som lät varandra delta. Här har det skett förändringar. Vi har nu ett åttapartisystem. Det är inte lätt att driva ett sådant framåt, med framgång. De ekonomiska kriserna från slutet av 1980-talet gjorde också att särskilt finansdepartementet såg med misstro på de traditionella kommittéerna; de slutade ofta som utgiftshöjare. "Enmansutredningar" med tydligt inriktade lösningar och korta beredningstider har kommit i ropet. Men därmed har man också minskat möjligheterna till samförstånd mellan partierna i slutändan.

Dock är det en tradition att vetenskap och expertis har hög legitimitet i Sverige. Det går väl tillbaka till 1700-talet och våra akademier. Ett politiskt grepp är att överlåta

komplicerade frågor till forskarvärlden eller åtminstone att koppla in den, också i de mera normativa bedömningarna. Kärnenergiens hantering och utnyttjande är exempel på det, men långt ifrån det enda. Det är också det en sorts institutionaliserad "Kempes hand", när det parlamentariska och opinionsmässiga klimatet blivit fyllt av motsättningar – inte minst för en minoritetsregering.

Det proportionella valsystemet spelar givetvis en mycket viktig roll för att vi sällan eller aldrig får enparti-majoriteter. De flesta tycker väl att det är bra och systemet har ju kommit att förfinas alltmer, över spärren. Det är en sorts ständigt närvarande "Kempes hand". Ändå kan regeringar och oppositionspartier sträva efter mer eller mindre grad av konflikt eller samverkan inom de ramarna.

De svenska folkomröstningarna måste också bedömas i Per T Ohlssons perspektiv – "Kempes hand". Vi har ju ett ganska märkligt system med rådgivande folkomröstningar, som de facto blir beslutande, och delvis folkomröstningar med fler än två alternativ. Jag talar då om utvecklingen efter 1955 års omröstning om höger- eller vänstertrafik. Våra svenska folkomröstningar utlöses av partierna för att de är splittrade och beslutas och tolkas av riksdagen. Verkar de konfliktskapande eller konfliktlösande? Verkar de för att öka det politiska deltagandet eller verkar de demobiliserande? Per T Ohlsson hade nog kunnat göra mera med sitt raster i att bedöma våra erfarenheter. Och det finns fortsatt plats för forskning och diskussion om folkomröstningarnas ställning i den nutida demokratin.

EU-medlemskapet 1995 föregicks av en stor strid i opinionen, som splittrade många partier, särskilt Socialdemokraterna. Folkomröstningen 1994 legitimerade det slutliga beslutet. Splittringen upprepades, dock utan att kanske fördjupas i folksjälen, av Euroomröstningen 2003. Idag är opinionsläget ganska stabilt med en knapp majoritet för EU-medlemskapet och en stor majoritet mot Euro-deltagande. Medlemskapet tillämpas effektivt av särskilt M och S och med begrän-

sade konflikter dem emellan i regering respektive opposition.

Hela EU är en aldrig slutande kompromissbrygd. Fördragen är byggda för det. Risken för splittring, uppbrott och ursinne måste motverkas. Sveriges politiska system får sin dos av det och ger också ständigt ifrån sig diplomati för att uppnå det. Per T Ohlsson menar att frågan är om någon svensk statsminister har utövat ett så stort inflytande över en internationell historisk process som Göran Persson när det gällde EU:s utövidgning. Detta genom besluten på toppmötet i Göteborg 2001; famöst hos oss för kravallerna. Var vi i närheten av en allvarlig kris för den fredliga samhällsordningen? Fanns det en kommissarie Kempe någonstans?

Finns det då någon analys av författaren, när någon "Kempes hand" inte vore bra att ha? Jag kan egentligen bara se ett tema för det. Det handlar om den ekonomiska samhällsordningen. Den vill Per T Ohlsson se som principen om näringsfrihet och en marknads ekonomi med konkurrens. Han stora politiska idol är J A Gripenstedt, statsråd 1848-1867 och den stora samhällsreformatorn av ekonomin. Jämte Louis de Geer också skaparen av bl a tvåkamarsystemet 1866. (De två - och norske statsministern G Sibbern - höll också De Förenade rikena Sverige-Norge utanför det preussiska angreppet på Danmark 1864. Liksom statsminister P A Hansson och samlingsregeringen gjorde 1940-1945.)

Här återkommer författaren med att göra en referens till Gripenstedt, när han skildrar Lindbeckkommissionens insats 1993. Det var behovet av ett systemskifte i ekonomin. 113 förslag, varav flertalet förverkligades av regeringarna Bildt och Carlsson. Det inkluderade en viktig författningsreform - att förlänga mandatperioden från tre till fyra år.

I samma ljus framställer Per T Ohlsson riskerna med LO:s förslag till löntagarfonder. Och frågan är om inte valet, i opinionsklimatet, 1976 var en probersten för Sveriges sammanhållning, på ett sätt som påminner om 1809, 1865, 1918 och 1939-41? Torbjörn Fäll-

din agiterade kraftfullt mot löntagarfonderna och kärnkraften och regeringen Palme, och S besvärades av affärer. Därtill kom stagnationen i den ekonomiska tillväxten.

Valdeltagandet blev 91.8 %. Var vi i närheten av ett deltagande som räddade den sociopsykologiska sammanhållningen? Eller var valdeltagandet, som aldrig har överträffats men ändå ännu låg mycket högt 1979 och 1982, på en nivå som antydde att sammanhållningen höll på att brista? Per T Ohlsson lägger med rätta mycket utrymme på att analysera det. Han ser Fälldin som marknadsekonomins kommissarie Kempe. Jag tycker här att han går för långt. Men jag undrar om inte det ambitiösa sociala reformprogram som Thorbjörn Fälldins regering satte igång blev en svensk väg ut ur de hotfulla konflikterna. Det blev devalveringarna av kronkursen också på sitt sätt. Vi fick också samtidigt en splittring i blockpolitiken genom att C och V på var sin sida började gå emot utbyggnaden av kärnkraften.

Socialdemokratin blev inte förrän efter ytterligare förlusten i valet 1979 och folkomröstningen om kärnkraften 1980 i stånd att göra sin reträtt och kompromiss.

Löntagarfonder är en jävla skit men nu har vi baxat dom ända hit.

Så kluddade finansminister Kjell-Olof Feldt den 20 december 1983 när han satt i statsrådsbänken under pressläktarens fotografier - en politiker i kommissarie Kempes anda, menar Per T Ohlsson.

Så har vi då en sista fråga, den om framtiden. Författaren avrundar med en scen från Akademiska föreningens stora sal i Lund i oktober 2007. Fyra tidigare statsministrar tågar in, Thorbjörn Fälldin, Ola Ullsten, Ingvar Carlsson och Carl Bildt. Ett frejdigt samtal... och så i vad som verkar vara en plötslig ingivelse, varnade Ingvar Carlsson för vallgravar som grävs så vida och djupa att de inte kan överbryggas. Han undrade hur de etablerade partierna skulle kunna hantera en situation med Sverigedemokraterna i riksdagen?

Per T Ohlsson konstaterar att Carlssons fråga måste lämnas öppen valåret 2014. Men "svensk politik kommer att behöva kommissarie Kempe igen".

"Måtte han vara i tjänst". Så slutar Per T Ohlsson sin bok.

En tjock bok, en kraftfullt skriven svensk politisk historia, men också med en legitim, normativ sorteringsfaktor; vårt behov av kompromisser. Den gör boken fylld av spänning – när ska författaren visa på en Kempe? Ofta fungerar "kommissarie Kempe" som en tolkning, men jag måste säga inte alltid. Och författaren underbetonar de institutionella ramar, som svenska politiker och partier tvingat sig själva till under årtionden, ja två århundraden.

När vi ser på vår historia före 1809 års gastkramning och andra samhällens inre katastrofer, som idag Ukraina, vill vi något annat.

Björn von Sydow är docent i statsvetenskap, riksdagsledamot för S och har tidigare varit riksdagens talman och statsråd.

Nycander, Svante, 2009. *Liberalismens idéhistoria. Frihet och modernitet*. Stockholm: SNS förlag. (Anmälan publicerad i 2013/4).

Replik till Mikael Rundqvist

Hur definieras bäst ordet liberal i en idéhistorisk framställning? En författare behöver en rimlig avgränsning av ämnet och måste undvika fallgropen att utdefiniera en tanke-tradition han råkar ogilla. I sin recension av min bok *Liberalismens idéhistoria – frihet och modernitet* (2009) är Mikael Rundqvist kritisk mot mitt "explicita duckande inför att definiera det liberala", och han anser att min bok skulle ha vunnit på mer utförliga och tydliga metodresonemang (*Statsvetenskaplig tidskrift*, nr. 4, 2013, s. 474-479).

I bokens förord skrev jag att jag inte ville

hävda någon viss uppfattning om vad som är sann eller genuin liberalism. Med liberaler avsåg jag personer som allmänt betraktas som sådana eller som påtagligt verkat inom den liberala sfären. I internationell litteratur råder ett ganska brett samförstånd om vilka idéer och personer som hör till liberalismen.

När jag läste Rundqvists recension hade min bok kommit ut i en andra, reviderad, upplaga, där förordet är nyskrivet. Där hävdar jag att det i liberalismen finns fyra grundprinciper: sekularism, universalism, konstitutionalism och marknadsekonomi. (s. 11, även s. 391-392.) Efter funderingar under lång tid har jag alltså kommit fram till en form av definition och har därmed gått Rundqvist till mötes. De fyra principerna är var för sig välkända och lätta att förstå. Sekularism betyder att endast inomvärldsliga argument är giltiga i samhällsfrågor och att religionen bör skiljas från politiken. Universalism hävdar mänskliga rättigheter för alla och riktar udden mot en kollektivism, till exempel nationalism, som kräver att få bestämma hur den enskilde bör handla, tänka och känna. Konstitutionalism betyder att den politiska makten är övervakad och kontrollerad av medborgare och domstolar. De fyra principerna förutsätter tankefrihet, politisk frihet och personlig frihet.

Liberaler kan vara oense om allt möjligt annat. Liberalismen tar inte ställning mellan monarki och republik, mellan välfärdsstat och laissez-faire eller mellan "arbetets frihet" och fackliga fri- och rättigheter. Liberaler har olika moralfilosofi och livsåskådning. I många politiska situationer är ändå de fyra principerna starka föreningsband. Detta synsätt underlättar forskning om liberalismens historia. Om liberala tänkare, statsmän och folkrörelser kan man säga mycket som inte låter sig sägas om liberalismen.

I förordet till första upplagan beskrev jag min bok som traditionellt idéhistorisk. Det innebär att framställningen är i stora drag kronologisk, inte tematisk. Den förståelse som åsyftas är mer historisk och sociologisk än idéanalytisk. Tidiga liberala tänkare

ville övervinna sådant som de upplevde som påtagligt ont: kyrkligt tankemonopol, religionskrig, kungligt tyranni, feudala privilegier utan social funktion och misshushållning. Mot slutet av 1700-talet hade de fyra principerna blivit brett erkända som förutsättningar för ett fritt samhällsskick, vilket speglas i Amerikas självständighetsförklaring och konstitution och i franska revolutionens rättighetsförklaring.

I nästa skede anmälde sig frågan vad som krävs för att ett liberalt politiskt system ska fungera i praktiken. Franska revolutionen spårade ur och blev snabbt ett misslyckande för de liberala principerna, medan den amerikanska blev en stor framgång. Liberala tänkare och politiker tvingades analysera vilka drag i befintliga samhällen som avgör om en eftersträvd liberal ordning kan fungera och bli stabil. Detta blev huvudfrågan efter franska revolutionen, den sysselsatte tänkare som James Madison, Benjamin Constant, Alexis de Tocqueville, Wilhelm von Humboldt och John Stuart Mill. Utifrån den förgrenades liberalismen åt olika håll; de mer konservativa tog intryck av Edmund Burke, de radikala av Thomas Paine. Debatten har gällt frihetens villkor i små respektive stora stater, parlamentarism eller maktindelning, medlen för arbetarklassens integration i ett borgerligt samhälle med privat ägande och fri konkurrens med mera. Men liberaler ifrågasatte inte de fyra principerna.

Rundqvist citerade Sven-Eric Liedmans förklaring att "den politiska idéhistoriens centrum utgörs av ett begränsat antal texter". Han menar att min framställning med fördel kunde ha haft "ett klarare idéhistoriskt fokus – i Liedmans mening". Det ställer stora krav på urvalet av texter. Liedmans stora verk *I skuggan av framtiden: Modernitetens idéhistoria* (1997, 598 s.) är inte precis ett mönster av koncentration. Han grundar sina slutsatser på långt fler texter än jag har gjort. Ändå saknas i hans bok de amerikanska grundlagsfäderna (Madison, Adams, Hamilton, Franklin, Jefferson m fl.) medan det flödar av referenser till Hegel, Marx, Engels och Lenin.

Rundqvist efterlyste ett tydligt besked om mitt val av metod och hänvisar till en pågående vetenskaplig diskussion om idéanalys och idékritik. Kan ett metodval i sådana termer gälla generellt för ett idéhistoriskt översiktsverk? Idéanalys är en väsentlig del av uppgiften, men än mer central är analysen av idéernas verklighetsbakgrund, deras karaktär av politisk problemlösning och deras historiska kontinuitet. Vetenskaplig idékritik är motiverad bara när idéerna rör frågor om sant och falskt. För den bok jag ville skriva såg jag inget alternativ till den traditionellt idéhistoriska metoden. Jag har lutat mig mot etablerad internationell forskning, ofta återgett framstående experters bedömningar och skrivit i känslan av att all förståelse är historisk.

Rundqvist undrar vilken målgrupp jag har haft. Självfallet hoppades jag att statsvetare och idéhistoriker inom högskolan skulle finna boken användbar, men jag har sett få tecken på att så har skett. Statsvetenskapen har förskjutit fokus från politisk idéhistoria till politisk teori. Det hänger samman med något som Olof Petersson beskriver i sin bok *Statsvetaren: Jörgen Westerståhl och demokratins århundrade* (2011): "Inomakademisk meritering väger numera tyngre än samhällsrelevans. [...] Specialisering gynnas framför överblick."

Under min studietid på 1950-talet talade ingen om politisk teori. De kursböcker som fortfarande lever i mitt minne är idéhistoriska, och den internationella litteratur jag haft mest utbyte av under mitt skrivande rymmer litet av abstrakt teori men desto mer av insikt om samspelet mellan levande verklighet, idéer och politik.

Svante Nycander

Slutreplik

Svante Nycander gör i sin replik på min anmälan (*Statsvetenskaplig tidskrift*, nr. 4, 2013, s. 474-479) ett antal intressanta och viktiga klarlägganden och preciseringar. I repliken

hänvisar han också till sin nyligen utkomna andra upplaga av *Liberalismens idéhistoria* och vissa centrala revideringar i bokens förord. Denna slutreplik är fokuserad på samma teman som min föregående anmälan, det vill säga på frågan om bokens målgrupp, på definitionen av det liberala och på metodfrågan, men nu då i ljuset också av Svante Nycanders replik.

När det gäller frågan om bokens målgrupp så säger Nycander nu i sin replik att han hoppas att *Liberalismens idéhistoria* ska komma till användning vid högskolor och universitet, men att han hittills har sett få tecken på det. Jag tog från början upp målgruppsfrågan bland annat utifrån en mera allmän tanke att det är, om inte omöjligt, så åtminstone väldigt svårt att författa en bok i våra ämnen som riktar sig till alla tänkbara målgrupper. Därtill har också jag liksom Nycander tänkt tanken om *Liberalismens idéhistoria* på någon lämplig kurs i statsvetenskap. Det är faktiskt främst just mot denna nu mera tydligt angivna bakgrund vad gäller målgrupp som jag i min anmälan av boken nämner några tänkbara förslag på olika metodologiska redskap och grunder för ordnande kategoriseringar. Nu har Svante Nycander själv i sin replik preciserat sig något närmare på denna punkt, varför det kan finnas skäl att, här förstås i all korthet, pröva hans bidrag i denna kontext.

Sekularism, universalism, konstitutionalism och marknadsekonomi är de fyra grundprinciper som Nycander numera framhåller som definition på liberalismen – om detta talar han närmare i förordet till bokens andra upplaga liksom i sin replik här ovan. Därmed menar Nycander att han gått mig till mötes vad gäller kritiken om att han tidigare uttryckligen inte velat redovisa några sådana definitioner. Denna fråga handlar som jag ser saken om varför definitioner som dessa behövs, vilket inte främst är en fråga om att hitta en allmängiltig definition på den bästa, sanna eller genuina liberalismen (något som ju också Nycander vill undvika att fastna i). Självt betraktar jag definitioner av det slag vi

här talar om främst som redskap, vilka kan hjälpa oss att sortera i, klassificera, analysera, jämföra, tolka och förstå mångfalden av idétraditioner, idébestånd och idégivare. Om de är bra eller inte avgörs av om de hjälper till med just detta.

För att helt kort illustrera det nyss sagda och dessutom testa Nycanders definitioner med exempel utifrån boken *Liberalismens idéhistoria*: I kapitel 14 om socialliberalismens filosofi talar Svante Nycander bland andra om Thomas Hill Green och dennes idéer. Hur kan de fyra grundprinciper som Nycander nu urskiljer hjälpa oss att förstå framställningen där? För det första skulle jag gärna vilja se en någorlunda samlad och tydlig genomgång av hur socialliberalismen som idétradition inom liberalismen ter sig mot bakgrund av de fyra grundprinciperna. Var står socialliberalismen i fråga om sekularism, universalism, konstitutionalism och marknadsekonomi? Finns det varianter av denna idétradition och hur urskiljer vi dem? För det andra skulle jag vilja se hur idéerna hos Thomas Hill Green kan förstås i ljuset av detta. I vilka avseenden bör Green betraktas som socialliberal och, eventuellt, i vilka avseenden bör han det inte? Innebär till exempel Greens hållning att kristen tro är förenlig med modern vetenskap ett brott mot grundprincipen om sekularism? Och kan Green i så fall trots detta klassas som (social)liberal? Alternativt, behöver de fyra grundprinciperna ses över och eventuellt modifieras? Nycander låter såvitt jag kan se inte de fyra grundprinciperna arbeta på detta sätt.

Men antyder jag inte här en steril eller fyrkantig idéhistorieskrivning? Måhända, men, menar jag, inte alls med nödvändighet. Det är fullt möjligt att arbeta i denna mera ordnande riktning, även med ett fortsatt fokus på en spänstig och stilistiskt tilltalande framställning – något som ju Nycander också värnar om och själv är ett uttryck för.

En annan tänkbar, och av Nycander därtill direkt formulerad, invändning mot mitt resonemang – i stycket ovanför det föregående – är

det stöd i tidigare forskning som han hänvisar till; det vill säga utsagan att det i internationell litteratur råder ett ganska brett samförstånd om vilka idéer och personer som hör till liberalismen. Kanske är det så, men dels stämmer detta nog bara till en viss grad, eller på vissa punkter; som framgår av min tidigare anmälan så klassar Nycander till exempel själv inte Thomas Hobbes som en (tidig) liberal tänkare – detta i strid med betydande delar av tidigare forskning och flera läroböcker på området. Dels kan jag inte riktigt se att Nycander genomgående refererar till den internationella litteraturen på ett sådant sätt. Till exempel förfaller inte den förekommande notanvändningen och källorna i avsnitten om Thomas Hill Green i kapitel 14 vara ägnade främst åt att belägga dennes socialliberala hållning i allmänhet eller graden av förekomst av de fyra grundprinciperna i Greens tänkande i synnerhet.

Så en kort kommentar till Nycanders replik på mitt inlägg om värdet av ett klart idéhistoriskt fokus, framfört med stöd av Sven-Eric Liedmans utsaga att den politiska idéhistoriens centrum utgörs av ett begränsat antal texter. Oavsett om Liedman själv lever upp till sin devis eller inte så menar jag att faktum kvarstår; mångfalden av tänkare, idéer och texter är så stor att kriterierna för det urval en (idé)forskare gör i ett och samma sammanhang är avgörande och bör därför tydliggöras. Redan hos en och samma skärskådad tänkare kan variationen vara så stor att slutsatserna och tolkningarna blir vitt skilda beroende på texturvalet.

Avslutningsvis vill jag framhålla att jag åtminstone tror mig förstå Svante Nycanders bevekelsegrunder för att avfatta, betrakta och karakterisera *Liberalismens idéhistoria* som ett (mera friare och bredare formulerat) idéhistoriskt översiktsverk; även om en stark betoning på den visserligen nog så viktiga insikten att all förståelse är historisk innebär att andra betydelsefulla aspekter tonas ned eller väljs bort. Därtill stämmer jag gärna in i Nycanders betonande av att fokusera på

samspelet mellan verklighet, idé och politik – något som jag också försöker visa i anmälan. Men jag ser ingen motsättning mellan att vid dagens högskolor och universitet ägna sig också åt detta samspel och samtidigt fokusera på politisk teori. Inte heller kan jag se att politisk teori som deldisciplin med nödvändighet leder till mer av inomakademisk meritering och specialisering än överblick.

Mikael Rundqvist

**Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.se**